

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

КЕРОПЯН АННА АРМЕНІВНА

УДК 343.41:342.729

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ
ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ,
МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. А. Керопян

Науковий керівник:

Харитонов Сергій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Керолян А. А. Кримінальна відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2023.

Дисертацію присвячено розробленню комплексної науково-правової характеристики кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (стаття 340 Кримінального кодексу України) через встановлення її загальних засад в аспекті історико-правового, міжнародно-правового та порівняльно-правового вимірів, ознак складу цього кримінального правопорушення, основних проблемних питань кваліфікації та покарання; а також розробці пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального законодавства України та практики його застосування.

У першому розділі, використовуючи історико-правовий науковий метод, було наголошено, що вперше проблема криміналізації незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій набула актуального значення саме в момент розробки Кримінального кодексу України 2001 р. За часів існування Української Радянської Соціалістичної Республіки установлювалася адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення порядку організації і проведення мирного зібрання з боку його організатора, що насамперед свідчить про відсутність гарантій захисту такого конституційного права людини та громадянина й підтверджує репресивний характер законодавства того часу, самодержавність та централізовану діяльність державних органів. Розглянуто основні міжнародні документи та практику Європейського суду з прав людини щодо реалізації права на свободу мирних зібрань та здійснено порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності

за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій за кримінальним законодавством України та окремих зарубіжних країн. Вивчення міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду відповідної правотворчості потребує подальшого врахування з метою вдосконалення чинного кримінального законодавства.

Другий розділ дисертаційної роботи присвячено характеристиці об'єкта та об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 340 Кримінального кодексу України. Сформульовано визначення родового та видового об'єкта незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Набула подальшого розвитку висловлена в науці кримінального права позиція щодо перенесення досліджуваного складу кримінального правопорушення в розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», у зв'язку з чим аргументовано, що суспільні відносини, що охороняються нормою статті 340 КК України, не є однорідними із суспільними відносинами інших кримінальних правопорушень, передбачених розділом XV Особливої частини Кримінального кодексу України, де наразі міститься аналізований склад кримінального правопорушення. Удосконалено визначення основного безпосереднього та додаткового факультативного об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого статтею 340 Кримінального кодексу України, через здійснення детального аналізу структури суспільних відносин, що їх становлять, та механізму заподіяння їм шкоди.

Дисертанткою запропоновано авторське визначення поняття «незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій», що стало можливим завдяки комплексному дослідженню всіх ознак об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення. Застосовуючи логіко-граматичний та догматичний методи, доведено недоцільність виключення з диспозиції статті 340 Кримінального кодексу України терміна «незаконне» у зв'язку з уперше сформульованим підходом щодо розуміння

«перешкоджання» організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, які не заборонені законом, у широкому та вузькому значенні. Здійснено правовий аналіз положень законодавства України, які передбачають певні випадки обмеження реалізації права на свободу мирних зібрань, з огляду на що констатовано можливість легітимного, тобто законного перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань із боку адміністративних судів або правоохоронних органів (на прикладі встановлених повноважень органів Національної поліції).

Досліджено зміст завчасного повідомлення про проведення мирного зібрання та зауважено на співвідношенні цього поняття і такого виду звернень громадян, як заява (клопотання) із виокремленням їх спільних та відмінних ознак.

Проаналізувавши судову практику та кримінально-правову літературу, з'ясовано можливі варіанти здійснення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 340 Кримінального кодексу України, та аргументовано неможливість його вчинення у формі бездіяльності. Набула подальшого розвитку аргументація щодо спростування позиції про виключення з тексту диспозиції термінологічного звороту «перешкоджання організації». В контексті розгляданого складу кримінального правопорушення це пов'язано з визначенням критерію розподілу самого «перешкоджання» на «перешкоджання організації» та «перешкоджання проведенню» мирних зібрань. Уперше запропоновано способом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій визнавати не тільки фізичне насильство, а й погрозу застосування такого насильства.

У зв'язку з тенденцією до розширення форм мирних зібрань та з метою охоплення цим складом кримінального правопорушення ширшого кола діянь, рекомендовано вилучити з диспозиції статті перелік мирних заходів, з одночасним закріпленням замість нього більш узагальнюваного поняття «мирні зібрання».

У третьому розділі авторкою встановлюються ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 340 Кримінального кодексу України. Удосконалено класифікацію та систему ознак

службової особи як спеціального суб'єкта незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, із визначенням їх повноважень. Наведено систему органів, службові особи яких можуть нести кримінальну відповідальність за вчинення такого діяння.

Розглянуто наукові підходи, які описують специфіку ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 340 Кримінального кодексу України, та доведено, що воно характеризується прямим умислом. Особливу увагу приділено встановленню інтелектуальних і вольових ознак прямого умислу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

У четвертому розділі дисертантка зосереджується на проблемних питаннях кваліфікації та покарання за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Уперше обґрунтовано необхідність доповнення санкції статті 340 Кримінального кодексу України додатковим покаранням у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком до трьох років або без такого. Набули подальшого розвитку найбільш дискусійні позиції щодо основних проблем кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого статтею 340 Кримінального кодексу України при сукупності кримінальних правопорушень, а також при конкуренції кримінально-правових норм.

На підставі здійсненого дослідження загальних засад незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, ознак складу цього кримінального правопорушення, висвітлення проблемних питань кваліфікації та покарання сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення чинного кримінального законодавства України.

У дисертації використано широку нормативно-правову базу міжнародного та національного законодавства, закони про кримінальну відповідальність України та зарубіжних держав, історичні джерела права. Здійснено огляд та проаналізовано численні наукові позиції і підходи, присвячені досліджуваній проблематиці. Вивчено матеріали судової практики Верховного Суду України,

рішення Конституційного Суду України, статистичні дані Офісу Генерального прокурора України, вироки, винесені за статтею 340 Кримінального кодексу України, які внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Подана дисертація є першим в українській науці кримінального права комплексним дослідженням незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (стаття 340 Кримінального кодексу України). Викладені в роботі висновки, пропозиції та рекомендації, що мають теоретичне і практичне значення, можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблеми кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій та інших кримінальних правопорушень, які посягають на політичні права та свободи;

- у правотворчій діяльності – для вдосконалення та розвитку чинного кримінального законодавства України;

- у правозастосуванні – під час здійснення кваліфікації діяння, яке підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 340 Кримінального кодексу України та розмежування цього складу кримінального правопорушення з іншими;

- у навчальному процесі – при викладанні курсу кримінального права України, спецкурсів, підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, права людини, практика Європейського суду з прав людини, незаконне перешкоджання, організація або проведення, збори, мітинги, походи, демонстрації, суспільні відносини, родовий об'єкт, зарубіжний досвід, права громадян.

SUMMARY

Keropian A. A. Criminal liability for illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Thesis for the grant of degree of Doctor of Philosophy in 081 “Law”. – Yaroslav Mudryi National Law University. Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The thesis is devoted to the development of comprehensive scientific and legal characteristics of criminal liability for illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations (Article 340 of the Criminal Code of Ukraine) through establishing its general fundamentals in terms of historical-legal, international-legal and comparative-legal dimensions, elements of this criminal offense, main problematic issues of qualification and punishment; as well as the development of proposals for improving the current criminal legislation of Ukraine and the practice of its application.

Using the historical-legal scientific method we emphasized in the first section that for the first time the problem of criminalization of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations became relevant precisely at the time of the development of the Criminal Code of Ukraine of 2001. During the existence of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, administrative and criminal liability were established for violation of the order of the organization and holding of a peaceful assembly by its organizer, which first of all testifies to the lack of guarantees for the protection of such a constitutional right of a person and a citizen and confirms the repressive nature of the legislation of that time, autocracy and centralized activity of state authorities. The main international documents and the practice of the European Court of Human Rights regarding the realization of the right to freedom of peaceful assembly were considered, and a comparative legal analysis of criminal liability for illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and

demonstrations was carried out under the criminal legislation of Ukraine and certain foreign countries. The study of international standards and foreign experience of relevant law-making requires further consideration in order to improve the existing criminal legislation.

The second section examines the characteristics of the object and the objective aspect of the criminal offense provided for by Article 340 of the Criminal Code of Ukraine. The definition of the generic and typical object of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations has been formulated. The expressed in the science of criminal law position regarding the transfer of the studied criminal offense to Chapter V of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine "Criminal offenses against electoral, labor and other personal rights and freedoms of a human being and a citizen" has gained further development, therefore it was argued that social relations protected by the rule of Article 340 of the Criminal Code of Ukraine are not homogeneous with the social relations of other criminal offenses provided for by Chapter XV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which currently contains the analyzed criminal offense. The definition of the main direct and additional optional objects of the criminal offense provided for by Article 340 of the Criminal Code of Ukraine has been improved through the implementation of a detailed analysis of the structure of social relations and the mechanism of causing damage to them.

The author's definition of the concept of "illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations" was proposed by the doctoral student, made possible by a comprehensive study of all the signs of the objective aspect of the studied criminal offense. With the use of logical and grammatical methods the inexpediency of excluding the term "illegal" from the Article 340 of the Criminal Code of Ukraine has been proven in connection with the first formulated approach to the understanding of "obstruction" of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations, which are not prohibited by law, in a broad and narrow sense. The thesis performs a legal analysis of the legislation of Ukraine, which provide for certain cases of restriction of the right to freedom of peaceful assembly, given that

the possibility of legitimate, i.e. legal interference with the organization or holding of peaceful assemblies by administrative courts or law enforcement bodies was ascertained (on the example of the established powers of the National Police).

The content of the advance notification of the holding of a peaceful assembly and the correlation of this concept and such a type of citizen's appeal as a statement (petition) with their common and distinctive features were explored.

Based on the court practice and criminal law literature the author has clarified possible options for committing the criminal offense provided for by Article 340 of the Criminal Code of Ukraine and argued the impossibility of committing it in the form of inaction. The argument about the refutation of the position on the exclusion of the terminological phrase "obstruction of the organization" from the text of the article gained further development. In the context of the considered criminal offense, this is related to the determination of the criterion for dividing the "obstruction" itself into "obstruction of the organization" and "obstruction of holding" of peaceful assemblies. For the first time, it was proposed to recognize not only physical violence, but also the threat of using such violence as a way (method) of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations.

Due to tendency to expand the forms of peaceful assemblies and with the aim of covering a wider range of acts as a criminal offense, it is recommended to remove the list of peaceful measures from the article, while at the same time enshrining in its place the more generalized concept of "peaceful assemblies".

The third section considers the characteristics of the subject and the study of mens rea of the criminal offense provided for by Article 340 of the Criminal Code of Ukraine. The classification and system of signs of an official as a special subject of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations has been improved, with the determination of their powers. The system of bodies whose officials may bear criminal responsibility for committing such an act is given.

Scientific approaches that describe the specific features of the mens rea of the criminal offense provided for by Article 340 of the Criminal Code of Ukraine have been

considered, and it has been proven that it is characterized by direct intent. Special attention is paid to the establishment of intellectual and willful signs of direct intent to illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations.

In the fourth section, the author focuses on the problematic issues of qualification and punishment for illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations. For the first time, the necessity of supplementing the sanction of Article 340 of the Criminal Code of Ukraine with an additional punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a period of up to three years or without it has been substantiated. The most debatable positions regarding the main problems of the qualification of a criminal offense provided for by Article 340 of the Criminal Code of Ukraine in the case of a set of criminal offenses, as well as in the case of competition of criminal law norms, have gained further development.

Based on the study of the general fundamentals of illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations, elements of this criminal offense, coverage of problematic issues of qualification and punishment, proposals aimed at improving the current criminal legislation of Ukraine were formulated.

The large statutory and regulatory base of the international and national legislation, laws of Ukraine and foreign states of different legal systems on criminal liability, historical sources of law have been used in the thesis. The scientific opinions and approaches, devoted to the researched issues, have been reviewed and analyzed. Materials of the judicial practice of the Supreme Court of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine, statistical data of the Prosecutor General's Office of Ukraine, verdicts handed down under Article 340 of the Criminal Code of Ukraine, which are entered in the Unified State Register of Court Decisions, have been studied.

The thesis is the first comprehensive research of criminal liability for illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations (Article 340 of the Criminal Code of Ukraine) in the science of criminal

law of Ukraine. The main theoretical conclusions, generalizations, and recommendations expressed in the thesis can be used:

– in the scientific research activity – for further development of the issue related to criminal liability for illegal obstruction of the organization or holding of meetings, rallies, marches and demonstrations and other criminal offenses which encroach on political rights and freedoms;

– in the law-making process – for the improvement and development of the existing criminal legislation of Ukraine;

– in the law enforcement practice – during the qualification of an act that falls under the elements of a criminal offense provided for by Article 340 of the Criminal Code of Ukraine and the distinction between this criminal offense and others;

– in the educational process – when teaching the course of criminal law, the special courses, preparation of relevant sections of textbooks, teaching aids and scientific and practical comments to the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal liability, human rights, practice of the European Court of Human Rights, illegal obstruction, organization or holding, meetings, rallies, marches, demonstrations, social relations, generic object, foreign experience, rights of citizens.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Керопян А. А. Службова особа як спеціальний суб'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2021. № 52. С. 67–72. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.15>.

2. Керопян А. А. Безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2021. № 2. С. 64–73. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2021-2-7>.

3. Керопян А. А. Щодо деяких ознак суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 128–131. DOI: <https://doi.org/10.32782/руув.v6.2022.26>.

4. Керопян А. А. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 211–216. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221412>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Keropian Anna. The issue of criminal liability for unlawful obstruction of organisation or conduct of peaceful assemblies. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців* : всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 29 трав. 2020 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 47–49.

2. Керопян А. А. Безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України). *Юридична осінь 2020* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (Харків, 23 листоп. 2020 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 121–123.

3. Керопян А. А. Кримінально-правова охорона права на свободу мирних зібрань. *Конституційні засади кримінального права України* : щорічна наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 груд. 2021 р.). Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2022. С. 78–82.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІРИ	14
1.1. Історико-правовий аспект становлення та розвитку відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань.....	14
1.2. Міжнародно-правові засади свободи мирних зібрань та їх імплементація в національне законодавство України.....	17
1.3. Порівняльно-правова характеристика кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій за кримінальним законодавством України та окремих зарубіжних країн.....	31
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. ОБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ	36
2.1. Об’єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.....	36
2.2. Об’єктивна сторона незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.....	66
Висновки до розділу 2.....	97
РОЗДІЛ 3. СУБ’ЄКТИВНІ ОЗНАКИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ	100

3.1. Суб'єкт незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.....	100
3.2. Суб'єктивна сторона незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.....	119
Висновки до розділу 3.....	132
РОЗДІЛ 4. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМООНСТРАЦІЙ.....	134
Висновки до розділу 4.....	155
ВИСНОВКИ.....	157
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	163
ДОДАТКИ.....	189

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄСПЛ (Суд) – Європейський суд з прав людини

КАСУ – Кодекс адміністративного судочинства України

КК – Кримінальний кодекс

КК України – Кримінальний кодекс України

Конвенція 1950 р. – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

КСУ – Конституційний Суд України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ППВСУ – постанова Пленуму Верховного Суду України

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. За сучасних умов, коли на всій території України діє правовий режим воєнного стану, питання реалізації права на свободу мирних зібрань все ще має актуальний характер, незважаючи на те, що Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. були введені тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадянина. Неодноразово ми були свідками численних маніфестацій, проведених жителями тимчасово окупованих територій України, які своїми діями демонстрували ставлення до країни-агресорки та позицію щодо бачення майбутнього своєї держави. Безумовно, це свідчить про наявність високого рівня громадянського суспільства на теренах України, та прагнення її громадян жити в демократичній, правовій державі, в якій гарантуються і забезпечуються права та свободи людини і громадянина. Свобода мирних зібрань – ключовий та фундаментальний елемент такої держави, яка створює можливість формування політичної волі суспільства та ведення прямого діалогу між ним та державою.

Проте і до військової агресії Російської Федерації (далі – РФ) в Україні виникало чимало труднощів щодо реалізації цього права, оскільки відсутній відповідний нормативно-правовий акт, який належним чином регулював би порядок організації та проведення мирних зібрань, зокрема питання повідомлення про проведення зібрання; повноваження відповідних органів у разі надходження такого повідомлення; кореспондуючі права та обов'язки організатора, інших учасників зібрання; вимоги щодо місця, часу та інших умов проведення мирного зібрання; питання обмеження реалізації цього конституційного права тощо. Відсутність законодавчого регулювання організації та проведення мирних зібрань в Україні створює підґрунтя для численних порушень із боку органів державної влади та їх працівників у процесі забезпечення права, гарантованого ст. 39 Конституції України. Як наслідок, ані в теорії, ані на практиці не може бути єдності в питанні кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Попри те, що існування кримінальної відповідальності за вчинення цього діяння є гарантією захисту конституційного права збиратися мирно, без зброї, і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, аналіз судової практики демонструє певну незахищеність населення в аспекті його реалізації. По-перше, абсолютна більшість справ про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання завершуються постановами адміністративних судів про задоволення цих позовів. По-друге, існує тенденція до незасудження осіб за вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, про що свідчать статистичні дані Офісу Генерального прокурора України стосовно зареєстрованих кримінальних правопорушень та подальшого їх розгляду. Так, за 2021 рік було обліковано лише 14 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 340 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Кримінальне провадження стосовно кожного з них було закрито.

Проблеми реалізації права на свободу мирних зібрань як конституційного права розроблялися такими вітчизняними дослідниками, як М. О. Баймуратов, В. В. Букач, О. В. Васьковська, О. Л. Власенко, О. О. Галус, Т. І. Гудзь, М. М. Денісова, О. С. Денісова, О. Ю. Дрозд, Є. А. Кобрусєва, М. І. Козюбра, О. В. Колісник, А. Т. Комзюк, Р. О. Куйбіда, Ю. М. Лемішко, Р. С. Мельник, С. А. Олійник, О. Б. Онишко, В. Д. Остапенко, Д. С. Пахомов, В. Ф. Погорілко, В. Г. Поліщук, Е. Є. Регушевський, М. А. Самбор, А. П. Святненко, М. Л. Середа, В. О. Скомаровський, М. І. Смокович, Р. Б. Тополевський, О. В. Тронько, А. В. Чуб, А. Є. Шевченко, О. С. Шкарнега, О. В. Щербанюк, Л. В. Ярмол та ін. Деякі аспекти кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій були розглянуті в наукових працях А. В. Боровика, В. В. Гальцової, О. О. Дудорова, С. Я. Лихової, Є. В. Пилипенко, М. В. Фоменко, М. І. Хавронюка, О. М. Храмцова та ін.

Однак обрана проблема досі не була предметом самостійного дисертаційного дослідження, що зумовлює її актуальність та потребує подальшого аналізу й вирішення окремих питань, пов'язаних із кримінально-правовою

характеристикою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 22 листопада 2019 р.) й узгоджується з планом наукових досліджень кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є здійснення комплексної науково-правової характеристики кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України) через встановлення її загальних засад в аспекті історико-правового, міжнародно-правового та порівняльно-правового вимірів, ознак складу цього кримінального правопорушення, основних проблемних питань кваліфікації та покарання; а також розробка пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального законодавства України та практики його застосування.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- охарактеризувати генезис становлення та розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій;
- розкрити міжнародно-правові засади свободи мирних зібрань та встановити особливості їх імплементації в національне законодавство України;
- з'ясувати властивості зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за подібні діяння;
- уточнити основні положення вчення про об'єкт кримінального правопорушення, у тому числі об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, через розкриття сутності та змісту суспільних

відносин, які поставлені під охорону кримінального закону, та механізму заподіяння їм шкоди;

- установити зміст і дати загальну характеристику суспільно небезпечного діяння та способу вчинення аналізованого кримінального правопорушення;

- навести ознаки суб'єкта кримінального правопорушення з відображенням їх кола, у тому числі повноважень спеціального суб'єкта;

- визначити особливості вини як ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України;

- сформулювати актуальні теоретичні проблеми кваліфікації та покарання за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, та запропонувати шляхи їх вирішення;

- обґрунтувати конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинної редакції ст. 340 КК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання обумовлених нею дослідницьких завдань у процесі роботи використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження. Зокрема, в основу дисертації був покладений *діалектичний метод* наукового пізнання, який, оперуючи принципами сходження мислення від конкретного до абстрактного з подальшим переходом від абстрактного до конкретного, дав змогу встановити сутність і особливості кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, підкреслити індивідуальні і специфічні риси, які відрізняють це суспільно небезпечне діяння від інших діянь. *Історико-правовий метод* застосовувався під час дослідження генезису становлення та розвитку законодавства про кримінальну

відповідальність за вчинення аналізованого складу кримінального правопорушення (підрозд. 1.1). *Порівняльно-правовий (компаративний) метод* забезпечив можливість зіставлення змісту положень чинного КК України та норм кримінального законодавства зарубіжних держав (підрозд. 1.3), порівняння національної правової системи із сучасними міжнародними стандартами щодо забезпечення та реалізації права на свободу мирних зібрань (підрозд. 1.2), а також поглядів на розуміння об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України (розділи 2–3), що дозволило вирішити поставлені дослідницькі завдання. *Формально-логічний (догматичний) метод* використовувався під час аналізу норми щодо кримінальної відповідальності за досліджуване кримінальне правопорушення; відповідно до законів формальної логіки, допоміг з'ясувати відповідність зазначеної норми загальним концепціям та категоріям кримінального права; цей метод наукового дослідження застосовувався також для з'ясування та тлумачення окремих приписів доктрини та нормативно-правових актів і, нарешті, під час розробки пропозицій щодо вдосконалення положень КК України (підрозд. 2.1, 2.2, 3.1, 3.2 та розділ 4). *Системно-структурний метод* наукового пізнання став підґрунтям для здійснення аналізу елементів та ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, визначення його місця в системі Особливої частини КК України (підрозд. 2.1). *Статистичний метод* був застосований під час вивчення та узагальнення матеріалів судової практики, даних державних інституцій щодо застосуванню ст. 340 КК України (підрозд. 2.1 та 2.2).

Нормативно-правовим підґрунтям дисертації є: Конституція України, положення кримінального законодавства України, нормативно-правові акти інших галузей права, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ), Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ).

Емпіричну базу дослідження становлять дані з опублікованої судової практики та вироків, винесених за ст. 340 КК України, які внесені до Єдиного

державного реєстру судових рішень, статистичні дані Офісу Генерального прокурора України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що подана дисертація є першим в українській науці кримінального права комплексним дослідженням незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України) із вивченням усіх елементів складу цього кримінального правопорушення та проблем, пов'язаних із кваліфікацією й покаранням.

До найбільш важливих результатів, які містять наукову новизну дослідження, належать такі положення:

уперше:

- з'ясовано генезис вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а також розглянуто в порівняльно-правовому аспекті положення законодавства окремих зарубіжних країн щодо кримінально-правової боротьби з подібними кримінальними правопорушеннями;

- запропоновано авторське визначення поняття «незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій»;

- аргументовано недоцільність виключення з диспозиції ст. 340 КК України терміна «незаконне» у зв'язку із сформульованим підходом щодо розуміння «перешкоджання» у широкому та вузькому значенні;

- доведено, що аналізоване кримінальне правопорушення не може бути вчинене у формі бездіяльності;

- з метою охоплення цим складом кримінального правопорушення ширшого кола діянь, запропоновано вилучити з диспозиції статті перелік мирних заходів, з одночасним закріпленням замість нього більш узагальненого терміна «мирні зібрання»;

- визначено, що способом вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, окрім фізичного насильства, може бути і погроза застосування такого насильства;

- запропоновано визначення інтелектуальних і вольових ознак прямого умислу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій;

- встановлено необхідність доповнення санкції ст. 340 КК України додатковим покаранням у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

удосконалено:

- визначення основного безпосереднього та додаткового факультативного об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, через аналіз структури суспільних відносин, що їх становлять, та механізму заподіяння їм шкоди;

- наукові підходи, які характеризують специфіку ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, зокрема, доведено, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 340 КК України, у разі його вчинення як загальним, так і спеціальним суб'єктом, характеризується прямим умислом;

- класифікацію та систему ознак службової особи, як спеціального суб'єкта незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, із визначенням їх повноважень;

набули подальшого розвитку:

- висновки на підтримку позиції щодо перенесення досліджуваного складу кримінального правопорушення у розд. V Особливої частини КК України;

- висловлені в науковій літературі підходи щодо визначення видового та родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України;

- аргументація щодо спростування позиції про виключення з тексту диспозиції термінологічного звороту «перешкоджання організації», яка пов'язана

з визначенням критерію розподілу перешкоджання організації та перешкоджання проведенню мирних зібрань;

- наукові позиції щодо проблем кваліфікації та покарання за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблеми кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій та інших кримінальних правопорушень, які посягають на політичні права та свободи;

- у правотворчій діяльності – для вдосконалення та розвитку чинного кримінального законодавства України;

- у правозастосуванні – під час здійснення кваліфікації діяння, яке підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, та розмежування цього складу кримінального правопорушення з іншими;

- у навчальному процесі – при викладанні курсу кримінального права України, спецкурсів, а також підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів.

Апробація результатів дисертації. Робота виконана на кафедрі кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, обговорена та рекомендована до захисту на розширеному засіданні кафедри. Одержані в ході дисертаційного дослідження основні положення, висновки і пропозиції доповідались авторкою і були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців» (м. Харків, 29 травня 2020 р.); «Юридична осінь 2020» (м. Харків, 23 листопада 2020

р.); «Конституційні засади кримінального права України» (м. Київ, 23 грудня 2021 р.).

Структура та обсяг дисертації зумовлені предметом, метою і завданням дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, із них основний текст викладено на 173 сторінках, список використаних джерел (238 найменувань) – на 26 сторінках, а також додатки – на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІРИ

1.1. Історико-правовий аспект становлення та розвитку відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань

Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є доволі новим кримінальним правопорушенням. Зазначене суспільно небезпечне діяння було вперше криміналізовано в КК України 2001 р. Це, безсумнівно, пов'язано з тим, що у зв'язку з набуттям Україною незалежності вона розвивалася як демократична, правова та соціальна держава, в якій відбувалося стрімке становлення громадянського суспільства й формувалися основні принципи забезпечення та реалізації прав і свобод особи. Підтвердженням прагнення нашої держави до набуття статусу дійсно правової та демократичної є прийняття у 2015 р. Національної стратегії у сфері прав людини та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Положення вказаних нормативно-правових актів визначають спрямованість нашої держави на об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, які захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації, підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань [1, с. 70].

Становлення та розвиток права на свободу мирних зібрань на українській території напряду пов'язане з його офіційним визнанням державами, до складу яких входили українські землі. Так, не дивно, що за часів існування Російської імперії з її жорстким самодержавним характером відбувалися значні обмеження основоположних прав та свобод особи, зокрема права на свободу мирних зібрань.

Підтвердженням є Статут 1890 р. про попередження і припинення злочинів, у якому передбачалася можливість органів влади приймати рішення щодо заборони сходів і зібрань у разі виникнення загрози тиші і спокою оточуючих (ст. 111), а поліція зобов'язана була припинити зібрання, у тому числі, якщо це потрібно, звернувшись по допомогу до війська (ст. 113) [2, с. 57]. Першим документом, який на офіційному рівні визнавав право на свободу зібрань у Російській імперії, став імператорський маніфест «Про удосконалення державного порядку», виданий у 1905 р. після революції. Ст. 1 Маніфесту «дарувала населенню непорушні основи громадянської свободи на засадах дійсної недоторканності особистості, свободи совісті, слова, зібрань і союзів» [3]. Попри це реалізація положень Маніфесту була складною й обмежувалася певними нормативно-правовими актами. Суто фіктивний та декларативний характер права на свободу мирних зібрань зберігався і за радянських часів. Хоча це право і було закріплено в усіх Конституціях того часу (1918, 1925, 1937 і 1978 рр.), радянська влада повністю контролювала будь-які зібрання громадян задля неможливості проведення небажаних політичних акцій, використовуючи весь арсенал репресивних адміністративних та кримінальних заходів, підтвердженням чого є відсутність будь-яких відомостей про неофіційні зібрання [1, с. 61].

Важливо зауважити, що у 1988 р. уперше було розроблено та прийнято порядок організації та проведення масових заходів, який знайшов своє відображення в Указі Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р. «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР», який, до речі, був чинним на території сучасної України до 2016 р. КСУ у своєму рішенні від 8 вересня 2016 р. визнав неконституційним використання радянського законодавства щодо питання проведення мирних зібрань. На неправомірності використання цього Указу в своїй практичній діяльності окремими адміністративними органами та адміністративними судами неодноразово наголошував у своїх рішеннях ЄСПЛ. Зазначений Указ установлював низку обмежень щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, зокрема запроваджував «дозвільну» процедуру на проведення будь-якого заходу,

що призводило до свавілля з боку органів державної або місцевої влади. Президією Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) 3 серпня 1988 р. було ухвалено Указ [4], затверджений Законом УРСР № 6831 від 12 листопада 1988 р., яким встановлювалась адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій [5]. У результаті, були внесені відповідні зміни та доповнення до КК УРСР, а саме: Кодекс доповнено статтею 187⁴ «Порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій» [6]. Вчиняючи таке діяння, особа притягалася до кримінальної відповідальності саме за недотримання встановленого порядку, тим самим посягаючи на суспільні відносини наявного порядку управління. Суб'єктом цього злочину (кримінального правопорушення) визнавався лише організатор зазначених зібрань. А відповідальність за вчинення такого самого діяння з боку службових або інших осіб взагалі не встановлювалася. Це свідчить про репресивний характер законодавства того часу, адже існування адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення порядку організації і проведення мирного зібрання лише для його організатора підтверджує самодержавність та централізований характер діяльності державних органів, тому що вони повністю контролювали процес реалізації зазначеного права, забороняючи або узгоджуючи проведення зібрань на власний розсуд.

1.2 Міжнародно-правові засади свободи мирних зібрань та їх імплементація в національне законодавство України

Право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації є фундаментальним елементом правового статусу особи в демократичному суспільстві, однією з основних умов розвитку людини і реалізації її прав. Згідно з позицією КСУ, це право є однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо [7]. Як слушно зауважує Л. М. Демидова, судова практика, насамперед акти (рішення й висновки) КСУ, є одним із ключових джерел сучасної доктрини кримінального права. Водночас вплив на сучасну доктрину кримінального права актів КСУ за своїм значенням є різним. Він може бути: 1) обмежувально-остаточним; 2) детермінантним для подальшого удосконалення кримінального законодавства і/або удосконалення правозастосування його норм або 3) сукупністю (1) і (2) [8, с. 75].

Сьогодні питання імплементації міжнародних стандартів у сфері колективних політичних прав громадян у цілому та права на свободу мирних зібрань зокрема є вкрай актуальним з огляду на надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу. Прийняття в 2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» стало, вочевидь, незаперечним свідченням серйозності намірів України поступово унормувати своє законодавство та практику його застосування відповідно до означених стандартів [9, с. 120]. Саме завдяки міжнародним правовим стандартам формуються основоположні нормативні приписи, що фактично визначають правовий статус людини і громадянина, причому як в умовах існування сучасного світу, так і в умовах формування та функціонування сучасної демократичної правової державності [10, с. 109]. Як справедливо зазначає О. В. Васьковська, міжнародний, у тому числі й європейський, правовий інститут мирних зібрань має

вирішальне значення для створення відповідних інститутів у кожній окремо взятій державі, їх подальшого розвитку, удосконалення і формування на їх основі сталого громадянського суспільства [11, с. 13]. Тому вважаємо за потрібне подальшу свою увагу зосередити на аналізі міжнародних стандартів, який буде розглядатися у контексті положень міжнародних та європейських нормативних актів, які регулюють порядок організації та проведення мирних зібрань.

Загальна декларація прав людини 1948 р. стала першим міжнародно-правовим документом, в якому було закріплено перелік громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини. Більшість положень цього документа з часом стали частиною звичаєвого міжнародного права, незважаючи на те, що її норми не мали зобов'язувального характеру. Положення Загальної декларації прав людини стали правовою основою для удосконалення національних правових систем, адже наразі чимало конституцій держав світу містять «каталоги прав людини», що були запозичені з її тексту. На цей документ прямо посилалися у своїх конституціях більшість незалежних держав. Саме ст. 20 Загальної декларації прав людини присвячена праву на мирні зібрання. Згідно з її положеннями «кожна людина має право на свободу зборів і асоціацій» [12, с. 81]. Значення Загальної декларації прав людини полягає у створенні певної правової бази та еволюції цих прав, нині існує значна кількість конвенцій, які їх деталізують, а право на мирні зібрання відображено майже у всіх міжнародних договорах, які стосуються прав людини. Одним із них є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який було ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. Стаття 21 Міжнародного пакту гарантує кожному право на свободу мирних зборів: «користування цим правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб» [13]. На міжнародному рівні право на свободу мирних зібрань також гарантується ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, ст. 5

Декларації про права і обов'язки окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини та основні свободи тощо. Важливим є факт закріплення права на свободу мирних зібрань у міжнародних договорах, що стосуються окремих соціальних груп. Приміром, ст 15 Конвенції про права дитини визнає право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів. Будь-які обмеження щодо здійснення цього права не можуть застосовуватися, крім тих, які застосовуються відповідно до закону та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку (order public), охорони здоров'я і моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб [14]. Законом України «Про охорону дитинства» встановлено, що охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, який має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, тому одним із основних зобов'язань держави є вдосконалення нормативно-правової бази з питань охорони дитинства, в тому числі імплементація норм міжнародного права до національного законодавства з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні [15]. Однак варто зазначити, що право дітей на свободу асоціацій і свободу мирних зборів у Законі України «Про охорону дитинства» не передбачено.

Досліджуване право гарантується також низкою договорів щодо захисту прав людини на регіональному рівні, зокрема, Африканською хартією прав людини і народів, Американською конвенцією про права людини, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція 1950 р.), Документом Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЄ 1990 р. тощо. Українське право та законодавство піддаються прямому впливу європейського права, з Конвенцією 1950 р. в якості одного з ключових джерел цього впливу. Так, відповідно до ст. 11 цієї Конвенції, яка присвячена праву на свободу зібрань та об'єднань, кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Частина 2 цієї розглядуваної статті

передбачає, що здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави [16].

Свобода мирних зібрань використовується як інструмент для реалізації свободи вираження поглядів. Ідеться про те, що мирні зібрання служать засобом, який сприяє уникненню інтелектуальної і соціальної ізоляції приватних осіб та дозволяють їм брати участь у спільному формулюванні громадської позиції з різних питань. Це означає, що свобода мирних зібрань, яка виступає вираженням свободи комунікації, не обмежується виключно задоволенням потреби приватної особи відчувати свою приналежність до соціуму. Свобода мирних зібрань має велике значення для забезпечення свободи вираження поглядів, перш за все через створення можливостей для передбачення та обговорення рішень, що приймаються в державі. У зв'язку з цим свобода мирних зібрань тісно пов'язана із волею народу, що формується під час виборів, та гарантованим суб'єктивним виборчим правом згідно зі статтею 3 Першого протоколу до Конвенції 1950 р. Так, ст. 11 цієї Конвенції зрештою забезпечує принципи демократії, а право на свободу мирних зібрань стає одним із ключових фундаментальних прав у демократичному суспільстві і, разом із свободою вираження поглядів, формує його основу. [17, с. 18].

Формулювання, вжиті у ст. 11 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. та ст. 15 Американської конвенції про права людини 1969 р. у своїх загальних рисах дублюють аналогічні положення Конвенції 1950 р. та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Так, наприклад, у Американській конвенції про права людини закріплено право на мирні зібрання, реалізація якого не може підлягати будь-яким обмеженням, крім тих, які встановлюються відповідно до закону та за потребою демократичного суспільства

в інтересах державної чи громадської безпеки, дотримання громадського порядку, а також охорони здоров'я і моральності населення або прав і свобод інших осіб [18]. Важливо звернути увагу, що зазначений міжнародно-правовий акт містить додаткову вказівку щодо беззбройного характеру мирних зібрань.

Цікаво, що у Загальній декларації прав людини 1948 р. та Конвенції 1950 р. право на свободу мирних зібрань було поєднане з правом на об'єднання (асоціації) у рамках єдиного положення. Це відображається в положеннях міжнародних договорів із захисту прав людини, які було прийнято пізніше, зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Африканській хартії прав людини і народів, Американській конвенції про права людини тощо. По-перше, ці види прав людини тісно пов'язані між собою в історичному аспекті; по-друге, їх часто відносять до групових прав, що реалізуються через певні спільні дії. Тісна взаємодія цих прав зумовлена тим, що здебільшого масштабні акції протесту, які привертали увагу громадськості, організовувалися певними асоціаціями, тобто організаціями, партіями, союзами, клубами тощо, а не окремими індивідами. До того ж, мирні зібрання в історичний період, особливо в моменти великих суспільних збурень, часто оголошували себе «постійними», і після інституалізації перетворювалися на асоціації. Так, як вказується у юридичній літературі, у період становлення Другої республіки у Франції: «зібрання скликалися в кожному вільному приміщенні. І кожне зібрання, скликане для обговорення якого-небудь приватного питання, після обрання голови і секретаря, оголошувало себе постійним (*en permanence*), тобто перетворювалося на клуб. Діяльність клубів не обмежувалася лише дебатами на політичну тематику. Час від часу, щоб надати більшого авторитету рішенням, які на них (зібраннях) приймалися, клуби влаштовували грандіозні вуличні маніфестації» [19, с. 100].

Проте із розвитком юридичної доктрини щодо прав людини та практики їх захисту відбулося розмежування свободи асоціацій (об'єднань) і свободи мирних зібрань як двох окремих видів прав людини. Перелік відмінностей між ними наводить М. Л. Середа, який зазначає, що у першу чергу необхідно звернути увагу на тривалість того чи іншого мирного зібрання, так як вони, на відміну від

асоціацій, являють собою передусім тимчасове явище, яке проводиться з конкретно визначеною метою. Звісно, це зовсім не означає, що зібрання не може тривати довгий проміжок часу, однак зорієнтованість намірів учасників є однією з найголовніших відмінностей порівнюваних прав. Зазвичай асоціації зорієнтовані на створення постійної взаємодії у майбутньому, а мирні зібрання, у свою чергу, – на певні нинішні події. Отже, мета, яка змушує людей об'єднуватися в асоціації, як правило, набагато ширша та більш постійна, ніж та, яка спонукає людей зібратися для проведення мирного зібрання. У результаті мирні зібрання переважно передбачають формування менш тісного рівня взаємодії між її учасниками, ніж асоціації. Окрім наведених відмінностей у зорієнтованості намірів учасників та тимчасовому характері проведення, дослідник вирізняє свободу асоціації та свободу мирних зібрань за рядом інших аспектів. Зокрема, одним із них є так званий рівень відкритості. Асоціації часто характеризуються існуванням закритого порядку відвідування зборів, водночас незалежно від запрошення, участь у проведенні мирних зібрань може взяти будь-яка бажуюча особа. У зв'язку з розумінням асоціацій як «постійного» утворення, науковець спостерігає певні відмінності, які пов'язані із способом взаємодії з органами державної влади. Переважно вона досягає складнішого рівня, ніж для зібрань, які вважаються «тимчасовими» заходами [12, с. 67].

Дослідження міжнародно-правового регулювання права на свободу мирних зібрань не обмежується встановленням особливостей закріплення цього права лише у міжнародних договорах щодо прав людини. Адже вони здебільшого мають загальний характер, тобто закріплюють волю держав, що приєдналися до них, підкреслюють важливість обговорених питань для розвитку міжнародного співтовариства або окремих держав, закріплюють певний загальний перелік мінімальних стандартів прав людини тощо. Зрозуміло, що для подальшої їх імплементації державами-учасницями необхідні конкретизація та уточнення щодо окремих аспектів захисту і охорони певних прав, що зазвичай містяться в квазіправових документах рекомендаційного характеру. Вони виступають певними векторами для розвитку міжнародного та національного права у сфері

забезпечення реалізації права на мирні зібрання. У літературі їх називають м'яким правом. Малкольм Н. Шоу вважає, що «м'яке право» не є правом у своєму класичному розумінні, а являє собою необов'язкові документи та угоди рекомендаційного характеру, кодекси правил поведінки або стандартів тощо [20, с. 110]. Водночас В. В. Мицик акти «м'якого права» розглядає як сукупність неправових, рекомендаційних норм, які виконують функцію «передправа», тобто розробляють та пропонують нові положення, які в подальшому можуть мати відображення у правових нормах, зокрема міжнародних договорах [21, с. 182].

На думку вже згаданого вище М. Л. Середи, Сіракузькі принципи тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права є одним із перших «роз'яснювальних» документів, безпосередньо пов'язанх із свободою мирних зібрань. Як зазначає учений, цінність цього документа полягає в тому, що він пропонує тлумачення понять, які використовуються у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, зокрема «у демократичному суспільстві», «здоров'я і моральність населення», «передбачене законом», «права і свободи інших», «громадський порядок», «національна і громадська безпека» тощо. Іншими словами, за допомогою Сіракузьких принципів встановлюється загальний консенсус щодо розуміння і тлумачення понять, які вживаються у ключових міжнародних договорах щодо прав людини [12, с. 86].

Саме до «м'якого» права слід віднести Керівні принципи щодо свободи мирних зібрань, що були підготовлені панеллю експертів Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) у 2007 р., доповіді Спеціального доповідача Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) з питань свободи мирних зібрань і асоціацій тощо.

Зупинимось на Керівних принципах щодо свободи мирних зібрань, які передбачають такі з них, як належна адміністрація, законність, відсутність дискримінації, презумпція на користь проведення масових заходів, позитивні зобов'язання держави щодо здійснення сприяння та захисту права на свободу

мирних зібрань, пропорційність, відповідальність адміністративних органів, визнані основою гарантування безперешкодної реалізації права на мирні зібрання, яке є одним із обов'язків держави та органів державної влади. Враховуючи зміст перелічених принципів, вони слугують певним орієнтиром для діяльності цих суб'єктів та не дозволяють їм перекладати відповідальність за забезпечення вільного перебігу мирних зібрань на їх учасників та організаторів. У такий спосіб міжнародне співтовариство підкреслило особливе значення реалізації цього права його носіями та вкотре відзначило, що воно тісно пов'язане з описаним обов'язком органів державної влади, що розкривається не тільки через невтручання, а й активні дії, зокрема, вчинення заходів для створення сприятливих умов та усунення можливих перешкод щодо здійснення права на свободу мирних зібрань. Рецепція цих принципів є надважливою для розбудови громадянського суспільства усередині будь-якої країни [22, с. 116].

У 2020 р. Комітет ООН з прав людини опублікував тлумачення права на свободу мирних зібрань згідно зі ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права у Зауваженні загального порядку № 37. Цей документ детально описує обов'язки держав щодо забезпечення реалізації вказаного права, встановлює ключові аспекти права на свободу мирних зібрань, включаючи зібрання онлайн, охоплюючи такі питання, як вимоги щодо завчасного сповіщення організатора мирного зібрання про намір його проведення, встановлення обмежень реалізації цього права, відповідальність за вчинення правопорушень як з боку організаторів і учасників, так і службових осіб тощо.

У наступних розділах у контексті кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій здійснюватиметься вичерпний аналіз етапів організації проведення мирних зібрань крізь призму міжнародно-правових засад у співвідношенні із чинним законодавством України, яке наразі має велику кількість прогалин, що стосуються цього питання.

У рамках дослідження міжнародно-правових засад права на свободу мирних зібрань окремої уваги заслуговує практика ЄСПЛ, яка має надзвичайно важливе

значення для будь-якої правової держави, оскільки допомагає правильно витлумачити положення Конвенції 1950 р. та протоколів до неї, сприяє відновленню порушених прав конкретних осіб та зміні законодавства і правозастосовної практики держав-членів, що ратифікували цю Конвенцію.

ЄСПЛ, попри відносно невелику кількість винесених рішень щодо свободи мирних зібрань порівняно з практикою Суду щодо інших статей Конвенції 1950 р., виокремив певні принципові положення, які характеризують зазначену свободу. Зокрема, право на мирні зібрання охоплює як публічні, так і приватні збори; це право належить кожному, хто бажає їх провести; ідеї та лозунги, що проголошуються під час проведення заходів, можуть не збігатися з думкою та поглядами інших людей, навіть викликати обурення у незгодних тощо [23, с. 37]. Отже, розглянемо цю практику детальніше.

Так, рішення «Кудревічюс та інші проти Литви» (*Kudrevičius and Others v. Lithuania*) та «Джавіт Ан проти Туреччини» (*Djavit An v. Turkey*) дещо дублюють вищезазначені положення стосовно існуючих форм зібрань, у них зазначається, що це право враховує статичні, приватні, зібрання у вигляді процесій або в громадських місцях. До того ж, окремі учасники або організатори зібрання однаково можуть його здійснювати [24; 25].

Більше того, рішенням «Навальний проти Росії» ЄСПЛ установив, що поняття «зібрання» вважається автономним, охоплюючи різноманітні види зборів, які виходять за межі національного правового регулювання. У цьому аспекті не має значення чи встановлено вимоги стосовно надання повідомлень або дозволів щодо їх проведення, чи вони звільнені від таких процедур. Таким чином, Суд виявив, що ст. 11 беззаперечно може застосовуватися до мирного «прогулянкового» зібрання, впродовж якого його учасники діяли організовано та узгоджено з метою передачі певного політичного послання. Такий вид зборів не підпадає під встановлені чинним національним законодавством заявника вимоги щодо завчасного сповіщення відповідних органів про проведення «маршей» чи «зустрічей». Зібрання передусім характеризується наявністю спільної мети та відрізняється за цією ознакою від випадкових скупчень людей, наприклад, черги

біля входу в адміністративно-господарську будівлю. Отже, враховуючи той факт, що група активістів знаходилася поза будівлею суду і мала на меті відвідати судові засідання у кримінальній справі політичного характеру, яка мала суспільне значення, та демонструючи у такий спосіб особисту причетність до справи, Суд визнав, що така форма зборів підпадає під поняття «зібрання», одночасно відрізняючи цю ситуацію від іншої, коли перехожий ненавмисно змішується з демонстрацією і його помилково вважають її учасником [26].

Як вже було зазначено вище, одним із основних семи принципів по відношенню до організації та проведення мирних зібрань, установлених Керівними принципами зі свободи мирних зібрань, є принцип позитивного зобов'язання держави щодо сприяння мирним зібранням та їх захисту. Дійсно, реалізація права на свободу мирних зібрань залежить від наявності відповідних обов'язків, які покладаються на державу через її уповноважені органи. У справі «Informationsverein Lentia and Others v. Austria» ЄСПЛ уперше висвітлив позицію щодо розуміння справжньої та ефективної поваги до свободи мирних зібрань та об'єднань, яка не обмежується лише обов'язком держави утримуватися від втручання. Цілком негативна концепція не відповідає б меті ст. 11 та Конвенції у цілому. Отже, існує необхідність у впровадженні позитивних зобов'язань для гарантування ефективної реалізації цих прав [27].

У рішенні «Джуліані та Гаджіо проти Італії» (Giuliani and Gaggio v. Italy) Суд зазначив, що до обов'язків органів влади належить застосування відповідних заходів для забезпечення мирного проведення демонстрацій та безпеки громадян. Хоча стаття 11 Конвенції і передбачає таке зобов'язання, але вона не вимагає досягнення результатів у цій сфері. Це пов'язано з тим, що органи влади, маючи широкі межі розсуду у виборі таких засобів, не здатні гарантувати це абсолютно [28].

Аналогічне положення було сформульовано у класичному рішенні ЄСПЛ у справі «Організація «Платформа “Лікарі за життя” проти Австрії». Суть справи полягає в тому, що заявник обвинувачував органи охорони правопорядку в бездіяльності під час проведення масового заходу, у результаті чого його учасники

були закидані яйцями та зазнали словесних образ. На його думку, влада Австрії проігнорувала істинне значення свободи зібрань, не вживаючи необхідних практичних заходів для забезпечення вільного перебігу демонстрації [29]. У результаті Судом було заявлено, що держави-учасниці Конвенції мають широкі повноваження під час визначення належних та розумних кроків щодо гарантування мирного характеру демонстрацій, які здійснюються відповідно до закону, і вжиття таких заходів є їх обов'язком. Проте у цій сфері вони не мають змоги надати абсолютні гарантії, тому, як зазначає Суд, ст. 11 Конвенції вимагає від держав проведення вказаних заходів, однак не вимагає отримання певних результатів [29].

Водночас рішенням у справі «Бончковський та інші проти Польщі» Суд зауважує, що особи, які є представниками меншин або мають непопулярні переконання щодо тих чи інших питань, потребують особливо ефективного використання права на свободу мирних зібрань, оскільки такі особи більш схильні до можливих переслідувань [30].

На цей час у чинному законодавстві України відсутні будь-які зобов'язання позитивного характеру щодо вжиття органами державної влади необхідних заходів для проведення мирних зібрань та дієві механізми реалізації зазначеного права.

Важливим аспектом аналізу практики ЄСПЛ щодо можливих порушень ст. 11 Конвенції є питання втручання у здійснення права на свободу мирних зібрань. Під поняттям «обмеження» у п. 2 ст. 11 повинно розумітися застосування певних заходів до, під час та після проведення мирних зібрань, включаючи каральні заходи [31]. У вже згаданій вище справі «Кудревічюс та інші проти Литви» Суд наголошує на тому, що відповідно до п. 2 ст. 11 Конвенції право на свободу мирних зібрань може бути обмежене, тобто воно не є абсолютним, при цьому не вимагається повної фактичної чи юридичної заборони їх проведення, втручання може передбачати використання органами влади інших заходів [24].

Втручання у проведення мирного зібрання може спостерігатися через рішення суду чи адміністративного органу про заборону або обмеження його умов, які стосуються місця, часу, тривалості мирного зібрання. При цьому,

незалежно від того, чи має втручання конкретне вираження у реальному житті, Європейський суд визнає його наявність. Приміром, навіть після винесеного рішення про обмеження або заборону мирного зібрання, воно було безперешкодно проведено та з боку органів державної влади не було накладено жодних покарань до його учасників або не здійснено будь-яких дій, спрямованих на виконання прийнятого рішення, останнє все одно саме по собі становить втручання у реалізацію права на свободу мирних зібрань [12, с. 97].

Відомо, що ЄСПЛ, за допомогою трьох критеріїв, оцінює обґрунтованість втручання у право на свободу мирних зібрань. Утручання порушуватиме ст. 11 Конвенції, якщо не підтверджено, що воно встановлене законом, мало одну або більше легітимних цілей і було необхідним у демократичному суспільстві [25]. У своїй практиці Суд наголошує, що зворот «встановлено законом» у ст. 11 Конвенції вимагає, щоб захід, щоб захід, який оскаржується, не лише мав конкретне підґрунтя в національному законодавстві, але також відносився до якості вказаного закону. Він повинен бути доступним для зацікавлених осіб і сформульованим з достатньою точністю, щоб дозволяти їм регулювати свою поведінку. У випадку необхідності та за умов надання відповідної консультації, закон має дозволяти передбачати можливі наслідки його дії, наскільки це розумно за відповідних обставин [32]. Свавільними та протиправними вважаються заходи правозастосування, які використовуються з вказівкою на положення правових норм, не пов'язаних з визначеною метою таких заходів. Отже, застосування покарання, спрямованого на перешкоджання участі у мирному зібранні, наприклад, за хуліганство, не відповідає вимогам законності, встановлених Конвенцією [33].

Безумовно, обмежувальні та примусові заходи, які застосовуються компетентними органами державної влади до учасників зібрання, мають бути належним чином обґрунтовані, тобто ґрунтуватися на незаперечних доказах, які б свідчили про порушення учасниками громадського порядку або громадської безпеки. Так, ЄСПЛ зазначає, що держава має забезпечувати не лише можливість вільного проведення мирних зібрань, а й утримуватися від застосування непрямих

обмежень, які не мають належного обґрунтування. Оскільки право на свободу мирних зібрань є основоположним і тісно пов'язаним із демократією, втручання у це право повинно бути виправдане переконливими та беззаперечними доводами [34].

Умовою обґрунтування обмежень права на свободу мирних зібрань є наявність допустимих законних цілей, перерахованих у п. 2 ст. 11 Конвенції 1950 р., однією з яких є «запобігання заворушенням», що найчастіше цитується для здійснення такого обмеження та вузько тлумачиться, згідно з виразом «*la défense de l'ordre*» [26]. Вищезазначена мета фактично тісно взаємопов'язана із «захистом прав інших осіб», яка також регулярно вказується як законна ціль, тому що «обмеження свободи мирних зібрань у громадських місцях можуть служити захисту прав інших осіб з метою запобігання заворушенням та підтримання організованого руху транспорту» [35]. Як правило, Суд обґрунтовує застосування заходів, про які йдеться, якщо вони відповідали одній або більше легітимній меті. Проте у деяких випадках, за конкретних виняткових обставин справи, законна ціль може бути визнана недоречною, у зв'язку з чим Суд відхиляє посилання на неї. Саме це і відбулося у справі про обмеження стаціонарних демонстрацій ЛГБТ, у якій мета «захист моралі» розглядалася як дискримінаційна [36, с. 15].

Узагальнюючи прецедентну практику ЄСПЛ, маємо наголосити, що зворот «необхідно у демократичному суспільстві» містить два критерії. По-перше, це принцип співмірності, який полягає в тому, що втручання у право на свободу мирних зібрань повинно бути пропорційним легітимній меті та відповідати «невідкладним соціальним потребам» [37]. Водночас Суд завжди аналізує втручання в контексті конкретної справи та визначає його пропорційність із законною метою, а також надання органами влади «відповідних і достатніх» обґрунтувань для виправдання цього втручання [38]. Суд, розглядаючи аспекти «демократичного суспільства», підкресив на вирішальному значенні існуючої широти поглядів, толерантності та плюралізму. У цьому контексті було відзначено, що навіть при тому, що окремі інтереси можуть підкорятися інтересам групи, концепція демократії не обов'язково передбачає беззастережного

переважання думки більшості у всіх випадках. Важливо досягти балансу, який гарантує справедливе та адекватне ставлення до меншості, при цьому виключаючи будь-які форми зловживань з боку більшості [38]. Для збереження різноманітності поглядів та ефективного функціонування демократії роль влади в таких умовах полягає не в усуненні причин напруження через виключення самого плюралізму. Замість цього, влада має забезпечити толерантне співіснування конкуруючих груп одна з одною [39].

Отже, проаналізовані міжнародно-правові засади права на свободу мирних зібрань знаходять своє відображення в еталонних принципах та нормах, щодо яких держави надають безпосередню або опосередковану згоду, які визначають необхідний зміст та обсяг досліджуваного права та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо його забезпечення. Також до них належать норми, що конкретизують, розвивають та уточнюють положення щодо захисту права на мирні зібрання, вони містяться в документах авторитетних міжнародних установ та організацій. Міжнародно-правові засади права на свободу мирних зібрань мають вирішальне значення для національного законодавства, тому що слугують певним вектором для його розвитку у сфері забезпечення та реалізації права на мирні зібрання. Надзвичайно важливим для формування міжнародних стандартів у сфері права на свободу мирних зібрань є практика ЄСПЛ, яка дає змогу знайти відповідь на більшість проблемних питань, що виникають у цій сфері.

1.3. Порівняльно-правова характеристика кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій за кримінальним законодавством України та окремих зарубіжних країн

Здійснюючи порівняльно-правову характеристику кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій за кримінальним законодавством України та окремих зарубіжних країн, варто зазначити, що це питання не було предметом дослідження серед учених-криміналістів. Проте вдосконалення норми, що встановлює кримінальну відповідальність за згадане кримінальне правопорушення, безумовно, потребує вивчення зарубіжного досвіду відповідної правотворчості та його подальше врахування.

У результаті аналізу низки кримінальних кодексів деяких держав виявлено, що вони по-різному визначають диспозиції аналогічних за змістом статей. Це дає змогу виявити схожі та відмінні риси між цими нормами, встановити особливості та ознаки суспільно небезпечного діяння, за вчинення якого особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності в тій чи іншій країні.

Почнемо з вирішення питання щодо віднесення досліджуваного кримінального правопорушення до певного розділу чи глави, яке вирішується в законодавствах різних країн неоднаково. Відомо, що саме родовий об'єкт є основною підставою розподілу кримінальних правопорушень на розділи та, відповідно, впливає на їх найменування. Вивчення кримінального законодавства деяких держав світу дозволило об'єднати кримінальні правопорушення, які полягають у перешкоджанні організації або проведенню мирних зібрань, у декілька груп за родовим об'єктом:

- 1) кримінальні правопорушення, родовим об'єктом яких є суспільні відносини, які забезпечують охорону громадського або публічного порядку («спокою»);
- 2) кримінальні правопорушення, родовим об'єктом яких є суспільні

відносини, які забезпечують охорону держави (державної влади); та ін.

Тобто до першої групи можна віднести розділи законів про кримінальну відповідальність Австрії («Двадцятий розділ. Злочинні дії проти громадського спокою») [40], Данії («Глава 15. Злочини проти громадського спокою та порядку») [41], Латвійської Республіки («Глава XX. Злочинні дії проти громадської безпеки та громадського порядку») [42], Нідерландів («Розділ V. Злочини проти громадського порядку») [43], Естонської Республіки («Глава 10. Злочини проти політичних та громадянських прав») тощо [44].

До другої групи, звичайно, належить розд. XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» [45]. Вважаємо, що найбільш точно сформульована назва структурного елементу закону про кримінальну відповідальність, до якого належить досліджуване кримінальне правопорушення, у КК Іспанії, глава V якого має назву «Про злочини, скоєні державними службовцями проти конституційних гарантій» [46]. Це свідчить про широку систему наявних гарантій щодо забезпечення та реалізації прав і свобод особи, адже у межах цієї глави містяться також норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення злочинів державними службовцями «проти особистої свободи», «проти недоторканності житла та інших гарантій особистого життя» [46].

Наступною відмінністю між аналізованими нормами є формулювання основної ознаки об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення – діяння. Відповідно до ст. 340 КК України особа підлягає кримінальній відповідальності за «незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій» [45]. Під «незаконним перешкоджанням» розуміється створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, що є не забороненою законом діяльністю. Таку саму форму вираження розглядуваної ознаки ми знаходимо, зокрема, у КК

Австрії [40], КК Естонської Республіки [44], КК Франції [47], КК Республіки Сан-Марино [48]. Так, ст. 76² глави другої «Злочини проти держави» КК Естонської Республіки передбачає кримінальну відповідальність за «перешкоджання проведенню публічного зібрання, організованого у законному порядку, або розгін такого зібрання» [44]. Бачимо, що поряд із «перешкоджанням» з'являється ще одна форма дії, як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, – «розгін». У рамках нашого розуміння такої кримінально караної діяльності, як незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, варто зауважити, що деякі кримінальні кодекси європейських держав містять специфічні, тобто конкретні прояви цього поняття, наприклад, вищезгаданий «розгін» мирного зібрання, його «заборона» або «зрив» тощо. Зокрема, ст. 540 КК Іспанії встановлює відповідальність за «заборону мирного зібрання або розпуск його у випадках, не передбачених Законом» [46]. А у ст. 285 КК Австрії взагалі зазначений перелік дій, які вважаються «перешкоджанням проведенню зібрання»: «той, хто перешкоджає проведенню незабороненого зібрання або суттєвим чином заважає його проведенню, внаслідок чого він:

- 1) робить недоступним місце його проведення;
- 2) перешкоджає у доступі особі, яка має право брати участь у цьому зібранні або ускладнює її доступ, або унеможлиблює її участь у цьому зібранні у зв'язку з вагомими обставинами, або ускладнює таку участь;
- 3) незаконно проникає на таке зібрання або
- 4) усуває від виконання своїх функцій особу, покликану здійснювати керівництво цим зібранням або функції щодо підтримання його порядку, або в процесі проведення зібрання суттєво порушує порядок його проведення» [40].

Вважаємо за доцільне, формулюючи диспозицію такого кримінального правопорушення, вживати термін «перешкоджання», адже він має більш загальний характер. Окремо потрібно зупинитися на формах такого перешкоджання. Як відомо, у ст. 340 КК України законодавцем вони чітко розмежовані. Воно може здійснюватися щодо організації зборів, мітингів, походів і демонстрацій та щодо

їх проведення. Однак більшість проаналізованих нами аналогічних кримінально-правових норм зарубіжних країн передбачає кримінальну відповідальність за створення перешкод саме проведенню мирних зібрань. Маємо зауважити, що законодавці Казахстану, Молдови, Вірменії, Таджикистану виокремлюють також перешкоджання участі в мирних зібраннях. На думку Є. В. Пилипенка така позиція законодавців окремих держав є досить слушною, тому що наразі відповідно до редакції ст. 340 КК України поза дією норми залишаються випадки, коли особа своїми діями не дозволяє іншій конкретній особі взяти участь у проведенні зборів, мітингів, походів і демонстрацій, у цілому не перешкоджаючи організації або проведенню цих заходів. Водночас, чинний КК України встановлює кримінальну відповідальність за перешкоджання участі в інших заходах, зокрема, страйку, який вважається деякими ученими специфічним різновидом демонстрації [49, с. 86].

Продовжуючи порівняльно-правову характеристику, слід звернути увагу на те, що в основному за кримінальним законодавством зарубіжних країн до кримінальної відповідальності притягується загальний суб'єкт кримінального правопорушення. Підтвердженням цьому є КК Австрії [40], КК Нідерландів [43], КК Данії [41], КК Республіки Польща [50], КК Франції [51] тощо. Винятком є КК Іспанії, відповідно до ст. 540 якого суб'єктом злочину є службова особа або державний службовець [46], та КК Латвійської Республіки, згідно зі ст. 226 якого суб'єктом визнається організатор заходу або інша особа [42].

Рухаючись далі, варто звернути увагу на те, як саме законодавці різних держав визначають спосіб вчинення цього кримінального правопорушення. За диспозицією ст. 340 КК України воно може бути вчинено будь-якою особою у випадку застосування нею фізичного насильства. Однак у багатьох кримінальних кодексах європейських країн поряд із фізичним насильством зазначається також погроза його застосування. Зокрема, до них належить КК Австрії [40], КК Естонської Республіки [44], КК Данії [41], КК Нідерландів [43], КК Республіки Польща [50] тощо. На нашу думку, таке уточнення способу кримінального правопорушення, як ознаки об'єктивної сторони, потребує врахування, що

дозволило б удосконалити досліджувану нами норму КК України.

Висновки до розділу 1

1. Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є доволі новим кримінальним правопорушенням. Зазначене суспільно небезпечне діяння було вперше криміналізовано у КК України 2001 р., а становлення та розвиток права на свободу мирних зібрань на українській території було напряду пов'язане з його офіційним визнанням державами, до складу яких входили українські землі.

2. Право на свободу мирних зібрань лежить в основі будь-якої демократичної системи, а свобода його реалізації та створення дієвого механізму захисту цього права є однією з необхідних умов існування плюралізму, демократії і свободи вираження поглядів. Міжнародно-правові засади права на свободу мирних зібрань знаходять своє відображення в принципах та нормах, які визначають необхідний зміст та обсяг досліджуваного права та встановлюють позитивні обов'язки держав щодо його забезпечення. Вони мають вирішальне значення для національного законодавства, тому що слугують певним вектором для його розвитку у сфері забезпечення та реалізації права на мирні зібрання. Важливим для формування міжнародних стандартів у сфері права на свободу мирних зібрань є практика ЄСПЛ, яка дає змогу знайти відповідь на значну кількість проблемних питань, що виникають у цій сфері.

3. Порівняльно-правова характеристика кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій за кримінальним законодавством України та окремих зарубіжних країн показала, що кримінальні кодекси деяких держав по-різному визначають диспозиції аналогічних за змістом статей. Це дає змогу виявити схожі та відмінні риси між цими нормами, встановити особливості та ознаки суспільно небезпечного діяння, за вчинення якого особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності у тій чи іншій країні.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ

2.1. Об'єкт незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій

Учення про об'єкт кримінального правопорушення є одним із найскладніших та найсуперечливіших розділів у доктрині кримінального права. Відомо, що об'єкт є обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення, саме тому від з'ясування сутності цього поняття залежить правильне вирішення низки проблем кримінально-правової охорони. Об'єкт кримінального правопорушення визначає соціальну та юридичну сутність кримінального правопорушення, є одним із найважливіших показників суспільної небезпечності кримінального правопорушення, його якісною характеристикою [52, с. 14]. Визначення об'єкта кримінального правопорушення має важливе значення для встановлення меж кримінальної відповідальності, правильної кваліфікації суспільно небезпечного діяння, відмежування суміжних кримінальних правопорушень. Недарма, на думку деяких вчених, об'єкт кримінального правопорушення в переліку елементів його складу стоїть на першому місці [53, с. 71].

Серед науковців упродовж кількох століть точилися численні дискусії стосовно цієї проблеми. Вони і досі не дійшли одностайності у своїх поглядах, тобто немає спільного розуміння та підходу до визначення поняття «об'єкт кримінального правопорушення». На різних етапах розвитку об'єктом кримінального правопорушення вважалося те, що потерпає від злочинної дії або бездіяльності чи опиняється внаслідок цього в загрозовому стані [54, с. 14]. Тобто це те, на що посягає суб'єкт кримінального правопорушення, чому він

спричиняє або може спричинити шкоду матеріального чи нематеріального характеру.

Для того, щоб належним чином визначитися із об'єктом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, потрібно ґрунтовно проаналізувати наукову літературу та дійти певного розуміння самого поняття «об'єкт кримінального правопорушення». Тому слід детально розглянути наявні концепції кримінально-правової науки щодо об'єкта кримінального правопорушення.

Однією з них є концепція, згідно з якою об'єктом кримінального правопорушення визнається людина. Незважаючи на те, що цей підхід у сучасній науці кримінального права є дещо нестандартним та «новим», він був сформульований у роботах вітчизняних учених-криміналістів ще дорадянського періоду. На думку деяких сучасних дослідників, в основу дослідження поняття об'єкта злочину (кримінального правопорушення) слід покласти питання про сутність і спрямованість шкоди, що завдається чи може бути завдана внаслідок скоєння кримінально караного діяння. А оскільки кримінальне правопорушення ніякої шкоди, крім шкоди людям, спричинити не може, об'єктом будь-якого кримінального правопорушення, а не лише спрямованих проти особистості, є люди, які в одних випадках виступають як окремі фізичні особи, в інших – як певна множинність осіб, що можуть мати або не мати статус юридичної особи, а також – як соціум (суспільство). При цьому предметом кримінального правопорушення є матеріальні та нематеріальні цінності (блага), що за своєю властивістю задовольняють потреби людей і злочинне посягання на які спричиняє чи може заподіяти шкоду [55].

Прихильниками такої позиції (але з певними уточненнями) є і деякі інші вчені, наприклад В. П. Ємельянов. Він зазначає, що не кожний злочин (кримінальне правопорушення) посягає безпосередньо на людину, він може заподіяти їй шкоду опосередковано, шляхом впливу на умови її життя й середовище існування. Він уточнює, що, вчиняючи злочин (кримінальне правопорушення), винна особа безпосередньо посягає на охоронювані

кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які й виступають безпосередніми об'єктами злочинів (кримінальних правопорушень) як реальних явищ дійсності [56, с. 135].

У науковій літературі ця позиція оцінюється досить критично, тому що таке розуміння об'єкта призводить до виникнення низки додаткових проблем, а саме: не дозволяє чітко та повно розмежувати поняття об'єкта та предмета кримінального правопорушення; взагалі не враховує поняття потерпілого від кримінального правопорушення; не дає можливість відмежувати різні склади кримінальних правопорушень та ін.

Наступним є підхід, відповідно до якого об'єктом кримінального правопорушення визнаються суб'єктивні права. Вперше ця концепція була сформульована в наукових працях А. Фейєрбаха, яка надалі була підтримана В. Д. Спасовичем та іншими ученими. Зазначимо точку зору одного з представників цього підходу, яка досить часто цитується в роботах сучасних науковців. «Злочин (кримінальне правопорушення) – це посягання на право певної особи, яке охороняється державою за допомогою покарань». З цього визначення випливають два важливі наслідки:

1) через те, що право завжди комусь належить, а власниками чи суб'єктами цього права можуть бути лише особи (індивіди чи їх об'єднання), то і злочин (кримінальне правопорушення) може бути вчинено тільки проти певної особи, отже, предметом злочину (кримінального правопорушення) може бути визнана лише особа;

2) якщо з будь-яких причин держава позбавляє певне право свого захисту, то порушення цього права не передбачає застосування кримінального правосуддя та перестає бути безправ'ям.

Далі В. Д. Спасович конкретизує, що предметом кримінального правопорушення може бути тільки особа з її правами, не річ, не тварина, не абстрактне поняття [57, с. 94].

На нашу думку, недоліком цієї теорії є те, що злочинна діяльність не завжди може бути спрямована на невідчужувані та невід'ємні права особи, яких людина

набуває від самого народження. Виникають сумніви, чи завдається шкода таким правам під час, наприклад, вчинення комп'ютерних кримінальних правопорушень, передбачених розд. XVI КК України? [58, с. 105]. Саме тому вважаємо, що суб'єктивні права особи не можуть визнаватися об'єктом кримінального правопорушення.

Однією з концепцій визначення об'єкта кримінального правопорушення є теорія «об'єкт – соціальні цінності». Багато учених підтримують положення цього підходу, зокрема, О. Ф. Кістяківський, Є. В. Фесенко, П. П. Андрушко та ін. Цінності – це різноманітні об'єкти матеріального світу, у тому числі й сама людина, які мають вагомим позитивним значенням для окремих осіб, соціальних груп та суспільства в цілому. Саме тому вони охороняються нормами різних галузей права, а найбільш важливі бере під охорону кримінальне законодавство. Будь-яке злочинне діяння, направлене проти найважливіших цінностей, створює загрозу заподіяння шкоди чи реально її заподіює. Структурними елементами об'єкта кримінального правопорушення є потерпілі, їх права та інтереси, соціальні зв'язки, предмети, нематеріальні блага, які їм належать [59, с. 317].

Прихильники цієї теорії повністю виключають можливість визнання за об'єктом кримінального правопорушення суспільних відносин. Учені, які займають таку позицію, вважають суспільні відносини певною формою наукової абстракції, якій не може бути завдана істотна шкода. Але ж не менш абстрактним та узагальнюючим є поняття цінності як такої. Воно охоплює різні аспекти суспільного життя особи, а саме: її соціальні зв'язки, блага, інтереси, суб'єктивні права тощо. З позиції філософії цінність – це те, що позначає належне та бажане, на відміну від реального, дійсного. Цінності мають важливе значення у перетворенні реальності, що виконують роль підстави для дії: спрямовуючи індивідуальну і колективну дії, вони забезпечують граничні (останні) підстави для дії та діяльності. Вони відіграють провідну роль в об'єднанні індивідів для спільних, колективних дій; є важливими у забезпеченні основи для єднання людей у нації, цивілізації чи навіть людства, оскільки це передбачає наявність деяких базових спільних цінностей. За своїм змістом розрізняють релігійні, моральні,

естетичні, політичні, правові та інші цінності. Існує також поділ цінностей на індивідуальні, колективні (партикулярні) та універсальні [60, с. 708].

Зрозуміло, ця концепція потребує багатьох уточнень та доповнень, тому деякі автори виступають щодо неї з певною критикою. Зокрема, як зазначає А. В. Савченко, положення ст. 3 Конституції України визнають людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, чим і обумовлюється формування такого аксіологічного підходу до об'єкта кримінального правопорушення. Внаслідок цього поняття «соціальні цінності» набуває все більш релевантного значення та автоматично переноситься у сферу кримінально-правової галузі. Проте беззаперечне використання описаної концепції ігнорує особливості кримінального права, його окремих інститутів та історичні традиції [61, с. 79]. Схожою є точка зору В. Я. Тація, на думку якого, те, що законодавець у ст. 1 КК України вказує на такі найвищі цінності, як права і свободи людини і громадянина, аж ніяк не свідчить про те, що вони охороняються кримінальним правом поза межами суспільних відносин, адже відомо, що цінність життя та здоров'я людини, власності тощо забезпечується лише їх існуванням у суспільстві; поза межами нього будь-яке регулювання та охорона взагалі втрачають свій сенс [62, с. 129].

Концепція об'єкта кримінального правопорушення, яким є блага (інтереси) особи, була вперше сформульована Ф. Лістом та надалі широко розкрита у роботах учених-криміналістів через заперечення розуміння об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин. Так, С. Б. Гавриш визнає об'єктом кримінального правопорушення правове благо як певну цінність. На його думку, якщо суспільні відносини – категорія абстрактна, то за своєю природою, як і всяка уявна модель, вони нематеріальні і безтілесні, а тому заподіяти реальної шкоди їм неможливо. Реальну шкоду можна заподіяти лише «визначеній конкретній категорії, втіленій у реаліях навколишнього світу» [63, с. 60]. Через те, що правове благо постійно зазнає злочинного впливу, йому завдається шкода, яка встановлюється, перш за все, через розуміння його як цінності. Розмір, зміст та характер наслідків кримінального правопорушення, які є оцінкою рівня впливу

злочинного посягання особи та змін дійсності, що виражаються кількісно-якісними категоріями, зумовлені саме цінністю охоронюваного законом правового блага. Наслідки злочинного посягання особи і є оцінкою ступеня враження охоронюваного правового блага і викликаних цим змін у дійсності, які мають вираз у конкретній кількісно-якісній категорії [63, с. 64].

Незважаючи на те, що наведена вище концепція має реальний та конкретний характер, вона, безперечно, не позбавлена деяких недоліків. По-перше, це некоректність її формулювання, адже зміст поняття «благо» визначається через цінності, що не дає чіткого розуміння обох наведених визначень. По-друге, поняття «благо» не можна розцінювати як щось безмежне, яке охоплює всі об'єкти кримінально-правової охорони. Не викликає сумніву віднесення до категорії «благо» таких реалій дійсності, як життя, здоров'я, свобода, гідність, безпека людини, її майновий стан і соціальний статус. Водночас уявляється далеко не бездоганним віднесення до категорії «благо», наприклад діяльності тюремної системи, посягання на яку переслідуються в кримінальному порядку. Це змушений атрибут державної влади, що навряд чи можна назвати благом для людини і людства [64, с. 65–66].

Концепція об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин є однією з найрозвинутіших та найпоширеніших у доктрині кримінального права. Донедавна вона визнавалася єдиною серед учених-криміналістів. Вважається, що суспільні відносини стали здобутком саме радянських учених, але вперше саме Л. А. Цветаєв запропонував цю теорію в 1825 р. Відтак попереднє твердження уявляється неправильним, оскільки радянські науковці лише адаптували цю теорію до класового підходу [58, с. 108]. Основи згаданої концепції, її обґрунтування, всебічне розкриття категорії суспільних відносин та її структури були висвітлені у численних наукових працях впродовж ХХ ст. Прихильниками цього підходу були Я. М. Браїнін, О. Ф. Кістяківський, М. Й. Коржанський, М. І. Панов, В. Я. Тацій та ін.

Традиційною є точка зору В. Я. Тація, який зауважував, що об'єктом усіх кримінальних правопорушень виступає не вся система суспільних відносин

(економічних, політичних, ідеологічних тощо), а тільки ті з них, які в даний час охороняються законодавством про кримінальну відповідальність. Тому загальний об'єкт кримінального правопорушення – це не постійна система суспільних відносин (раз і назавжди визначена), а мінлива сукупність суспільних відносин, що залежить від закону про кримінальну відповідальність (наприклад, у зв'язку з криміналізацією чи декриміналізацією суспільно небезпечних діянь змінюється й існуюча сукупність суспільних відносин, що утворює загальний об'єкт кримінально-правової охорони) [62, с. 136].

Надзвичайно важливим є розуміння структури суспільних відносин, яке містить у собі три обов'язкові елементи: а) суб'єкти, тобто носії певних інтересів – їх ще часто називають учасниками відносин; б) предмет, тобто певний інтерес, благо чи інші явища – суспільні відносини виникають, функціонують та змінюються з приводу предмета або завдяки йому; в) соціальний зв'язок, тобто суспільно значуща діяльність – зміст суспільних відносин. Третій елемент переважно виявляється у двох формах: а) динамічного зв'язку, що відображає відповідну діяльність суб'єктів, та б) статичного зв'язку – збереження певного постійного, тобто стабільного стану цих суб'єктів відносно один одного, що виникає як результат їх попередньої свідомої діяльності [65, с. 66–78].

При цьому, як слушно наголошував В. Я. Тацій, тільки суспільні відносини як цілісна система, а не їх складові частини можуть бути визнані об'єктом будь-якого одиничного кримінального правопорушення, групи кримінальних правопорушень, а також усіх кримінальних правопорушень, які вчиняються у суспільстві. Усі елементи суспільних відносин, що визнаються об'єктом кримінального правопорушення, взаємопов'язані та нерозривні, тому навряд чи може бути визнана прийнятною наукова позиція, згідно з якою об'єктом кримінального правопорушень є окремі (нехай навіть дуже важливі) елементи суспільних відносин (наприклад, людина) [62, с. 136]. Так, наголошується, що ті чи інші теорії об'єкта кримінального правопорушення здебільшого зводяться лише до одного структурного елемента суспільних відносин.

Варто погодитися з думкою В. К. Глистіна, що саме через структуру суспільних відносин можна визначити механізм спричинення їм шкоди, що здійснюється злочинним посяганням. Вирішення низки питань, пов'язаних із кримінально-правовими й кримінологічними проблемами охорони суспільних відносин, відшукування ефективних засобів їх захисту, виокремлення тієї сфери, у якій відбуваються зміни внаслідок спричинення шкоди об'єкту посягання, зумовлює необхідність дослідження цього механізму [65, с. 127]. Отже, зрозумівши структуру суспільних відносин, зміст кожного елемента, на який здійснюється злочинне посягання, можна внести слушні пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової охорони певного об'єкта.

Тож, найбільш прийнятною та універсальною вважаємо концепцію об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин. Ґрунтуючись на її основних положеннях та структурі суспільних відносин як таких, буде здійснено аналіз об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. Але перед цим варто з'ясувати питання, яке стосується класифікації об'єктів кримінального правопорушення. Науково обґрунтована класифікація дозволяє більш глибоко та повно з'ясувати сутність та значення об'єктів кримінального правопорушення, визначити місце певного об'єкта в загальній системі суспільних відносин.

У кримінально-правовій літературі виокремлюється найбільш поширена класифікація об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» залежно від ступеня узагальненості охоронюваних суспільних відносин (загальний, родовий та безпосередній об'єкти). Учені-криміналісти неодноразово критикували зазначений підхід. Так, Б. С. Нікіфоров зазначав, що тричленна класифікація об'єктів, яка претендує на універсальність, насправді цілком може бути застосована тільки до окремих кримінальних правопорушень, що стосується інших складів, то тут достатньо тільки двох об'єктів – загального й спеціального (родового) чи загального й безпосереднього [66, с. 108, 109].

Схожої думки дотримується і В. П. Ємельянов: «родовий» і «загальний» об'єкти – це не реальні об'єкти кримінального правопорушення, а терміни, які

узагальнюють уявлення про об'єкти конкретних злочинних дій, які формуються на основі даних про ознаки конкретних явищ. Для того, щоб визначити ознаки родового або загального об'єктів (більш високий рівень абстракції), необхідно проаналізувати інформаційні моделі (наукові абстракції) конкретних складів кримінальних правопорушень. Часто спостерігаємо за тим, що однакові склади кримінальних правопорушень в різні періоди розвитку кримінального законодавства знаходились у різних розділах Особливої частини КК або схожі склади розміщуються по-різному в розділах Кримінальних кодексів інших держав, як наслідок виникають суттєві розбіжності в науці стосовно їх правильного місця у законі про кримінальну відповідальність. Це пов'язане насамперед із тим, що визначення ознак родового об'єкта має суперечливу та суб'єктивну природу. Наведені приклади підтверджують той факт, що категорія «родовий об'єкт» залежить не від об'єктивних реалій, а від рівня та специфіки узагальнення ознак цих реалій чим демонструється залежність категорії «родовий об'єкт» не від об'єктивних реалій, а від рівня і специфіки узагальненості ознак цих реалій [67, с. 228].

Останнім часом набуває поширеності чотиричленна класифікація об'єктів із виокремленням ще й видового (підгрупового) об'єкта, який займає проміжне місце між родовим та безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення. У кримінальному праві під видовим (підгруповим) об'єктом розуміють відносно невелику, більш деталізовану групу суспільних відносин у межах родового об'єкта, спільну для кількох схожих кримінальних правопорушень. Слід визначити значення видового об'єкта, що полягає у такому: 1) цей об'єкт уточнює та деталізує конкретну, окрему сферу суспільних відносин, які належать до змісту родового об'єкта і на які посягає певна група суспільно небезпечних діянь; 2) видовий об'єкт, зберігаючи ознаки, властиві родовому об'єкту (більш загальним за обсягом суспільним відносинам), має власні специфічні ознаки, що істотно впливають на об'єктивні та суб'єктивні ознаки суспільно небезпечних діянь; 3) як відносно самостійний вид суспільних відносин суттєво впливає на ознаки кожного із безпосередніх об'єктів, на які посягають конкретні кримінальні

правопорушення, передбачені у певному розділі КК [52, с. 18]. Під безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення варто розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлено законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК України і яким завдається шкода злочином (кримінальним правопорушенням), що підпадає під ознаки конкретного складу злочину (кримінального правопорушення) [68, с. 99].

Не меншого поширення набула класифікація об'єктів кримінального правопорушення «по горизонталі» Її суть полягає у тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виокремлюють основний та додатковий об'єкти, тому що кримінальне правопорушення одночасно завдає шкоди кільком видам суспільних відносин. Так, основним безпосереднім об'єктом вважаються ті суспільні відносини, які вирішальною мірою визначають ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення та тяжкість наслідків, що настали або могли настати. Але варто зазначити, що серед учених склалися певні розбіжності щодо визначення цього поняття. Приміром, Є. А. Фролов наголошує, що основним безпосереднім об'єктом посягання є такі суспільні відносини, той інтерес, який законодавець намагався поставити під охорону кримінального закону [69, с. 95]. Положення про те, що законодавець намагається поставити під кримінально-правову охорону певні суспільні відносини, які є основним безпосереднім об'єктом, є неточним, тому що суспільні відносини, які є додатковим безпосереднім об'єктом, так само охороняються законом про кримінальну відповідальність. Саме тому, вважаємо, що це визначення не відображає повною мірою сутності розглядуваного поняття. Отже, під основним безпосереднім об'єктом будь-якого кримінального правопорушення слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які насамперед та головним чином прагнуть поставити під охорону законодавець, приймаючи КК України [70, с. 111].

Додатковим же безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, яким заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди поряд із основним об'єктом. Виокремлюють два види додаткового безпосереднього об'єкта: обов'язковий та факультативний. Додатковим обов'язковим об'єктом є суспільні

відносини, яким під час вчинення певного кримінального правопорушення у будь-якому випадку завдається шкода чи створюється загроза її заподіяння поряд із основним об'єктом. Додатковий факультативний об'єкт такої необхідності не передбачає, тобто у випадку вчинення кримінального правопорушення такий об'єкт може існувати поряд із основним, а може бути і відсутнім.

Потрібно зауважити, що додатковим об'єктом має визнаватися об'єкт, охорона якого задекларована тим чи іншим розділом Особливої частини і прямо передбачена відповідною нормою КК України поряд з основним об'єктом. При цьому кримінально-правове значення має лише такий додатковий об'єкт, посягання на який із позицій чинного КК України є окремим кримінальним правопорушенням. У такому випадку додатковий об'єкт набуває статусу обов'язкового, оскільки має принципове значення при вирішенні проблеми розмежування складного багатооб'єктного діяння та ідеальної сукупності злочинів. В інших випадках додатковий об'єкт є факультативним, оскільки його наявність не впливає ні на кваліфікацію вчиненого, ні на призначення винному покарання [71, с. 154].

Вважається, що науковий аналіз проблем Особливої частини кримінального права, як і в цілому кримінально-правової проблематики, необхідно здійснювати передусім із застосуванням діалектичного методу пізнання. Його суть полягає у сходженні мислення від конкретного до абстрактного, із подальшим переходом від абстрактного до конкретного. Таке дослідження може здійснюватися в декілька етапів. На першому з них аналізуються одиничні об'єкти: окремі (конкретні) види кримінальних правопорушень, у нашому випадку незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. При цьому варто зауважити, що фактично зазначене кримінальне правопорушення є певною множинністю суспільно небезпечних діянь (конкретних актів суспільно небезпечної поведінки) того самого виду. У реальній дійсності кожне кримінальне правопорушення, яке віднесене до певного виду (типу) суспільно небезпечних діянь, має невизначену кількість індивідуальних (особливих) ознак, які, зокрема, у

кримінально-правовому аспекті не завжди є релевантними і тому не завжди враховуються законодавцем.

У процесі дослідження конкретних діянь учений шляхом аналізу, синтезу, узагальнення та абстрагування від несуттєвих ознак повинен виявити найбільш загальні та найбільш суттєві у кримінально-правовому відношенні ознаки, які притаманні у цілому певному виду (типу) діянь, що характеризуються постійною повторюваністю в кожному конкретному випадку і при цьому відображають сутність кримінальних правопорушень зазначеного виду (типу). Загальні наукові дослідження повинні здійснюватися шляхом накопичення та вивчення як теоретичного, так і емпіричного матеріалу, його аналізу, синтезу, і бути пов'язаними з широким використанням розробленої юридичною наукою теоретичної інструментарію пізнання кримінально-правових явищ, категорій та понять кримінального права. Запропонований аналіз повинен починатися з дослідження саме об'єкта кримінального правопорушення (загального, родового (іноді – видового), безпосереднього), що дає можливість визначити соціальну сутність діянь відповідного виду (типу) – їх суспільну небезпечність. Об'єкт кримінального правопорушення як суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом від злочинних посягань, виконує фундаментальну функцію у визначенні усієї системи об'єктивних та суб'єктивних ознак певних злочинних діянь, що на нього посягають. Подальша розробка проблеми пов'язана з вивченням предмета кримінального правопорушення (за його наявності – у «предметних» кримінальних правопорушеннях), виокремленням та вивченням його загальних (універсальних) та особливих (спеціальних) ознак, аналізом ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін, суб'єкта кримінального правопорушення та кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення [72, с. 896–898].

Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення завжди лежить у площині і входить до складу родового об'єкта кримінального правопорушення [73, с. 150]. Під ним наука кримінального права розуміє певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціально-політичною й економічною

сутністю суспільних відносин, які охороняються в силу цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [74, с. 73].

Родовий об'єкт є основною підставою розподілу кримінальних правопорушень на розділи в Особливій частині КК України, він дає можливість упорядкувати усю сукупність кримінальних правопорушень і розглядати їх як логічно узгоджену систему. Досліджуване кримінальне правопорушення розміщене саме в межах розд. XV Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів. Ураховуючи те, що безпосередній об'єкт є частиною родового об'єкта, які співвідносяться як «частина» та «ціле», можемо дійти логічного висновку, що родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, є певна група суспільних відносин, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій з метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також відносини при здійсненні журналістами своєї професійної діяльності [75, с. 516]. Навряд чи таку позицію можна назвати обґрунтованою.

Чимало учених-криміналістів звертають свою увагу на існування проблем щодо визначення родового об'єкта окремих кримінальних правопорушень, передбачених розд. XV Особливої частини КК України. Як приклад, В. В. Гальцова зауважує, що родовий об'єкт таких кримінальних правопорушень є досить складним соціальним явищем, який містить у собі велику й відносно відособлену групу суспільних відносин з певним обсягом і змістом, окремі із яких не збігаються за сутністю суспільних відносин з іншими кримінальними правопорушеннями, що розміщені у розд. XV Особливої частини КК України [76, с. 443].

В. А. Бортник та А. С. Бондарчук також наголошують на тому, що кримінальні правопорушення, які поміщені у розд. XV Особливої частини КК

України, зокрема ст. 345¹ КК України «погроза або насильство щодо журналіста»; ст. 347¹ КК України «умисне знищення або пошкодження майна журналіста»; ст. 348¹ КК України «посягання на життя журналіста»; ст. 349¹ КК України «захоплення журналіста як заручника», посягають на конституційні права людини та громадянина й не збігаються за сутністю суспільних відносин з іншими кримінальними правопорушеннями цього розділу Особливої частини КК України [77, с. 311]. М. Й. Коржанський, у свою чергу, зазначає, що назва розд. XV Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» є невідповідною, оскільки вона занадто звужує родовий об'єкт кримінальних правопорушень, що віднесені до цього розділу [78, с. 398].

Погоджуємося з висловленими позиціями і вважаємо, що суспільні відносини, які охороняються нормою, визначеною ст. 340 КК України, так само не є однорідними із суспільними відносинами інших кримінальних правопорушень, передбачених розд. XV Особливої частини КК України.

Цікавим є підхід С. Я. Лихової щодо визначення родового об'єкта незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Дослідниця вбачає, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 340 КК України, посягає на окремі конституційні форми безпосередньої демократії, якими поряд із виборами та референдумом є мітинги, походи, демонстрації, збори, і тому, оптимально, виходячи зі змісту родових і видових об'єктів кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені в диспозиціях статей розд. V Особливої частини КК України, місце такого юридичного складу кримінального правопорушення має бути визначене саме в цьому розділі [79, с. 18]. Тобто, на думку вченої, родовим об'єктом однієї із трьох груп, до якої належить досліджуване кримінальне правопорушення, є політичні правовідносини (у нашому розумінні – суспільні відносини), змістом яких є конституційні форми безпосередньої демократії в Україні, а видовим об'єктом, у свою чергу, є окремі конституційні форми безпосередньої демократії, до яких слід

віднести референдну ініціативу та збори, мітинги, походи і демонстрації [80, с. 160].

Нижче наведений детальний аналіз структури суспільних відносин, які становлять основний безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, та спростування позицій вчених щодо визначення об'єкта цього кримінального правопорушення як суспільних відносин, що забезпечують авторитет органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. Тому підтримуємо думку про те, що він є однорідним із безпосередніми об'єктами кримінальних правопорушень, які посягають на конституційні права та свободи людини і громадянина.

Схожою є позиція і В. В. Гальцової, яка зауважує, що у випадку незаконного перешкоджання з приводу організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій з боку службових осіб, шкода заподіюється суспільним відносинам щодо реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Навряд чи тут шкода заподіюється суспільним відносинам авторитету органів державної влади або органів місцевого самоврядування, які полягають у здійсненні ними своїх владних повноважень, але виключно у межах законної діяльності. Тобто у цьому суспільно небезпечному діянні, передбаченому ст. 340 КК України, не йдеться про заподіяння шкоди авторитету органам державної влади, бо громадяни не порушують свій обов'язок виконати приписи представників органів державної влади. Навпаки, дії представників органів державної влади щодо перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, є незаконними, адже порушують конституційні права громадян на вільне волевиявлення своїх поглядів і переконань у законний спосіб [76, с. 444].

Отже, родовим об'єктом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій вважаємо суспільні відносини, які забезпечують конституційні права та свободи людини і

громадянина. Водночас таке визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, що міститься в розд. V Особливої частини КК України, є досить загальним. Це зумовлене його неоднорідним та поліструктурним характером. Суспільні відносини, які забезпечують захист та реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина, включають в себе інші, в той час досить різноманітні, укрупнені та складні групи однорідних суспільних відносин, які мають певні відмінності між собою. Ці групи відносин взаємопов'язані і відзначаються значним та складним обсягом й змістом [81, с. 224].

Так, у межах родового об'єкта існує необхідність виокремлення об'єктів з більш вузьким змістом – видових, тобто потрібно провести внутрішню систематизацію кримінальних правопорушень у рамках розд. V Особливої частини КК України. Дійсно, навіть побіжний аналіз статей, розміщених у ньому, демонструє їх певну неоднорідність. Неодноразово ця проблема була предметом аналізу в працях учених-криміналістів. Наприклад, С. Я. Лихова зазначає, що вона є основною, хоча і не єдиною проблемою цього розділу, тому що він містить сукупність досить несумісних кримінальних правопорушень, від перешкоджання здійсненню виборчих прав до порушення права на безоплатну медичну допомогу. Деякі із цих кримінальних правопорушень належать до групи кримінальних правопорушень проти сімейного укладу або проти громадського порядку, деякі спрямовані на захист умов праці та ринку праці, інші стосуються недоторканності приватного життя або частково криміналізують відмову комусь користуватися певним благом. Убачається, що законодавцю необхідно упорядкувати внутрішню структуру розглядуваного розділу та ліквідувати цю надмірну плутанину. Учена вважає, що кожний розділ КК України так чи інакше охороняє певні права людини та громадянина, тому вона припускає, що в цей розділ було поміщено ті з них, яким не знайшлося місця в інших розділах [80, с. 153].

У рамках висунотого питання, слід звернути увагу на позицію В. І. Павликівського щодо видових об'єктів кримінальних правопорушень, передбачених розд. V КК України, сформовану у результаті аналізу наукових поглядів інших дослідників, які здебільшого виділяють три групи суспільних

відносин, пов'язаних із реалізацією того чи іншого права, зазначеного у назві розділу. Учений не погоджується із висунутою класифікацією та виділяє чотири групи видових об'єктів розд. V КК України: 1) суспільні відносини, що забезпечують особисті (громадянські) права людини та громадянина; 2) суспільні відносини, що забезпечують політичні права та свободи громадян; 3) суспільні відносини, що забезпечують соціально-економічні права та свободи громадян; 4) суспільні відносини, що забезпечують духовні (культурні) права та свободи людини та громадянина [82, с. 73]. Такий підхід базується на чотиричленній класифікації прав і свобод, що визнається як на рівні національного та міжнародного права, так і загальною теорією права. Саме тому погоджуємося із зазначеною позицією та вважаємо її обґрунтованою. Отже, зауважимо, що видовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують політичні права та свободи громадян, тому що конституційне право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації належить саме до цієї групи наявних суб'єктивних прав.

Підсумовуючи викладене вище, вбачаємо за потрібне перенесення цього складу кримінального правопорушення у розд. V Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

В юридичній літературі питання про безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України) не отримало однакового вирішення. Так, деякі вчені безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення вважають суспільні відносини, що підтримують, забезпечують авторитет органів державної влади чи органів місцевого самоврядування в частині дотримання встановленого законом порядку організації та проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій [83, с. 314]. Іншу позицію займають науковці, які стверджують, що основним безпосереднім об'єктом зазначеного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують додержання нормативно встановленого

порядку функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування в частині здійснення громадянами своїх прав і свобод на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а додатковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, що забезпечують здоров'я, волю, безпеку, тілесну недоторканність потерпілого [84, с. 780].

М. І. Хавронюк, приміром, зауважує, що основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є внутрішній та міжнародний авторитет держави, а життя, здоров'я, воля, честь та гідність особи можуть бути його альтернативним додатковим обов'язковим об'єктом [85, с. 794]. Від наведених позицій дещо відрізняється точка зору, сформульована В. А. Клименком. Учений зазначає, що безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є конституційне право громадян на організацію і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Водночас заподіюється шкода авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Вказані суб'єкти, у свою чергу, не забезпечили мирне проведення зазначених заходів або перешкоджали їх організації чи проведенню. У разі застосування фізичного насильства під час здійснення незаконного перешкоджання організації чи проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, додатковим об'єктом може бути життя, здоров'я, гідність потерпілих [86, с. 406].

Ураховуючи те, що вирішення питання щодо безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, переважно здійснювалось на рівні науково-практичних коментарів і підручників, та для більш глибокого осмислення об'єкта цього складу в рамках концепції суспільних відносин потрібно проаналізувати всі структурні елементи суспільних відносин, які становлять об'єкт досліджуваного кримінального правопорушення. Це дозволить дати його точне визначення та виокремити його основні ознаки.

Як вже зазначалося вище, виокремлюють такі структурні елементи суспільних відносин: 1) суб'єкти (носії) відносин; 2) предмет, з приводу якого вони існують; 3) соціальний зв'язок (зміст відносин) [66, с. 30]. Розглянемо

детальніше структурні елементи суспільних відносин кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України.

Для того, щоб визначитися з предметом суспільних відносин, які становлять об'єкт досліджуваного кримінального правопорушення, необхідно з'ясувати зміст конституційного права громадян на свободу мирних зібрань. Стаття 340 КК України є його юридичною гарантією, а свобода визначається як усвідомлення можливісних меж людської поведінки, які залежать від конкретної ситуації людського існування (індивідуального та суспільного) і щодо цього є усвідомленням необхідності [60, с. 570].

Отже, право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації є непорушним та невідчужуваним конституційним правом громадян, передбаченим ст. 39 Основного Закону: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [87]. Окремі норми Особливої частини КК України також законодавчо обмежують це право (ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ст. 258², ст. 258⁵, ст. 293, ст. 294, ст. 295, ст. 436, ч. 2 ст. 442 КК України). Як відомо, у воєнний час право на свободу мирних зібрань підлягає обмеженню, але важливим залишається розумний баланс такого обмеження, який пояснюється існуванням загрози основам національної безпеки, миру, безпеки людини та міжнародного правопорядку [88, с. 83].

Неодноразово зазначалося, що це право гарантовано низкою міжнародно-правових договорів, учасником яких є Україна, зокрема, ст. 20 Загальної декларації прав людини, ст. 5 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, ст. 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 11 Конвенції 1950 р., ст. 7 Рамкової конвенції про захист національних меншин, ст. 12 Конвенції СНД про захист прав людини і основних свобод.

Свобода мирних зібрань є одним із ключових елементів фундаменту демократичної та правової держави. Ця свобода уможлиблює по-справжньому прямий діалог між державою і тими, у кого немає прямого доступу ні до процесу прийняття політичних рішень, ні до інших засобів впливу на сучасні виклики [89, с. 87]. Дійсно, мирні зібрання – збори, мітинги, походи і демонстрації – це форми безпосередньої демократії. Зазвичай проведення цих масових заходів викликане існуванням певної мети їх учасників та організаторів, зокрема привернення уваги та вираження свого ставлення до вирішення важливих економічних, соціально-політичних або інших проблем суспільства, держави, окремих територіальних громад; вираження протесту або підтримки щодо рішень чи заходів, що здійснюються органами державної влади або місцевого самоврядування, окремих подій, що відбуваються у політичному, соціальному, економічному житті суспільства, держави або світу; прилюдне обговорення або підтримка дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо [90, с. 211].

У своєму рішенні від 19 квітня 2001 р. КСУ зазначає, що це право є однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо. При здійсненні цих прав і свобод не повинно бути посягань на права і свободи, честь і гідність інших людей. За Конституцією України (ст. 68) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України [91].

Вважаємо, що предметом суспільних відносин, які становлять основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, є конституційне право громадян, зміст якого сформульовано в ст. 39 Конституції України, як право збиратися мирно, без зброї і здійснювати проведення вказаних заходів.

Здійснюючи перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій суб'єктами досліджуваних суспільних відносин,

заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння саме суспільним відносинам, що забезпечують реалізацію громадянами свого конституційного права. Як вже наголошувалося, ст. 340 КК України є охоронним важелем держави конституційного права громадян на мирну участь у зборах, мітингах, походах і демонстраціях. Саме суспільні відносини, що забезпечують реалізацію зазначеного права, поставлені під охорону цією кримінально-правовою нормою.

Тому важко погодитися з наведеними вище поглядами вчених, які стверджують, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що підтримують, забезпечують авторитет органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. На нашу думку, авторитету органів державної влади та органів місцевого самоврядування заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння опосередковано, адже здійснюючи перешкоджання організації чи проведенню зазначених заходів або не забезпечуючи їх мирне проведення, їх авторитет знижується. З іншого боку, керуючись такою логікою, можна стверджувати, що під час вчинення будь-якого кримінального правопорушення службовою особою, яка є представником органу державної влади або органу місцевого самоврядування, буде знижуватися їх авторитет. Наприклад, можна припустити, що у випадку вчинення службовою особою кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 171 КК України, у частині дотримання встановленого законом порядку здійснення професійної діяльності журналістами, авторитет органу державної влади чи органу місцевого самоврядування також буде послаблений [92, с. 67–68].

Визначення суб'єктного складу суспільних відносин, а також соціальних функцій самих учасників дозволяє правильно розкрити саму сутність і межі суспільних відносин, які поставлені під охорону кримінального закону [93, с. 21]. Варто зауважити, що в юридичній літературі відсутня сформульована позиція стосовно того, хто є суб'єктом суспільних відносин, які є об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. Саме тому потрібно здійснити аналіз наявної судової практики та нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення конституційного права

громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

На думку М. А. Самбора, ці відносини мають багатосуб'єктний склад, оскільки, з одного боку, в таких відносинах беруть участь суб'єкт, який ініціює здійснення права на свободу мирних зібрань, суб'єкт, на адресу якого спрямовано інтерес здійснення права на свободу мирних зібрань, треті суб'єкти, які приєднуються до ініціативного суб'єкта здійснення права на свободу мирних зібрань та держава, апарат якої, поряд зі здійсненням контролю за дотриманням встановлених нормами позитивного права правилами поведінки суб'єктів здійснення права на свободу мирних зібрань, виступає об'єктом сповіщення про здійснення права на свободу мирних зібрань, а також є носієм зобов'язань (адже змістом відносин є взаємні права і обов'язки, які є категоріями парними, кожному праву одного суб'єкта кореспондується відповідний обов'язок іншого суб'єкта) щодо забезпечення умов свободи реалізації права на свободу мирних зібрань. Саме органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування є тією третьою стороною вказаних правовідносин, яким належать повноваження із забезпечення свободи здійснення права на свободу мирних зібрань [94, с. 466].

Отже, не виникає сумнівів, що, з одного боку, суб'єктами зазначених відносин є ті суб'єкти, які наділені правом, гарантованим ст. 39 Конституції України. Безперечно, ними є громадяни України (фізичні особи), але виникає логічне питання: чи можуть юридичні особи, іноземці та особи без громадянства виступати ініціаторами проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій? Чіткої відповіді на це питання немає.

Стосовно сформульованої проблеми слушно стверджує Р. С. Мельник: «юридичні особи можуть бути носіями відповідних прав. Так, наприклад, у ч. 2 ст. 14 Конституції України наголошується на тому, що юридичні особи можуть набувати і реалізовувати право власності на землю; відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 12 Закону України “Про доступ до публічної інформації” від 13 січня 2011 р. № 2939-VI юридичні особи можуть бути запитувачами інформації тощо. З огляду на це, як наслідок, не виключається можливість наділення юридичних осіб правом і

на участь у мирних зібраннях, у межах реалізації якого вони можуть реалізовувати як функції організатора зібрання, так і безпосередньо брати участь у його проведенні. Звертаючи увагу на юридичних осіб як учасників мирних зібрань, зазначимо, що в такому разі йдеться лише про юридичних осіб приватного права. Юридичні особи публічного права не можуть бути носіями основоположних прав, закріплених у Конституції України» [17, с. 111, 112].

Окремої уваги заслуговує питання щодо особливостей реалізації розглядуваного конституційного права іноземцями та особами без громадянства. Стаття 39 Конституції України гарантує реалізацію права на участь у мирних зібраннях лише громадянам. Водночас слід відзначити, що стаття 11 Конвенції 1950 р. віднесла це право до переліку прав людини, розширюючи її застосування не тільки на громадян, але й на іноземців. Викладене вказує на те, що останніми європейськими нормативно-правовими актами, які так чи інакше регулюють порядок організації або проведення мирних зібрань, не проводиться розрізнення між громадянами й іноземцями. Цей підхід впливає з того, що як громадяни, так і іноземці користуються рядом прав, які глибоко взаємопов'язані із можливістю брати участь у мирних зібраннях, до них відносять, зокрема право на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань, на вільний розвиток особистості. Тобто, іншими словами, посилаючись на вищезазначені права, іноземці можуть брати участь у мирних зібраннях. Ураховуючи це, їм повинна бути забезпечена можливість організовувати та брати участь у мирних зібраннях нарівні з громадянами України [17, с. 111, 112].

Іншою же стороною суб'єктного складу таких відносин, що є елементом об'єкта досліджуваного кримінального правопорушення, відповідно до чинного законодавства та судової практики, є суб'єкти, які забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань та гарантують безпеку і порядок. Ними виступають передусім органи державної влади та органи місцевого самоврядування. У сфері забезпечення права на свободу мирних зібрань статус органів державної влади окреслюється їх компетенцією, інакше кажучи сукупністю владних повноважень у межах, що належать до предмета їх регулювання. Характер компетенції суб'єкта

владних повноважень щодо забезпечення права на свободу мирних зібрань у правовому значенні є мірою влади, яку має цей суб'єкт для виконання суспільно значущих функцій. У науковій літературі відображені різні підходи щодо розуміння компетенції, але в рамках здійснюваного дослідження вона розглядається як можливість шляхом застосування примусових заходів створювати, змінювати або припиняти правовідносини, нерідко проти волі інших учасників цих відносин. Така можливість передбачається нормами законодавства, втілюється в межах забезпечення правопорядку та виявляється під час підпорядкування своїй волі інших осіб [95, с. 136].

Суб'єктами у сфері реалізації права на мирні зібрання є також органи, на яких покладені в межах їх повноважень функції щодо забезпечення правопорядку при проведенні зборів, мітингів, походів і демонстрацій, охорони прав та свобод людини і громадянина, зокрема, Національна поліція України, СБУ, Національна гвардія України тощо. Зазначені органи та формування залучаються для проведення профілактичних заходів та інколи насамперед від них залежать організація, проведення, перебіг, результати і наслідки проведення мирних зібрань [92, с. 69].

Отже, на законодавчому рівні досі чітко не визначений суб'єктний склад учасників мирних зібрань. Але в контексті розглядуваного складу кримінального правопорушення, вважаємо, що суб'єктами відносин щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань, з одного боку, є ініціатори, організатори та учасники зазначених заходів, з іншого – до суб'єктів цих відносин належать, по-перше, місцеві державні адміністрації – районні, обласні, міські (для міст Київ та Севастополь) та органи місцевого самоврядування. Відповідно до чинного законодавства до них належать сільські, селищні, міські ради, їх голови та виконавчі комітети, а також районні та обласні ради [96]. Тобто це ті суб'єкти, до яких звертаються учасники мирних зібрань, висувають певні прохання, вимоги та мають претензії щодо виконання ними своїх обов'язків [95, с. 137]. До цієї категорії органів необхідно віднести ще й Державну службу України з етнополітики та свободи совісті, яка відповідно до ст. 31 Закону

України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, забезпечує проведення державної політики щодо релігій і церкви, зокрема, шляхом офіційного погодження можливості виконання релігійних обрядів священнослужителями, релігійними проповідниками, наставниками, іншими представниками зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні [97]. Ураховуючи той факт, що нині Україна живе в умовах воєнного стану, важливим суб'єктом реалізації конституційного права на свободу мирних зібрань є також військові та військово-цивільні адміністрації.

По-друге, до них слід віднести правоохоронні органи або органи з правоохоронними функціями, а саме Національну поліцію України, СБУ, Національну гвардію України тощо. Цілісна система суб'єктів, які забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань, із відображенням їх функцій та повноважень, буде проілюстрована у наступному розділі цієї роботи.

Перш ніж перейти до визначення останнього обов'язкового елемента суспільних відносин, як об'єкта кримінального правопорушення, варто визначитися із змістом будь-яких правовідносин, як таких. Згідно з точкою зору видатного теоретика С. С. Алексєєва, в юридичний зміст правовідносин входить перш за все суб'єктивне право. Це міра дозволеної поведінки, що належить уповноваженій особі з метою задоволення її інтересів, яка забезпечується юридичними обов'язками інших осіб. Суб'єктивне право виражається в суворо визначених юридичних можливостях цієї особи, в наявності у неї відомого «юридичного плюса». Слово «міра» при визначенні суб'єктивного права означає, що закріплені за особою юридичні можливості не безмежні, вони чітко визначені за змістом, в цих межах особа і може будувати свою поведінку. Надана уповноваженій особі міра дозволеної поведінки забезпечується державою, і з правового боку це досягається шляхом наділення інших осіб юридичними обов'язками. Невиконання останніх (правопорушення) є підставою для застосування заходів державного примусу, зокрема для застосування заходів

юридичної відповідальності. Юридичний обов'язок – істотна складова юридичного змісту правовідносин щодо зобов'язаної особи, яка є мірою необхідної поведінки особи, якої вона повинна дотримуватися відповідно до вимог уповноваженої особи з метою задоволення її інтересів. «Необхідність» стосовно юридичного обов'язку розуміється не в сенсі об'єктивної закономірності, а як закріплення необхідності, заснованої на вимогах юридичних норм. Зобов'язана особа повинна діяти тільки так, а не інакше: іншого вибору в межах цих правовідносин у неї немає. Особа зобов'язана не взагалі, а строго в окреслених межах. При цьому норми права встановлюють точні межі належної поведінки [98, с. 114–126].

Отже, останнім обов'язковим структурним елементом суспільних відносин, який має бути проаналізовано, є соціальний зв'язок, тобто зміст цих відносин. Соціальний зв'язок є ніби дзеркалом внутрішньої структури суспільних відносин, в якій відбиваються його сутність та основні властивості. Саме тому правильне визначення сутності соціального зв'язку, порушеного злочинним посяганням, дозволяє встановити той об'єкт, якому було завдано шкоди [93, с. 57]. Під соціальним зв'язком найчастіше розуміють саме взаємозв'язок суб'єктів суспільних відносин, тобто він є формою їх взаємодії. Виокремлюють два види соціального зв'язку: динамічний (відповідна діяльність учасників відносин) і статичний (певний стан цих учасників, тобто збереження їх стабільної позиції стосовно один одного). Такий вид зв'язку є результатом їх попередньої свідомої діяльності [99, с. 66–78].

З метою з'ясування цього елементу об'єкта кримінального правопорушення потрібно визначитися із правами та обов'язками учасників відносин, які корелюють один з одним. Неодноразово зауважувалося, що під час проведення мирних зібрань реалізація повноважень щодо забезпечення законності й правопорядку, охорони прав, свобод та законних інтересів громадян покладено на місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Стаття 16 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV визначає функції місцевої державної адміністрації зі

здійснення на відповідній території державного контролю, зокрема за додержанням громадської безпеки та порядку, правил технічної експлуатації транспорту, дорожнього руху та транспортного обслуговування [100].

Відповідно до підп. 3 п. «б» ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР «до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів, здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадської безпеки і порядку» [96].

Пункти 31, 33, 35 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII визначають, що військово-цивільні адміністрації сприяють діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, СБУ, Національної поліції, адвокатури, НАБУ і Державної кримінально-виконавчої служби України; скасовують акти виконавчих органів відповідної ради, які не відповідають Конституції, законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень; встановлюють згідно з вимогами законодавства правил з питань додержання тиші в громадських місцях, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність [101].

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII Національна поліція України «для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених законом, а також для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, а також може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами» [102].

У рамках незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, що вчиняється службовою особою, шкода завдається суспільним відносинам, які поставлені під охорону

кримінально-правової норми, у результаті неналежного ставлення службової особи до виконання покладених на неї обов'язків щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань. Тобто соціальний зв'язок виявляється в активній поведінці суб'єктів суспільних відносин, яка реалізується через перешкоджання організації або проведенню зазначених заходів. Варто підкреслити, що те саме спостерігається і у разі вчинення цього кримінального правопорушення із застосуванням фізичного насильства, але шкода об'єкту заподіюється фізичною особою, яка не є учасником таких відносин.

Визначення суб'єктного складу охоронюваних суспільних відносин та їх функцій дозволяє встановити механізм заподіяння шкоди об'єкту. При вчиненні злочинного посягання на суспільні відносини знищується або суттєво пошкоджується один із їх елементів – суб'єкт, предмет або соціальний зв'язок. Однак, ураховуючи властивості суспільних відносин, у такий спосіб шкода завдається нормальному їх існуванню в цілому [103, с. 129]. У контексті розглядуваного кримінального правопорушення, вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів та демонстрацій здійснюється учасником суспільних відносин (службовою особою) шляхом виключення себе з охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин. Суб'єкт не виконує або неналежно виконує обов'язок щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань, чим і розриває соціальний зв'язок. Тобто кримінальне правопорушення вчиняється «зсередини» самих суспільних відносин одним (або багатьма) із його учасників. У цьому випадку соціальний зв'язок є предметом злочинного впливу.

Отже, проаналізувавши всі елементи суспільних відносин об'єкта кримінального правопорушення, можемо визначитися із основним безпосереднім об'єктом досліджуваного складу. Ним визнаються суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційного права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

У разі вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій із застосуванням фізичного насильства,

заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння також і суспільним відносинам, що існують у зв'язку з охороною здоров'я та тілесної недоторканності особи, які, у свою чергу, є предметом зазначених суспільних відносин. Адже фізичне насильство з зовнішньої (об'єктивної) сторони виражається у суспільно небезпечному, протиправному, фізичному впливі на тілесну сферу людини, що спричиняє їй фізичний біль, шкоду здоров'ю, а також створює реальну небезпеку спричинення шкоди наведеним благам. Такий вплив вчиняється поза волею особи, примушуючи її до певної поведінки та виступаючи певним «засобом» подолання наявного або можливого опору, що є необхідним для вчинення іншого (основного) суспільно небезпечного діяння. У будь-якому разі під час застосування фізичного насильства порушується тілесна недоторканність особи, яка забезпечує нормальні умови її біологічного (фізичного) та соціального існування [72, с. 720].

Як слушно зазначає О. М. Храмцов, у загальному розумінні «недоторканність» означає «охорону від усяких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» або «те, що не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість тощо». Право на недоторканність людини (фізичної особи) характеризується двома складовими: правом на фізичну недоторканність і правом на психічну недоторканність. Порушення права на фізичну недоторканність призводить до нанесення шкоди життю, здоров'ю людини або створює загрозу спричинення такої шкоди у різних сферах життєдіяльності останньої. Отже, право людини на особисту фізичну недоторканність – це суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення нормальних і безпечних умов її біологічного (фізичного) існування [104, с. 438].

Під час вчинення зазначеного кримінального правопорушення із застосуванням фізичного насильства, механізм заподіяння шкоди об'єкту дещо відрізняється, адже, по-перше, він є полінаправленим, тобто шкода заподіюється відносинам, що забезпечують реалізацію конституційного права та відносинам, які пов'язані із охороною здоров'я особи; по-друге, посягання здійснюється особою, яка не є учасником охоронюваних суспільних відносин. У цьому випадку

незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій вчиняється «ззовні», а суб'єкт (учасник) суспільних відносин є предметом злочинного впливу. Отже, додатковим факультативним об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що існують у зв'язку з охороною здоров'я та тілесної недоторканності особи.

2.2. Об'єктивна сторона незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій

Злочин (кримінальне правопорушення) як об'єктивне соціальне явище являє собою певну психофізичну єдність, що, маючи суб'єктивний (психічний) зміст, завжди виявляється в зовнішніх, об'єктивних формах поведінки, у дії (бездіяльності) суб'єкта, що викликає зміну навколишньої дійсності [105, с. 8]. Тобто, «зовнішня сторона» кримінального правопорушення, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом та засобами вчинення кримінального правопорушення, є об'єктивною стороною кримінального правопорушення. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення має значення: 1) як елемент складу кримінального правопорушення, який належить до підстави кримінальної відповідальності; 2) для правильної кваліфікації кримінального правопорушення; 3) як показник суспільної небезпечності кримінального правопорушення; 4) для розмежування кримінальних правопорушень, а також здійснення відмежування кримінально протиправних діянь від інших; 5) визначення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення при призначенні покарання за нього [106, с. 135–136]. Суттєвого значення об'єктивна сторона набуває саме при кваліфікації кримінальних правопорушень, адже, розглядаючи всі ознаки об'єктивної сторони, необхідно зазначити, що всі вони належать до кола обставин, які підлягають доведенню у кожній кримінальній справі, саме тому вони мають важливе доказове значення.

Як слушно зауважує О. В. Ус, об'єктивна сторона злочину (кримінального правопорушення), вчиненого суб'єктом, та об'єктивна сторона складу злочину (кримінального правопорушення) не збігаються одна з одною, а лише співвідносяться між собою як явище, що існує в об'єктивній дійсності, і юридичне поняття про нього, в якому об'єднані найбільш істотні, найбільш типові й універсальні зовнішні ознаки. Через це об'єктивна сторона складу злочину

(кримінального правопорушення) за своїм змістом є вужчою щодо об'єктивної сторони злочину (кримінального правопорушення), вчиненого суб'єктом, оскільки поняття про явище завжди є вужчим, ніж саме явище. Об'єктивна сторона складу злочину (кримінального правопорушення) містить лише мінімальну, водночас необхідну й достатню кількість зовнішніх ознак для кваліфікації конкретного злочину за об'єктивною стороною його складу [107, с. 102].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, яка є актом поведінки людини, характеризується певними ознаками, які поділяються на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових ознак у кримінальних правопорушеннях із формальним складом слід віднести діяння, у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом – діяння, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками. Утім потрібно зауважити, що деякі автори до обов'язкових ознак відносять усі ознаки матеріального складу кримінального правопорушення – діяння, наслідки та причинний зв'язок.

Факультативними ознаками об'єктивної сторони є місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення. Учений-криміналіст В. Д. Василенко відзначає, що перелічені ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення можуть набувати різного значення. Це залежить від того, чи відніс їх законодавець до обов'язкових або факультативних ознак. У разі передбачення місця, часу, обстановки, способу та/або засобів у диспозиції статті КК України, вони є обов'язковими ознаками відповідного складу та мають істотне значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення та притягнення особи до кримінальної відповідальності. Якщо вони не включені в диспозицію певної кримінально-правової норми, то такі ознаки можуть або не мати істотного значення, або навпаки – впливати на ступінь суспільної небезпечності кримінального правопорушення та призначення покарання. Проте у будь-якому випадку такі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення повинні бути ретельним чином досліджені у кожній справі, незважаючи на те, чи є вони обов'язковими або факультативними [108, с. 26].

У зв'язку з тим, що незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій сконструйовано в законі про кримінальну відповідальність як кримінальне правопорушення з формальним складом, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення є насамперед суспільно небезпечне діяння.

Поняття «діяння» охоплює всі можливі прояви кримінального правопорушення – інакше воно не може вважатися вчиненням. Саме поведінка особи у виді дії або бездіяльності, яка визнається злочинною та караною, складає зміст діяння у рамках визначення кримінального правопорушення. Інакше кажучи, у момент реалізації, вчинення діяння, воно стає кримінальним правопорушенням [109, с. 564]. Діяння, як один із виявів зовнішньої діяльності суб'єкта, у реальній дійсності проявляється через різноманітні форми поведінкової активності (дію чи бездіяльність), розглядається крізь призму юридичних критеріїв, та залежно від соціально-правової значущості результатів, визначається як правомірне, суспільно прийнятне чи протиправне, суспільно небезпечне [110, с. 17].

М. І. Бажанов переконаний, що у Кримінальному кодексі України, теорії кримінального права та сформованій судовій практиці термін «діяння» розуміється та використовується у декількох значеннях. По-перше, як синонім до терміна «кримінальне правопорушення» (свідченням цього є ст. 11 КК України, яка розкриває останнє за допомогою терміна «діяння», охоплюючи всі ознаки, притаманні кримінальному правопорушенню). По-друге, як одна з ознак об'єктивної сторони (дії чи бездіяльності) [70, с. 118].

Як вважають М. І. Панов і В. П. Тихий, діяння – це свідомий акт поведінки людини, який завжди є наслідком пізнавальної діяльності, відбиттям у свідомості людини об'єктивного світу. Тому не є діянням у кримінально-правовому значенні не контрольовані свідомістю рухи тіла, навіть якщо їх наслідки були б суспільно небезпечними. Суспільно небезпечне діяння має бути вольовим, тобто проявом волі особи. Діяння, в якому немає прояву волі, вчинене, наприклад, унаслідок нездоланної сили, нездоланного фізичного примусу тощо, не може розглядатись як злочин (кримінальне правопорушення) [111, с. 89].

Наведені вище твердження дають підстави виокремити сукупність ознак діяння, які визначають його як конкретний, усвідомлений та вольовий акт поведінки людини. Не менш суттєве значення для характеристики діяння мають такі його ознаки, як суспільна небезпечність та протиправність. Суспільна небезпечність діяння – це соціальна, тобто матеріальна ознака кримінального правопорушення, що має фундаментальне й надзвичайно важливе значення. Її зміст розкривається через розуміння діяння як такого, що заподіює чи створює загрозу заподіяння суспільним відносинам, які поставлені під охорону кримінальним законом. Суспільна небезпечність діяння зумовлена повним комплексом об'єктивних і суб'єктивних ознак, що властиві кримінальному правопорушенню. Наукою і практикою кримінального права були розроблені більш конкретизовані показники ознаки «суспільна небезпечність діяння», відомі як «характер» і «ступінь суспільної небезпечності», з метою уточнення та деталізації її змісту. Нормативно-правовою (або її ще називають формально-юридичною) ознакою кримінального правопорушення є кримінальна протиправність діяння, яка полягає у тому, що суспільно небезпечне діяння має бути обов'язково передбачене у кримінальному законі. Така вимога впливає з положень п. 22 ст. 92 Конституції України, відповідно до яких «виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами та відповідальність за них». Це виняткове конститутивне положення набуло розвитку і знайшло своє відображення у ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 11, а також у ч. 3 ст. 3 КК України, яка встановлює наступне: «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом» [112].

Здійснивши загальний аналіз основних ознак діяння, наступним кроком нашого дослідження є детальніший розгляд суспільно небезпечного діяння у складі незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. У зв'язку з цим насамперед постає потреба у з'ясуванні змісту словосполучення «незаконне перешкоджання».

Великий тлумачний словник сучасної української мови встановлює, що слово «перешкоджати» етимологічно слід розуміти як створювати завади,

заважати, бути перепорою для чого-небудь, забороняти щось кому-, чому-небудь [113, с. 935]. Зазначене визначення активно використовується в наукових працях учених-криміналістів. Зокрема, Р. В. Вереша у роботі, присвяченій аналізу перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, зазначає, що таким перешкоджанням мають вважатися діяння (дії або бездіяльність), якими створюються перешкоди (обмеження або заборони) щодо здійснення журналістами своєї професійної діяльності та реалізації прав, наданих їм певними законодавчими актами [114, с. 87]. Такі вчені, як О. Матюшенко й І. Балашова, у свою чергу, прийшли до висновку про розуміння перешкоджання як діяння, що створює перешкоди, які унеможливають здійснення законної професійної діяльності або суттєво її ускладнюють [115, с. 126].

Нерідко в юридичній літературі та кримінальному законодавстві поряд із словосполученням «перешкоджання діяльності» також використовуються інші синонімічні конструкції, приміром, «створення штучних перешкод у роботі» (статті 351, 351¹, 351² КК України), «втручання у діяльність» (статті 157, 343, 344, 376 та ін. КК України), «примушування до певних дій» (ст. 174 КК України) тощо. Часто вони розуміються як тотожні поняття. Однак, на нашу думку, така існуюча різноманітність у термінології перешкоджає однозначному тлумаченню положень КК України та призводить до порушення принципу правової визначеності. Це спричиняє необхідність у їх відмежуванні, що дозволяє краще осмислити сутність цього поняття.

Так, наприклад, Є. М. Блажівський, аналізуючи відмінність «втручання у діяльність» від «перешкоджання», виокремлює такі ознаки, що їх відрізняють: 1) законодавець вживає термін «втручання» для опису суспільно небезпечного діяння, яке полягає в утворенні перешкод для виконання відповідними суб'єктами їх службових повноважень (виконання обов'язків), у той час як термін «перешкоджання» пов'язаний із створенням перепон для реалізації як професійних так і «загальних» обов'язків і прав; 2) перешкоджання може бути вчинено як у формі дій, так і бездіяльності, тоді як втручання передбачає вчинення лише активних дій [116, с. 85–86]. Підтримуємо наведену позицію і одночасно не

погоджуємося з думкою, що зазначені поняття співвідносяться як ціле (втручання) та частина (перешкоджання). Це означає, що фактично будь-яке перешкоджання можна вважати втручанням, але не будь-яке втручання є перешкоджанням. Тобто поняття «втручання» є більш широким порівняно із «перешкоджанням». У цьому разі виникає логічне запитання: як будь-яке перешкоджання може охоплюватися втручанням, якщо характер та зміст прав та обов'язків, які обмежуються, у контексті перешкоджання є, навпаки, ширшим (через те, що під перешкоджанням розуміється створення перепон для реалізації як професійних, так і «загальних» прав і обов'язків)? Ураховуючи і те, що формами здійснення перешкоджання є як дія, так і бездіяльність, вважаємо, що поняття «перешкоджання» є ширшим за поняття «втручання».

Слід погодитися із Є. В. Пилипенком, який слушно зауважує, що перешкоджання будь-якій законній діяльності посягає на існуюче право особи здійснювати певну діяльність, яка не заборонена законом, і у зв'язку з цим, перешкоджання діяльності, як ознака, що об'єднує аналізовані ученим склади кримінальних правопорушень, розуміється як протиправне створення перешкод (перепон) на шляху реалізації іншими особами права на здійснення певної діяльності [117, с. 129].

Отже, як проміжний висновок зазначимо, що у рамках розглядуваного складу кримінального правопорушення «перешкоджання» передбачає створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (не заборонена законом діяльність).

З метою подальшого дослідження суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, вважаємо за потрібне окремо зупинитися на такій його ознаці, як незаконність. Так, С. Я. Лихова підкреслює, що із назви та із тексту статті слід виключити термін «незаконне». Дослідниця це пояснює тим, що термін «перешкоджання» за своїм змістом вже охоплює «незаконність» вчинення певного діяння, тобто у випадку використання законодавцем терміну «перешкоджання», стає зрозуміло, що таке

діяння вже є незаконним, так як не може бути законного перешкоджання [80, с. 407]. Таку думку підтримують і інші вчені. Приміром, Г. З. Яремко наголошує, що у зв'язку з наданою характеристикою об'єктів кримінально правової охорони як позитивних зобов'язань, в межах диспозиції ст. 340 КК України йде мова саме про законні збори, мітинги, походи і демонстрації. З огляду на вищезазначене пропонується виключення з диспозиції ст. 340 КК України терміну «незаконне» [118, с. 176].

М. І. Хавронюк також вважає, що перешкоджання організації або проведенню вказаних мирних зібрань є завжди незаконними, за умови, якщо вони здійснювалися на законних підставах. Більше того, таке перешкоджання є незаконним у тому числі, коли воно вчиняється: 1) загальним суб'єктом кримінального правопорушення із застосуванням фізичного насильства до учасників або організаторів мирних зібрань. Наведене правило є застосовним і у випадках, коли про проведення масового заходу завчасно не сповістили органи місцевого самоврядування або воно заборонено судом, а також в умовах воєнного або надзвичайного стану; 2) службовою особою, яка діє не на підставі закону, не в межах своїх повноважень або не у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України (приміром, вона використовує до учасників мітингу зброю чи спеціальний засіб, які за законом у даних умовах не можуть бути використані) [85, с. 796].

До прихильників такої позиції приєднується і О. М. Храмцов, на думку якого, вказівка на «незаконність» перешкоджання в ст. 340 КК України є зайвою. У цій нормі «перешкоджання» є суспільно небезпечним діянням, яке виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення. У теорії кримінального права суспільно небезпечне діяння – це усвідомлена, вольова поведінка людини, що спричиняє істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам або створює загрозу її спричинення. Тобто «перешкоджання» вже має ознаки кримінальної протиправності (незаконності) як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і вказівка на його «незаконність» є зайвою і нічим

не обґрунтованим дублюванням такої ознаки суспільно небезпечного діяння [119, с. 74]. Вважаємо наведені позиції дискусійними. У контексті розглядуваної проблеми слід погодитися із Є. В. Пилипенком, який слушно зауважує, що перешкодження певній діяльності не завжди є нелегітимним. У цьому випадку повинен спрацювати протилежний принцип – правомірне перешкодження повинно бути чітко врегульоване законом [117, с. 130].

Отже, щоб розібратися із вказаною проблемою, варто опиратися на повноваження суб'єктів, які забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань та гарантують безпеку і порядок. До суб'єктів незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, як службових осіб, можна віднести працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції щодо гарантування та створення умов для реалізації права на мирні зібрання. У попередньому підрозділі роботи ми висвітлили основні положення чинного законодавства, які встановлюють повноваження зазначених суб'єктів у рамках окресленої теми, більш детально їх зміст буде розкритий у підрозд. 3.1, який присвячений питанню суб'єкта незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Зараз необхідно визначити положення законодавства України, відповідно до яких передбачається можливість обмеження реалізації права на свободу мирних зібрань. Проаналізувавши практику реалізації права на свободу мирних зібрань та рішення адміністративних судів у цій сфері, Р. С. Мельник виокремив ряд можливих форм обмеження цього права, включаючи:

- заборону проведення мирного зібрання (рішення адміністративного суду);
- обмежувальні заходи (обмежувальне рішення адміністративного суду);
- примусове припинення (розпуск) мирного зібрання, що триває [17, с. 145].

Перші два положення підтверджує ст. 39 Конституції України, у якій передбачено, що «обмеження реалізації права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації може встановлюватися лише судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки чи

громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [87]. Зокрема, ч. 1 ст. 280 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) встановлює, що органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування негайно після отримання повідомлення про проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій тощо мають право звернутися до окружного адміністративного суду за своїм місцезнаходженням із позовною заявою про заборону таких заходів чи про інше обмеження права на мирні зібрання [120]. Останні зазвичай пов'язані із питаннями місця, часу, способу та форми майбутнього зібрання, а також висловлювань та лозунгів, які планують використовувати учасники. Ці обмеження можуть також охоплювати застосування додаткового обладнання, такого як освітлювальна або звукова техніка. Їх перелік не є вичерпним, тому суд може ввести й інші обмеження на підставі здійсненого розгляду обставин конкретного зібрання. Важливо зауважити, що рішення про заборону проведення зібрання в попередньо обраному місці не виключає можливості його проведення в іншому, адже таке рішення винесене адміністративним судом не є еквівалентом заборони самого зібрання. Вивчивши всі обставини справи, суд в межах свого розсуду може самостійно визначити «нове» місце або час проведення мирного зібрання. Це має забезпечити його проведення без порушень прав та свобод інших осіб чи інтересів держави, або із мінімальними порушеннями [17, с. 149].

На жаль, на практиці виявляється, що саме існування згаданої статті КАСУ часто слугує причиною обмеження прав громадян на проведення мирних зібрань. Так, аналіз судової практики свідчить, що розгляд близько 80 % справ про обмеження щодо реалізації права на мирні зібрання завершуються постановами про задоволення цих позовів. Так, наприклад, судова статистика 2014–2018 рр. демонструє, що в 2014 р. судами першої інстанції було розглянуто близько 112 позовів про обмеження мирних зібрань (найбільше з січня по лютий 2014), 85 з яких призвели до обмеження свободи мирних зібрань, що становить 76 % з загальної кількості позовів. У 2015 р. суди задовольнили позови про обмеження

мирних зібрань в 20 випадках (53 %), у 2016 р. – у 8 випадках (53%), за 2017 р. взагалі не було заборонено мирні зібрання, відмовляючись прийняти такий позов шість разів [121, с. 39]. У багатьох випадках обмеження права громадян на мирні зібрання з боку суду є неправомірним. Адже, посилаючись на «потенційну», «ймовірну», «можливу» небезпеку проведення мирних зібрань, суд вказує на правопорушення, які громадяни фактично ще не здійснили, а це юридично некоректно [122, с. 245]. А втім, така діяльність здійснюється на законних підставах, і наявна можливість обмеження права на мирні зібрання, яка виражається у праві представників органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування звернутися до окружного адміністративного суду з позовною заявою про заборону таких заходів чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо) не утворює складу аналізованого кримінального правопорушення.

Примусове припинення (розпуск) мирного зібрання, що триває, може бути здійснено працівниками органів поліції (можливим суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України). На думку Р. В. Мельника, втрата мирного характеру зібрання, що зокрема проявляється у вчиненні його учасниками або організатором кримінальних та інших правопорушень, які завдають шкоди правам та свободам інших осіб, представляють загрозу національній безпеці або громадському порядку тощо, є єдиною підставою для примусового розпуску такого зібрання [17, с. 158]. У ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліція, під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї [102]. Згідно з цим Законом поліцейський має право застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні навички боротьби, прийоми самозахисту та фізичного впливу (рукопашний бій, самбо, дзюдо, айкідо, бокс, карате, кікбоксинг та інші види єдиноборств), з метою забезпечення особистої безпеки та/або безпеки оточуючих, запобігання злочину та/або адміністративному правопорушенню, з метою затримання правопорушника, у разі, якщо методи

фізичного контролю є неефективними і не забезпечують виконання законних обов'язків поліцейського [123, с. 169]. При виконанні службових обов'язків, захисту публічного порядку та безпеки, боротьби зі злочинністю поліцейський має право застосовувати спеціальні засоби, визначені законодавством України. Законодавство не містить режиму використання спеціального засобу, вказуючи на можливість їх застосування виключно за призначенням [123, с. 170]. Згідно з чинним законодавством України найбільш суворим заходом державного примусу є застосування вогнепальної зброї. Стаття 46 Закону України «Про Національну поліцію» детально регламентує умови застосування вогнепальної зброї. Зокрема визначено, що поліцейський має право на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку. Поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю у виняткових випадках: 1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у разі реальної загрози їхньому життю чи здоров'ю; 2) для захисту громадян від нападу, що загрожує їхньому життю і здоров'ю; 3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі; 4) для відбиття нападу на конвой; об'єкти, що перебувають під охороною; житлові та інші приміщення; при звільненні таких об'єктів у разі їх захоплення; 5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти; 6) для затримання злочинця, який чинить збройний опір; намагається втекти з-під варти; погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського; 7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей, та/або поліцейського [124, с. 40].

Застосування сили завжди має бути співмірним і має обмежуватись мінімально необхідними діями, що забезпечать відновлення порядку. За будь-яким застосуванням сили або використанням спеціальних засобів поліції повинні швидко слідувати дії, спрямовані на деескалацію (як тільки ситуацію взято під контроль). Поліцейські служби завжди повинні мати в запасі різні варіанти тактики для забезпечення правопорядку під час публічних зібрань [17, с. 36].

У документі ООН «Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку», прийнятому в 1990 р., викладені загальні принципи, які регулюють застосування сили всіма співробітниками поліції. У ньому зазначається, що, як правило, вогнепальна зброя не повинна використовуватись у зв'язку з публічними зібраннями, за винятком випадків самооборони, захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або тяжких ушкоджень, запобігання скоєнню особливо тяжкого злочину, що тягне за собою загрозу для життя, і необхідності арешту особи, яка є небезпечною в цьому відношенні і не виконує вимоги співробітників поліції, або запобігання втечі такої особи (і лише в тих ситуаціях, коли менш жорсткі заходи недостатні для досягнення цих цілей). У будь-якому випадку навмисне застосування зброї зі смертельними наслідками може відбуватися лише тоді, коли це абсолютно неминуче для захисту життя. Якщо використання вогнепальної зброї стає неминучим, необхідно, як правило, попередити про такий намір. Безладна стрілянина по натовпу, охопленому насильством, за жодних обставин не може вважатися законним чи прийнятним методом його розгону [125, с. 37].

Отже, завдання та функції Національної поліції можуть коригуватися відповідно до вимог, що висуваються в конкретний період до цих органів, та з урахуванням загроз і небезпек, які на цей момент стоять на шляху до реального забезпечення законності та правопорядку в державі. Проте це жодним чином не має призводити до применшення важливості та значущості забезпечення поліцейськими прав і свобод громадян; це завдання завжди є пріоритетним для органів поліції [126, с. 31].

Як вже було зауважено вище, під перешкоджанням у кримінальному праві розуміється створення перешкод (обмежень, заборон) саме не забороненій законом діяльності. З огляду на це перелічені вище дії (примусове припинення (розпуск) зібрання, що триває) також не утворюють складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, тому що зібрання втрачають свій мирний (тобто законний) характер, оскільки призводять до різних форм дестабілізації, що викликають заворушення та насильство. У такому випадку

представники правоохоронних органів мають право застосовувати певні заходи примусу. Також важливо зауважити, що проведення зібрання, яке за своєю природою має мирний характер, але про яке завчасно не були оповіщені відповідні адміністративні органи, не може бути приводом для його примусового припинення (розпуску) [17, с. 158]. Як слушно зазначають В. В. Гальцова та О. В. Володіна, масові заходи вважаються мирними і допустимими в Україні за таких умов: а) місце зборів і мітингів, маршрут демонстрацій повинні визначатися їх організаторами, про що своєчасно повідомляються виконавчі органи сільських, селищних, міських рад; б) ці заходи мають мирний характер і здійснюються без зброї; в) не проводяться під час воєнного чи надзвичайного стану, але компетентні органи не накладають обмежень на їх поведінку; г) їх проведення не заборонено рішенням суду [127, с. 348].

Отже, зазначені форми обмеження права на свободу мирних зібрань мають легітимний характер, хоча вони фактично перешкоджають реалізації конституційного права. Саме тому, здійснюючи аналіз діяння в контексті досліджуваного складу кримінального правопорушення, можемо констатувати існування «перешкоджання» організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій у широкому та вузькому значенні. До перешкоджання у широкому значенні відносимо у тому числі й перелічені форми здійснення обмеження конституційного права громадян (так зване «законне» та «незаконне» перешкоджання). Наприклад, встановлення обмеження щодо місця проведення зібрання, якщо воно було заплановано до проведення на автомобільних дорогах державного чи міждержавного значення. «Перешкоджанням» же у вузькому значенні слід розуміти лише «незаконне» перешкоджання, за вчинення якого ст. 340 КК України передбачається кримінальна відповідальність [128, с. 129].

Так, вважаємо, що незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій з об'єктивної сторони може виражатися тільки через дію. Проаналізувавши наявну судову практику та кримінально-правову літературу, ми з'ясували можливі варіанти здійснення цього кримінального правопорушення. Незаконне перешкоджання може виявлятися у

прийнятті відповідними органами виконавчої влади або місцевого самоврядування рішення про заборону проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (як неодноразово зазначалося, встановлювати будь-які обмеження щодо реалізації права на проведення мирних зібрань може лише суд, тому у такому випадку представники цих органів мали б запропонувати певні альтернативні варіанти, це стосується, зокрема, місця та часу їх проведення); у здійсненні погрози застосування до організаторів та учасників масових заходів різних видів юридичної відповідальності (адміністративного впливу, дисциплінарної відповідальності тощо); у створенні перешкод шляхом відключення освітлення, блокування місць та конкретних вулиць, де планується проведення мирного зібрання; у встановленні необґрунтованої заборони щодо проведення масових заходів у певному місці, якщо воно було заздалегідь узгоджено організаторами із відповідними органами державної влади або місцевого самоврядування [80, с. 407]; створення перепон організаторам на законних підставах поширювати інформацію про місце і час проведення мирного зібрання разом із запрошенням приєднатися до нього [49, с. 141]; звернення до суду відповідними органами виконавчої влади або місцевого самоврядування з позовом про обмеження реалізації конституційного права громадян на мирні зібрання, усвідомлюючи незаконність своїх дій та прагнучи припинити масові заходи і вільне вираження громадянами під час зборів, мітингів та демонстрацій своїх поглядів і переконань; організація створення штучних доказів загрози громадському порядку, а також життю та здоров'ю людей з метою домогтися задоволення позовної заяви про заборону проведення відповідних мирних зібрань; будь-які насильницькі дії направлені на припинення організації або проведенню певного мирного зібрання тощо.

Повертаючись до ознаки «незаконності» перешкоджання та питання щодо необхідності виключення цього терміна з тексту закону, зауважимо, що цю пропозицію навряд можна назвати обґрунтованою, адже ми виявили, що «перешкоджання» організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, які не заборонені законом, може розумітися як у широкому

(«законне» та «незаконне»), так і вузькому значенні («незаконне» перешкоджання). Виключаючи цей термін, ми надаємо поняттю «перешкоджання» більш широкого значення, що може призвести до зростання кількості можливих варіантів вчинення кримінального правопорушення. Тобто «перешкоджання» у кримінально-правовому розумінні включатиме «законне» створення перешкод певній не забороненій законом діяльності.

Отже, під незаконним перешкоджанням організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій розуміємо створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації службовими особами або іншими особами (вчинення зазначених дій із застосуванням фізичного насильства), якщо вони здійснювалися за відсутності рішення суду про заборону проведення мирних зібрань чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо).

Важливим є висвітлення питання щодо можливості вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, у формі бездіяльності. Так, вважаємо, що суб'єкт зазначеного кримінального правопорушення не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, наприклад, за свідоме ігнорування завчасного сповіщення організатора мирного зібрання про намір щодо їх проведення. Однак згідно із рішенням ЄСПЛ у справі «Веренцов проти України» посадова особа повинна здійснити низку дій після отримання повідомлення про проведення мирного зібрання від його організатора, по-перше, необхідно надати письмове підтвердження про отримання такого, що однозначно вказує на дотримання встановлених вимог, які висуваються до повідомлень. По-друге, потрібно терміново сповістити та передати отримане повідомлення відповідним органам, які здійснюють забезпечення реалізації права на свободу мирних зібрань [32].

При цьому Суд зазначає, що це є саме повідомленням, а не клопотанням про дозвіл. На нашу думку, такий обов'язок встановлюється задля здійснення комунікативної взаємодії органів державної влади з організатором зібрання. Її

метою є вирішення певної кількості питань щодо організації та проведення мирного зібрання, наприклад, узгодження місця чи маршруту зібрання, з'ясування спрямованості запланованого мирного зібрання, намірів і потреб учасників зібрання. Ця взаємодія зазвичай відбувається через організовані органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями узгоджувальні комісії, які розглядають повідомлення щодо організації та проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій [17, с. 140]. Це підтверджують підзаконні нормативно-правові акти, які встановлюють порядок розгляду питань щодо організації та проведення зборів, мітингів, походів та демонстрацій. Так, у п. 3.8 проєкту Тимчасового положення про порядок розгляду питань щодо організації та проведення зборів, мітингів, походів та демонстрацій у місті Харкові встановлено, що «за результатами розгляду повідомлення узгоджувальною комісією може бути прийняте рішення про неможливість проведення масового заходу, якщо це загрожує інтересам національної безпеки та призведе до порушення громадського порядку та надано доручення Юридичному департаменту Харківської міської ради звернутися з відповідним позовом до суду». У п. 3.9 же зазначено, що «про результати розгляду повідомлення узгоджувальною комісією Департамент по взаємодії з правоохоронними органами, оборонної, мобілізаційної роботи та цивільної оборони письмово повідомляє організаторів масового заходу» [129].

Національна практика свідчить про те, що в Україні організація масових заходів все-таки здійснюється крізь призму дозвільної процедури. У більшості випадків органи державної влади висловлюють незгоду з проведенням мирних зібрань (хоча встановити будь-які обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань може тільки суд) і не надають письмової відповіді на їх проведення, адже найчастіше політичні погляди тих, хто збирається мирно, не корелюються з поглядами членів органів державної влади тощо. Тому у разі якщо мирне зібрання відбувається без отримання такої письмової відповіді, згоди, то його проведення нібито вважається незаконним. Але зрозуміло, що положення ст. 39 Конституції України встановлює необхідність лише завчасно сповістити органи

виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання. Не менш важливо те, що у більшості європейських країн також діє повідомна система, відповідно до якої особі слід тільки подати заяву або повідомлення про проведення мирного зібрання і зовсім не обов'язково отримувати письмову, позитивну відповідь від органів влади. Більше того, зібрання можуть набувати спонтанного характеру, що передбачає відсутність будь-яких підготовчих дій та власне організатора. Це, як наслідок, виключає факт завчасного сповіщення про них. Але при цьому необхідно зазначити, що національне законодавство деяких держав, зокрема ФРН та Великої Британії, містить норми, які передбачають обов'язок організаторів повідомляти про заплановані заходи поліцію (а не місцеву владу), а поліція, розглянувши подані заяви про масовий захід, дозволяє або забороняє їх проведення [130, с. 496].

Варто наголосити, що, формулюючи диспозицію ст. 340 КК України, законодавець чітко розмежував форми перешкоджання. Воно може здійснюватися щодо організації зборів, мітингів, походів і демонстрацій, і щодо їх проведення. Існує думка, що встановлення змісту поняття «перешкоджання організації» є досить проблематичним, оскільки порядок як організації, так і проведення мирних зібрань чітко не визначений законодавством України. Через те, що організатор має зобов'язання проінформувати службову особу про намір провести вказаний захід, ускладнити цей процес практично неможливо. Саме тому рекомендується відмовитися від використання термінологічного виразу «перешкоджання організації» і замість нього вживати «перешкоджання проведенню» [80, с. 406]. Але, на нашу думку, вирішуючи цю проблему, спочатку необхідно окремо визначити зміст організації зборів, мітингів, походів і демонстрацій. «Організовувати» означає здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення; забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукуючи для цього необхідні можливості [113, с. 853].

Так, КСУ рішенням у справі щодо завчасного сповіщення про мирні збори від 19 квітня 2001 р. зазначив, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні бути попередньо проінформовані громадянами про

проведення мирних зібрань через їх організаторів. Період від дня, коли відбулося повідомлення відповідних органів про проведення масового зібрання, до безпосередньо дати проведення цього заходу, є завчасним сповіщенням. Вважаємо, що саме у цей період здійснюється організація відповідних заходів.

Строк завчасного сповіщення не повинен обмежувати конституційне право громадян на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке передбачене ст. 39 Основного Закону, а навпаки має гарантувати реалізацію цього права. Протягом цього періоду органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування повинні вжити низку підготовчих заходів для охорони прав та свобод інших осіб, забезпечення громадського порядку та безперешкодного проведення мирних зібрань. За потреби вказані органи можуть узгоджувати з їх організаторами місце, дату, маршрут, час, умови їх проведення тощо [91].

Р. С. Мельник на основі рішення ЄСПЛ у справі «Веренцов проти України» та згаданого рішення КСУ доходить висновку, що мінімальний строк завчасного сповіщення про мирне зібрання має складати приблизно три робочих дні. Адже з одного боку, такий строк повинен бути обмежений (зазвичай кількома днями), однак з іншого – відповідні державні органи, які отримують повідомлення про проведення мирного зібрання, мають певним чином підготуватись до нього, наприклад, змонтувати обладнання, залучити правоохоронні органи тощо; забезпечити офіційну відповідь на повідомлення; у разі необхідності звернутися до трибуналу із апеляцією або до суду щодо оспорювання законності підстав накладених обмежень. З огляду на це важливо передбачити достатньо часу до запланованої дати проведення зібрання [32]. Саме з моменту отримання органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування повідомлення про проведення певного мирного зібрання має вираховуватися цей строк. У разі відправлення такого документу поштою, організатору зібрання передусім потрібно врахувати час, необхідний для його доставки до конкретного суб'єкта. Таким чином, схема в цьому випадку виглядає наступним чином: завчасне сповіщення = мінімально допустимий строк сповіщення (три робочих дні) + час, необхідний на поштове пересилання повідомлення [17, с. 134]. Також науковець

наголошує на основних характеристиках повідомлення про мирне зібрання, яке повинно подаватися українською мовою у вільній письмовій формі. Воно повинно мати певну структуру та відомості щодо: 1) організатора зібрання (особисті дані – ПІБ, дата народження, місце проживання, контактний телефон та за наявності адреса електронної пошти). Насамперед у цьому виникає необхідність, тому що на різних етапах обробки повідомлення може виникати потреба залучення організатора до адміністративної або судової процедури; 2) часу, місця або маршруту потенційного мирного зібрання; 3) теми зібрання та планове використання таких допоміжних засобів, як палаток, підсилювачів звуку тощо. Важливо наголосити на тому, що організація мирних зібрань також може виявлятися: в інформуванні громадськості про заплановане зібрання; визначенні часу та форми зібрання; проведенні попередніх зустрічей для обговорення деталей його організації та проведення; прибутті до місця проведення зібрання тощо [17, с. 139].

Отже, на нашу думку, висловлена позиція С. Я. Лихової щодо виключення з тексту диспозиції термінологічного звороту «перешкоджання організації» є недостатньо обґрунтованою, оскільки, проаналізувавши характер та порядок організації зборів, мітингів, походів і демонстрацій, серед можливих варіантів вчинення діяння, передбаченого ст. 340 КК України, знаходяться такі, які полягають у здійсненні перешкоджання саме організації зазначених заходів, наприклад, створення перепон організатору поширювати в законний спосіб інформацію про місце і час проведення масового заходу із запрошенням приєднатися до нього; організація створення штучних доказів загрози громадському порядку, а також життю та здоров'ю людей з метою домогтися задоволення позовної заяви про заборону проведення відповідних мирних зібрань; звернення до суду відповідними органами виконавчої влади або місцевого самоврядування з позовом про обмеження реалізації конституційного права громадян на мирні зібрання, усвідомлюючи незаконність своїх дій та прагнучи припинити організацію масових заходів; у прийнятті відповідними органами виконавчої влади або місцевого самоврядування рішення про заборону

проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, таке рішення за своєю природою має незаконний характер. Перелічені дії здійснюються на етапі організації наведених заходів.

Вважаємо, що вчинення перешкоджання у період між завчасним сповіщенням про проведення певного масового зібрання та безпосереднім його проведенням повинно розцінюватися саме як перешкоджання організації зборів, мітингів, походів і демонстрацій, адже проведення заходу ще не почалося. Такий критерій розподілу дозволяє чітко розмежувати перешкоджання організації та перешкоджання проведенню мирних зібрань, що, у свою чергу, може виражатися у блокуванні вулиць та місць, де повинен пройти масовий захід, відключенні освітлення; у здійсненні погрози застосування до організаторів та учасників масових заходів різних видів юридичної відповідальності (адміністративного впливу, дисциплінарної відповідальності тощо); у встановленні необгрунтованої заборони щодо проведення масових заходів у певному місці, якщо воно було заздалегідь узгоджено організаторами із відповідними органами державної влади або місцевого самоврядування; у будь-яких насильницьких діях, спрямованих на припинення організації або проведення певного мирного зібрання, тощо.

Проаналізувавши зміст завчасного повідомлення про проведення мирного зібрання, виникає логічне питання щодо співвідношення зазначеного поняття із зверненням громадян. Адже право на свободу мирних зібрань за своєю природою споріднене з правом на свободу вираження поглядів, преси, асоціацій, правом на колективне звернення та з іншими правами, використання яких спрямоване на здійснення комунікації особи з суспільством чи державою. Конвенцією 1950 р., Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 р., а також іншими міжнародними договорами про права людини підтверджується право кожного безперешкодно дотримуватися своїх думок та право на вільне вираження своїх думок, включаючи свободу пошуку, отримання та розповсюдження будь-якого роду інформацію й ідеї, незалежно від державних кордонів та права, що стосується невтручання в особисте життя [131, с. 355]. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про звернення громадян» під такими зверненнями слід розуміти

викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги. У рамках висунутого питання, вважаємо, що немає жодної потреби здійснювати аналіз усіх видів звернень громадян. Варто зупинитися лише на співвідношенні завчасного повідомлення про мирне зібрання та такого виду звернень громадян, як заява (клопотання).

Отже, заява (клопотання) – це звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо [132]. Потрібно з'ясувати, чи можна взагалі завчасним повідомленням про мирне зібрання вважати звернення громадян із проханням про сприяння реалізації конституційного права на свободу мирних зібрань? Вважаємо це питання дискусійним.

З одного боку, завчасне сповіщення про зібрання за своєю суттю є повідомленням про намір, а не заявою про надання дозволу на його проведення. Тому у жодному разі завчасне сповіщення не може розглядатися крізь призму дозвільної процедури, оскільки повідомлення не є клопотанням про дозвіл [32]. Саме тому ЄСПЛ у рішенні «Сергій Кузнецов проти Російської Федерації» від 23 листопада 2008 р. висловлює власну позицію стосовно завчасного повідомлення органів державної влади про проведення зібрання: «Суд нагадує, що підпорядкування організації публічного зібрання дозвільній або повідомній системі зазвичай не зачіпає суті власне права на проведення зібрання, якщо мета такої процедури полягає у наданні органам влади можливості вжити розумних та необхідних заходів для забезпечення мирного проведення будь-якого зібрання, зустрічі або сходки, незалежно від характеру заходу» [133]. Отже, завчасне повідомлення не може вважатися саме зверненням із проханням про проведення певного заходу.

З іншого боку, подаючи таке повідомлення, особа розраховує на вжиття з боку органів державної влади розумних та необхідних заходів для забезпечення мирного проведення зібрання, зустрічі або сходки [133]. Прямим обов'язком органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування є створення всіх умов, механізмів та процедур для забезпечення проведення мирних зібрань, гарантуючи належний рівень безпеки їх учасникам. З огляду на це погоджуємося, що метою завчасного повідомлення є сприяння реалізації конституційного права на свободу мирних зібрань.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про звернення громадян» звернення може бути подано окремою особою (індивідуальне) або групою осіб (колективне). Особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування є електронна петиція, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому ст. 23¹ цього Закону [132]. Для кращого розуміння порушеної проблеми, потрібно виокремити спільні та відмінні ознаки між завчасним повідомленням про проведення мирного зібрання та колективною формою звернення громадян (електронною петицією).

Першою спільною рисою є їх колективний характер. За своєю природою втілення цих прав є вираженням колективної волі. Тобто і право на колективну петицію, і право на свободу мирних зібрань можуть бути реалізовані лише групою осіб [19, с. 104].

Наступною їх спільною рисою є мета подання, яка має тимчасовий (короткостроковий) характер.

Окрім спільних рис, завчасне повідомлення та електронна петиція, звичайно, мають і певні відмінності. Насамперед до них слід віднести форму подання. Громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний вебсайт органу, якому вона адресована, або вебсайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції [132]. У свою чергу, чинним законодавством не передбачена

можливість подання завчасного повідомлення про проведення мирного зібрання в електронній формі. Воно подається у довільній письмовій формі українською мовою.

Ще однією відмінністю можна вважати адресата подання. Так, не завжди метою проведення мирних зібрань є передача певної інформації саме органам влади, тому що часто основною «аудиторією» таких масових заходів є суспільство. До цієї категорії мирних зібрань, основне повідомлення яких спрямоване до інших осіб, належать широковідомі в наші дні ЛГБТ прайди оскільки основною метою їх повідомлень є інформування суспільства про існування такої меншини. На відміну від завчасного повідомлення про проведення мирних зібрань, електронна петиція завжди спрямована на певний орган влади [19, с. 105].

За своїм юридичним змістом право, закріплене в ч. 1 ст. 39 Конституції України, дає можливість громадянам проводити різноманітні акції протесту (масові заходи, мирні зібрання), які здійснюються у формі «зборів», «мітингів», «походів» і «демонстрацій». Визначення зазначених понять містяться у спеціальній юридичній літературі та деяких підзаконних нормативно-правових актах, які встановлюють порядок розгляду питань щодо організації та проведення зборів, мітингів, походів та демонстрацій на територіях певних рад. Приміром, у проекті Тимчасового положення про порядок розгляду питань щодо організації та проведення зборів, мітингів, походів та демонстрацій у місті Харкові встановлено, що «мирне зібрання – це публічний захід, що проводиться за ініціативою громадян, закладу, підприємства, установи, організації, спрямований на привернення громадської уваги та/або вираження особистої, громадянської або політичної позиції з будь-яких питань, що не має протиправних цілей та проводиться мирно, без зброї у формі зборів, мітингу, демонстрації, пікетування, походу або у будь-якому іншому поєднанні цих форм чи інших не заборонених законом формах» [129].

На думку деяких вчених, збори громадян, поряд з іншими видами мирних зібрань, є формою безпосередньої демократії, проводяться без застосування зброї,

спрямовані на вирішення конкретних суспільно важливих питань через обговорення та прийняття колективних рішень [134, с. 102], які мають обов'язковий характер, якщо вони не суперечать чинному законодавству. Їх характерною особливістю є те, що ухвалені рішення повинні бути виконані у встановлені строки посадовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування, мешканцями територіальної громади, де були проведені збори, а також членами громадських об'єднань, що їх організували [135, с. 28]. Збори проводяться за місцем проживання, трудової діяльності чи навчання громадян. Проведення зборів громадян за місцем проживання отримало своє нормативне визначення в ст. 8 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 р., у якій вказується, що вони є формою безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення. Рішення таких зборів повинні враховуватися органами місцевого самоврядування в їхній діяльності [96].

Мітинги (від англ. – meeting) – мирні публічні збірні заходи громадян, спрямовані на висловлення їх позиції стосовно внутрішніх або зовнішніх політичних рішень держави, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, внутрішніх чи міжнародних подій. Через мітинги його учасники висувують вимоги щодо реалізації конкретної політики або проведення заходів, пов'язаних із певними подіями. Кожен громадянин має суб'єктивне право на мітинг, яке дозволяє швидко та ефективно висловлювати свою позицію з питань суспільного життя [80, с. 402]. В «Енциклопедії Сучасної України» зазначено, що мітинги – це масові зібрання громадян для публічного обговорення нагальних проблем суспільно-політичного життя та висунення пропозицій та вимог щодо їхнього вирішення. Мітинги зазвичай проводять як зібрання односторонців для висловлення колективної позиції з певного питання й здобуття прихильності до неї населення. На мітингах спільна думка перетворюється у вимогу, звернену до окремих осіб чи організацій, або на заклик громадян до певних дій. Її оформлюють у вигляді резолюції, яку ухвалюють учасники мітингу. Найчастіше ці масові зібрання використовують як засіб тиску на органи публічної влади з метою

домогтися від них прийняття бажаного для його учасників (мітингувальників) рішення [136].

За своєю суттю вуличний похід – це спланований та скоординований масовий рух людей по проїжджій чи пішохідній частині вулиці, бульвару, проспекту, що має на меті привернення уваги до конкретних питань. Заслугує на увагу визначення походів, запропоноване С. Я. Лиховою. На її думку, походи є одним з проявів безпосередньої демократії, відбуваються у формі пересування їх учасників за визначеним маршрутом та передбачають активне поширення політичних переконань громадян. Походи можуть проводитися як на місцевому рівні (в селах, селищах, містах чи районах в обласних містах і т. д.), так і на державному (від села до села, від міста до міста). Організатори переважно погоджують маршрут походу з метою привернення якомога більшої уваги та участі співчутливих громадян для збільшення його політичного впливу. Наприклад, походи шахтарів з Луганської та Донецької областей до Києва [80, с. 402].

Демонстрація є формою мирного зібрання, під час якої громадяни колективно висловлюють свої погляди або протести щодо різних проблемних питань державного та місцевого значення, використовуючи плакати чи інші візуальні засоби. Ця діяльність відбувається у попередньо визначеному місці та попередньо визначений час. Як бачимо, терміни «демонстрація» та «вуличний похід» мають низку однакових властивостей, однак їх основна відмінність полягає лише у формі вираження поглядів. Зокрема, характерною особливістю вуличного походу є піша хода, у той час як на демонстрації може використовуватися автотранспорт [135, с. 35]. У дослідженні В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка демонстрацію розглядають та описують як форму безпосередньої демократії, ключовою ознакою якої є відображення публічним та масовим способом політичних уподобань населення, у ході якої учасники демонстрації виявляють солідарність або протест щодо певних політичних інститутів та явищ [137, с. 53].

Потрібно звернути увагу, що наведені вище визначення є умовними, адже зборам, мітингам, походам і демонстраціям властива подібність рис, таких як

публічна та демонстративна природа, політична спрямованість, протестний або солідарний характер вимог та рішень. Без чіткого законодавчого регулювання цих форм безпосередньої демократії на практиці часто спостерігаємо їх взаємну трансформацію та переростання одна в одну [138, с. 28].

На думку О. О. Дудорова та інших учених, не утворюють складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, випадки, коли діяння вчиняється стосовно інших заходів, які безпосередньо не зазначені в положенні цієї статті. Йдеться, наприклад, про паломництва, публічні богослужіння, пікетування, голодування, збори громадських організацій, трудових колективів, політичних партій [139, с. 846].

Дійсно, з розвитком суспільства, а також засобів комунікації, що їх використовують його члени для задоволення власних соціальних потреб, стає зрозумілим, що форми мирних зібрань мають тенденцію до розширення. Так, на думку європейських авторів, нині разом з такими традиційними формами мирних зібрань, як збори, демонстрації, походи, прийнятними є й інші, зокрема пікети, сидячі демонстрації, мовчазні марші, «людські ланцюги», вело- та мотопробіги, а також специфічні музичні чи театралізовані вистави [17, с. 80].

Така позиція була сформульована в § 106 та § 110 рішення ЄСПЛ у справі «Навальний проти Росії», де зазначено, що поняття «зібрання» охоплює збори, які не підпадають під дію національного правового регулювання. При цьому не має значення чи вимагають вони повідомлення або дозволу, чи вони звільнені від таких процедур. Суд зазначив, що ст. 11 беззаперечно може застосовуватися до мирного «прогулянкового» зібрання, впродовж якого його учасники діяли організовано та узгоджено з метою передачі певного політичного послання. Такий вид зборів не підпадає під встановлені чинним національним законодавством заявника вимоги щодо завчасного сповіщення відповідних органів про проведення «маршей» чи «зустрічей». Зібрання передусім характеризується наявністю спільної мети та відрізняється за цією ознакою від випадкових скупчень людей, наприклад, черги біля входу в адміністративно-господарську будівлю. [26].

З огляду на це вважаємо, що з тексту диспозиції аналізованої статті варто вилучити такий перелік видів мирних заходів, закріпивши замість цього узагальнюючий термін «мирні зібрання». Тим самим буде збережено змістовий і семантичний характер, закріплений у п. 1 ст. 11 (1) Конвенції 1950 р. [140, с. 78]. Такий підхід застосував законодавець Литви, який у ч. 1 ст. 36 Конституції зазначив, що «не можна забороняти або перешкоджати громадянам збиратися без зброї на мирні зібрання» [141].

У контексті розгляду об'єктивної сторони незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій необхідно окремо зупинитися на такій її ознаці, як спосіб вчинення кримінального правопорушення. За диспозицією ст. 340 КК України це кримінальне правопорушення може бути вчинено будь-якою особою у випадку застосування нею фізичного насильства.

У тлумачному словнику насильство визначається як: 1) застосування фізичної сили до кого-небудь; силування, гвалт, примус; 2) застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось [142, с. 303]. З юридичної точки зору насильство – це умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою. Такий вплив на особу здійснюється вчиненням певних умисних діянь. Як правило, насильство вчиняється діями, що є активною поведінкою особи. Однак відомі випадки вчинення насильства і шляхом пасивної поведінки [143, с. 501].

Ученими, які активно вивчають цю проблематику, виокремлено такі кримінально-правові ознаки насильства: а) насильство виникає і виявляється через взаємодію соціальних суб'єктів, якими здатні бути не тільки окремі особи, а й соціальні групи; б) насильство полягає у заподіянні фізичної або психічної шкоди чи наявності реальної загрози спричинення такої шкоди; в) характеристика насильства включає кількісні показники, виражені зовнішніми проявами, а також якісно-сутнісні показники; г) зовнішнім виявом насильства є умисний, суспільно

небезпечний та протиправний вплив, який реалізується у формі фізичного чи психічного посягання на інших осіб; д) насильство, розглядане як прояв примусу, включає в себе не тільки високий рівень інтенсивності у використанні фізичної чи психічної сили, а й застосування інших примусових заходів [144, с. 221].

В. О. Навроцький звертає увагу на такі ознаки насильства: 1) застосування насильства через бездіяльність неможливе, оскільки це прояв активної форми поведінки; 2) дії, спрямовані на заподіяння шкоди іншій особі, вважаються насильством. Однак будь-які дії, спрямовані проти самого себе, не визнаються формою насильства; 3) проявом насильства є примусовий вплив, здійснюваний проти волі потерпілого, та використання сили проти нього; 4) зовні воно відображається у позбавленні особистої свободи, побоях, мордуванні, завданні різних видів тілесних ушкоджень, іншому спричиненні фізичного болю та позбавленні життя через здійснення посягання, спрямованого на заподіяння певної шкоди життю та здоров'ю особи, або її особистої свободи [145, с. 10–11].

У сучасній теорії кримінального права виокремлюють два види насильства: фізичне та психічне. Враховуючи можливий вплив чи спробу такого впливу на тіло потерпілого, вирізняють дві основні форми фізичного насильства:

1) використання винятково мускульної сили свого тіла до корпусу (тіла) іншої особи (В. І. Сімонов, В. Г. Шуміхін, М. Й. Коржанський);

2) використання різних предметів і механізмів, тварин або мускульної сили інших осіб, які використовуються винним як знаряддя злочину (Р. А. Базаров). Відповідно, виокремлюють безпосереднє та опосередковане фізичне насильство [146, с. 139].

На наш погляд, найбільш ґрунтовне визначення поняття фізичного насильства як кримінально-правової категорії наводить сучасний український дослідник цієї проблеми О. М. Храмов. На його думку, фізичне насильство – це умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, що зумовлюється ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією та здійснюється фізичними діями чи бездіяльністю всупереч чи поза волею людини, таким чином, впливаючи на свободу її волевиявлення та завдаючи їй фізіологічної

та (або) психічної шкоди чи створюючи реальну загрозу їхнього заподіяння [147, с. 89].

Також існують інші точки зору щодо визначення цього поняття. Так, О. М. Гумін до фізичного насильства відносить посягання на життя або інші фізичні блага, включаючи умисне нанесення шкоди фізичному здоров'ю іншої особи. Тобто сутністю фізичного насильства є завдання тілесних ушкоджень, незалежно від їх тяжкості, заподіяння смерті або ж позбавлення волі. На підставі аналізу чинного законодавства про кримінальну відповідальність науковець поділяє фізичне насильство на види за низкою підстав: за ступенем небезпеки для життя та здоров'я іншої людини (безпечне і небезпечне); за ступенем тяжкості завданої фізичної шкоди (побої; різні види тілесних ушкоджень; смерть іншої людини); за формою вини до діяння та наслідків (умисне і необережне); за формою прояву (жорстоке поводження та мордування); за функціональною роллю (у стані необхідної оборони або крайньої необхідності; вчинення діянь, пов'язаних із службовими обов'язками; спричинення смерті з хуліганських мотивів та ін.) [148, с. 98].

Слід наголосити на тому, що виділяють різні види впливу на потерпілого, через які проявляється фізичне насильство: 1) вплив на тіло людини, її тілесну недоторканність, здоров'я чи життя; 2) вплив на внутрішні органи потерпілого, що не супроводжується пошкодженням зовнішніх тканин організму, зокрема отруєння, надання чи введення наркотичних речовин, споживання алкогольними напоями; 3) обмеження або позбавлення свободи особи [149, с. 100].

Проблема психічного насильства також є предметом дослідження численних наукових праць учених-криміналістів. Це зумовлено рівнем суспільної небезпечності дій, які вчиняються за допомогою такого способу, адже психічне насильство призводить до приниження честі та гідності особи, фізичних, моральних страждань, викликає стрес, різноманітні психічні захворювання тощо. Як слушно зазначає М. Й. Коржанський, у процесі застосування психічного насильства, злочинець добивається або намагається схилити особу до певної поведінки: вчинення в його інтересах певних дій або утримання від небажаних

для винного дій [150, с. 87]. У науці кримінального права немає єдності думок щодо кримінально-правового визначення насильства, але найбільш вдалим вважаємо таке: «психічне насильство розуміється як умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, який вмотивований ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією, який здійснюється фізичними та (або) інформаційними діями (дією чи бездіяльністю) всупереч або поза волю людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє їй фізичну та (або) психічну шкоду чи містить реальну загрозу їх спричинення» [151, с. 66].

Варто відзначити, що одним із основних проявів психічного насильства є погроза. На думку, наприклад, І. В. Самоценка, погроза в кримінальному праві – це виражене зовні залякування, яке здатне викликати обґрунтоване побоювання заподіяння шкоди [152, с. 123]. В. К. Грищук вказує, що погроза – це спосіб психічного примусу, який виявляється у вираженні реального наміру заподіяти особі або її рідним чи близьким фізичну, майнову чи моральну шкоду, поєднане з вимогою вчинити злочин (кримінальне правопорушення) [153, с. 480]. Слід зауважити, що в низці випадків законодавець ставить в один ряд погрозу заподіяння певної шкоди з її реальним заподіянням, по суті, вважаючи їх однорівневими, однопорядковими та однаковими за ступенем суспільної небезпеки. Це наявне в статтях 149 (частини 2–3), 152, 153, 157 (ч. 2), 162 (ч. 2), 186 (ч. 2), 187 (ч. 1), 258¹ (ч. 1), 289 (частини 2–3), 297 (ч. 3), 303 (ч. 1), 308 (ч. 2), 312 (ч. 2), 342 (ч. 3), 355 (ч. 2), 365 (ч. 2), 393 (ч. 2) КК України. У цих випадках вид і межі можливого покарання за вчинення зазначених злочинів (кримінального правопорушення) цими засобами є однаковими. Це свідчить про те, що психічне здоров'я потерпілої особи законодавцем охороняється нарівні із фізичним [154, с. 160].

Зважаючи на суспільну небезпечність погрози, пропонуємо внести зміни у диспозицію ст. 340 КК України, доповнивши її погрозою застосування фізичного насильства як способу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

У законі про кримінальну відповідальність незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, сконструйовано як кримінальне правопорушення з формальним складом, для наявності об'єктивної сторони якого є необхідність встановлення тільки суспільно небезпечного діяння. Як зауважує О. М. Храмцов, це кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення будь-якої дії чи бездіяльності, що перешкоджає організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Якщо воно вчинене приватною особою, то вважається закінченим з моменту застосування фізичного насильства хоча б до одного учасника політичної акції. У разі застосування фізичного насильства службовою особою правоохоронного органу її дії потребують додаткової кваліфікації за ст. 365 КК України як перевищення влади або службових повноважень [155, с. 221].

Однак, на нашу думку, кримінальних правопорушень без наслідків не існує. Людська діяльність завжди призводить до змін у навколишньому середовищі, і злочинна діяльність не є винятком з цього правила. Ще відомий науковець Ф. Ліст відзначав: «Поняття дії завжди потребує настання змін у зовнішньому світі (тобто в людях і речах). Ці зміни прийнято називати наслідками» [156, с. 126]. Матеріальна ознака кримінального правопорушення проявляється у настанні конкретних суспільно небезпечних наслідків, що означає, що саме кримінальне правопорушення не завершується лише вчиненням дії або бездіяльності. Воно продовжується, охоплюючи наслідки, такі як суспільно небезпечна шкода або реальна загроза її настання, спричинені внаслідок такої поведінки. Злочинне діяння таким чином впливає на об'єкт, який охороняється законом про кримінальну відповідальність, що викликає значні деформації або навіть припинення існування суспільних відносин. Інакше кажучи, сутність суспільної безпеки завжди має двозначний характер: йде мова про заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони або реальну загрозу заподіяння такої шкоди. В обох випадках діяння обов'язково вже призводило до негативних

змін у суспільних відносинах, що охороняються законом про кримінальну відповідальність [58, с. 143].

У теорії кримінального права все ще не існує узагальненого визначення поняття «злочинні наслідки». Приміром, Н. Ф. Кузнецова розглядає наслідки як негативні зміни в суспільних відносинах, що охороняються кримінальним законодавством, і які виникли внаслідок злочинного діяння (чи то дії, чи бездіяльності) суб'єкта [157, с. 15]. О. С. Міхлін описував злочинні наслідки як шкоду, яку зазнали суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом, внаслідок злочинної діяльності особи (суб'єкта) [158, с. 16]. В. М. Кудрявцев визнає, що кримінально-правова норма, яка міститься в статті Особливої частини Кримінального кодексу, передбачає злочинні наслідки у вигляді матеріальної чи нематеріальної шкоди, що виникла внаслідок здійснення злочинного діяння (дії чи бездіяльності). Вони спрямовані на об'єкт посягання (суспільні відносини, які захищаються кримінальним законом), а також їх учасників [105, с. 137].

З огляду на викладене вважаємо, що під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, охоронюваним суспільним відносинам так чи інакше заподіюється шкода, що виявляється як неможливість реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

Висновки до розділу 2

1. Основним безпосереднім об'єктом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Додатковим факультативним об'єктом – суспільні відносини, що існують у зв'язку з охороною здоров'я та тілесної недоторканності особи.

2. Родовим об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, ми вважаємо суспільні відносини, які забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина.

3. Видовим об'єктом аналізованого кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують політичні права та свободи громадян. У зв'язку з цим вважаємо за потрібне перенести цей склад кримінального правопорушення у розд. V Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

4. У рамках розглядуваного складу кримінального правопорушення під незаконним перешкоджанням організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій розуміємо створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, службовими особами або іншими особами (вчинення зазначених дій із застосуванням фізичного насильства), якщо вони здійснювалися за відсутності рішення суду про заборону проведення мирних зібрань чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо).

5. Таку ознаку, як «незаконність» аналізованого діяння необхідно залишити в тексті диспозиції з огляду на те, що «перешкоджання» організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрації, які не заборонені законом, може розумітися як у широкому («законне» та «незаконне»), так і вузькому значенні («незаконне» перешкоджання). Виключаючи цей термін, ми надаємо поняттю «перешкоджання» більш широкого значення, що може призвести до збільшення кількості можливих варіантів вчинення кримінального правопорушення. Тобто «перешкоджання» у кримінально-правовому розумінні включатиме «законне» створення перешкод певній не забороненій законом діяльності.

6. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 340 КК України, не може бути вчинене у формі бездіяльності (свідоме ігнорування завчасного

сповіщення організатора мирного зібрання про намір щодо їх проведення). Адже органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування не надають свого дозволу на проведення мирного зібрання, а положення ст. 39 Конституції України встановлює необхідність лише щодо їх завчасного сповіщення.

7. Вчинення перешкоджання у період між завчасним сповіщенням про проведення певного мирного зібрання та безпосереднім його проведенням, повинно розцінюватися саме як перешкоджання організації зборів, мітингів, походів і демонстрацій, тому що проведення заходу ще не розпочалося. Такий критерій розподілу дає змогу чітко розмежувати перешкоджання організації та перешкоджання проведенню мирних зібрань.

8. З тексту диспозиції аналізованої статті варто вилучити встановлений перелік мирних заходів, закріпивши замість цього узагальнюваний термін «мирні зібрання».

9. Способом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій може бути не тільки застосування фізичного насильства, а й погроза його застосування.

10. Пропонуємо внести такі зміни у диспозицію ст. 340 КК України:

«Стаття 340. Незаконне перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань.

Незаконне перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань, якщо це діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства чи погрозою його застосування, – ».

РОЗДІЛ 3

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ

3.1. Суб'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій

Правильна кваліфікація суспільно небезпечного діяння пов'язана з необхідністю встановлення всіх обов'язкових ознак кожного елементу складу кримінального правопорушення. Суб'єкт кримінального правопорушення, поряд з об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною стороною, є обов'язковим та самостійним елементом будь-якого складу кримінального правопорушення. Його відсутність виключає наявність складу кримінального правопорушення у цілому, що, у свою чергу, зумовлює відсутність підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Термін «суб'єкт» є фундаментальною філософською категорією, під якою в широкому значенні розуміють особу, організовану групу осіб, соціальну, етнічну та політичну спільноту, суспільство, які здійснюють характерну їм діяльність, орієнтовану на теоретичне, духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності та перетворення предметної дійсності; це носій означених якостей, що уможливають виконання ним суспільно значущих функцій. Позначає активний компонент пізнавального ставлення, протилежний до пізнаваної дійсності – об'єкта. У процесі пізнання суб'єкт взаємодіє з об'єктом, спрямовує на нього свої пізнавальні здатності, перетворює і відображає його, формуючи систему знання про об'єкт [60, с. 613]. Спираючись на таке філософське підґрунтя, вперше цей термін увійшов у кримінально-правовий обіг саме в період панування класичної школи кримінального права. Формування методологічних основ вчення про суб'єкт кримінального правопорушення належить до кримінально-правових поглядів І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, Л. А. Фейєрбаха, Й. Г. Фіхте, інших

представників філософії та кримінального права, які мали величезний вплив на формування сучасної правової думки [159, с. 23].

Починаючи з 40-х років ХХ ст. радянські вчені-криміналісти проводили численні дослідження щодо поняття суб'єкта злочину (кримінального правопорушення), унаслідок чого в теорії кримінального права з'явилася велика кількість наукових праць, присвячених аналізу цієї проблеми. Основні положення розробленої теорії знайшли своє практичне закріплення у КК УРСР 1960 р., хоча сам термін «суб'єкт злочину» в законодавстві був відсутній.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 чинного КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність [45]. Законодавець нормативно закріплює ознаки особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, як обов'язкові умови кримінальної відповідальності, оскільки ці особи є суб'єктами специфічних кримінально-правових відносин з корелюючими правами та обов'язками, у яких держава має право призначати та застосовувати до суб'єкта кримінального правопорушення заходи примусового впливу і зобов'язана це зробити відповідно до закону та в межах, передбачених кримінальним законом. Отже, суб'єкт кримінального правопорушення, як елемент складу кримінального правопорушення характеризується такими ознаками, які мають значення для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності та в подальшому для призначення покарання: особа фізична, особа осудна; особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого можливе настання кримінальної відповідальності. Сукупність усіх цих ознак є обов'язковою умовою констатації наявності суб'єкта кримінального правопорушення в кожному конкретному випадку [160, с. 135].

Існує чимало наукових праць, присвячених аналізу й глибокому дослідженню всіх обов'язкових ознак суб'єкта кримінального правопорушення, які, безперечно, є вагомим внеском у розвиток кримінально-правової науки. Тому у рамках проведеного дослідження ми не вбачаємо за потрібне здійснювати

детальний розгляд кожної з цих ознак, а вважаємо, що необхідно окремо зупинитися на аналізі саме суб'єкта незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Виходячи зі змісту диспозиції ст. 340 КК України, суб'єктом зазначеного кримінального правопорушення є службова особа (спеціальний суб'єкт), а у випадку його вчинення із застосуванням фізичного насильства ним може бути будь-яка особа (загальний суб'єкт кримінального правопорушення). Це означає, що суб'єктом згаданого кримінального правопорушення є службова особа у тому випадку, коли вона здійснює перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій у інший, ніж із застосуванням насильства, спосіб. Якщо ж вона вчиняє таке кримінальне правопорушення із застосуванням фізичного насильства, то таке діяння потребує додаткової кваліфікації за відповідною статтею Особливої частини КК України. Тобто застосування насильства службовою особою, відповідно до диспозиції ст. 340 КК України, цим складом злочину не охоплюється.

Розгляд цього питання здійснювався також у дослідженні Є. В. Пилипенка, який вважає, що за характером об'єктивної сторони більшість кримінальних правопорушень, пов'язаних з перешкоджанням діяльності, може вчиняти як приватна, так і службова особа. Винятком є лише незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України). Загальний суб'єкт може вчинити це діяння тільки шляхом насильства; у разі здійснення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, іншим способом, до кримінальної відповідальності притягуватиметься лише службова особа [50, с. 152].

Формулюючи ст. 340 КК України, законодавець мав на меті розширити коло суб'єктів цього кримінального правопорушення, встановивши кримінальну відповідальність будь-якої особи за його насильницьке здійснення. Підбиваючи проміжний підсумок, варто наголосити, що в межах цього складу кримінального правопорушення відбувається диференціація суб'єкта за ознакою способу вчинення кримінально караного діяння.

У ч. 2 ст. 18 КК України передбачено поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, яким визнається фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [45]. Фіксація у кримінальному законі поняття «спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення» обумовлена специфікою окремих видів кримінальних правопорушень, вчинення яких можливе лише у зв'язку з чітко визначеною діяльністю людей, із виконанням окремих обов'язків, покладених на них нормативними актами. Тому, встановлюючи кримінальну відповідальність за деякі кримінальні правопорушення, законодавець, на відміну від усіх інших кримінальних правопорушень, передбачає в цьому законі суб'єктом не будь-яку людину, здатну вчинити кримінальне правопорушення, а лише людину, яка відповідно до закону має особливі властивості чи ознаки [161, с. 6]. Тобто спеціальним суб'єктом, на думку вченого, є суб'єкт, що характеризується додатковими, особливими, лише йому притаманними властивостями [162, с. 8].

Слід також погодитися з В. О. Навроцьким, який спеціальним суб'єктом визнає такий вид суб'єкта, який виокремлюється із загального і при цьому наділений усіма ознаками загального суб'єкта складу кримінального правопорушення [163, с. 256]. Ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення виявляють та відбивають різноманітні особливості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, характеризуючи особистість; і ці властивості підкреслюються законодавцем у конкретних складах. Вони настільки істотні, що їхня наявність, з точки зору кримінального закону, або робить діяння суспільно небезпечним, або різко змінює характер та ступінь суспільної небезпеки [164, с. 85].

Окремо зупинимося на понятті службової особи як спеціального суб'єкта незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

Як слушно зауважують Л. П. Брич та В. О. Навроцький, поняття «службова особа» відзначається як одне з ключових універсальних понять у кримінальному

праві. Таким чином, його зміст автоматично застосовується до всіх відповідних норм КК України, які передбачають вчинення кримінального правопорушення службовою особою, і не обмежуються лише тими, що розташовані у розд. XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності». Це відповідає засадничому положенню законодавчої техніки, яке передбачає презумпцію того, що однакові поняття вживають з однаковим значенням у межах усього нормативного акта і навіть всієї системи законодавства [165, с. 59].

У контексті розглядуваного кримінального правопорушення під службовою особою, відповідно до ч. 3 та ч. 4 ст. 18 КК України, слід розуміти особу, яка «постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймає в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом».

«Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [45].

Для повного осмислення та розуміння сутності описуваного поняття, необхідно окремо зупинитися на найбільш дискусійних питаннях, які стосуються співвідношення понять «посадова» та «службова» особи. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови вказано, що службовий – це та особа, яка знаходиться на службі, тоді як посадові особи представляють особливу категорію службовців, які обіймають значущі посади у державних та громадських установах, підприємствах, інших організаціях [113, с. 1346, 1075]. Серед науковців також не існує єдності щодо розглядуваного питання. Так, В. І. Борисов переконує, що поняття «посадова особа» має більш вузький зміст порівняно з поняттям «службова особа». Це розуміння спонукало авторів проєкту КК України 2001 року використовувати саме термін «службова особа» у законі про кримінальну відповідальність, на відміну від попередньої редакції КК 1960 р., де вживався термін «посадова особа» [166, с. 34]. Тобто термін «службова особа» є ширшим за поняття «посадова особа», тому що будь-яка посадова особа є службовцем, але не кожна службова особа є посадовою. В юридичній літературі зазначається, що не всі службовці обов'язково є посадовими особами, тобто тими, хто обіймає конкретні посади, але вони можуть бути визнані суб'єктами службових кримінальних правопорушень. Деякі дослідники звертають увагу, що поняття «службова особа» та «посадова особа» мають різне значення. Зокрема, усі працівники державних установ вважаються службовцями, адже вони знаходяться у службових, тобто трудових, відносинах з державними установами. Однак не всі з них є посадовими особами, оскільки до цієї категорії не відносять, наприклад, кур'єрів, друкарок, секретарів, охоронців тощо [167, с. 54]. Цікавою є позиція учених, які вважають, що категорія «службова особа» походить від понять державної служби, державного службовця й не поширюється на працівників, діяльність яких не пов'язана з виконанням державних службових обов'язків. Діяльність службових осіб врегульовано Законом України «Про державну службу» та іншими законами («Про прокуратуру», «Про Національну поліцію» та ін.). Термін же «посадова особа» вживають для позначення будь-якої особи, яка обіймає певну посаду в державній чи недержавній структурі. Але в юридичній

теорії та практиці «посадова особа» підкреслює значущість місця особи, зазвичай керівників, їх заступників та інших, що мають право віддавати розпорядження підлеглим і непідлеглим (для державних службовців) та вирішувати питання господарсько-фінансової діяльності [168, с. 143].

Здійснюючи аналіз чинного законодавства, слід зауважити, що ці терміни використовуються у ньому поряд один з одним, і суттєвої різниці між ними не вбачається. Так, зокрема, у ст. 40 Конституції України передбачено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [87]. Закон України «Про Службу безпеки України» також їх ототожнює [169]. Натомість, Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. взагалі не містить цих понять.

Підсумовуючи, у цілому погоджуємося з позицією М. І. Мельника, що аналіз чинного вітчизняного законодавства та наявних поглядів учених-криміналістів не дозволяє з достатньою обґрунтованістю однозначно відповісти на питання кореляції названих двох термінів [170, с. 200].

Розглянувши загальні ознаки службової особи як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення за кримінальним правом України, В. Я. Громко обґрунтовано виокремлює три види службових осіб за сферою регулювання відносин:

- службові особи, які виконують функції представника влади або місцевого самоврядування;
- службові особи юридичної особи державної або комунальної власності, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції;
- службові особи, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції службової особи юридичної особи приватного права [171, с. 187].

Водночас, залежно від змісту функцій та характеру покладених на службових осіб обов'язків можна виокремити такі їх види: 1) особи, які здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування; 2) особи, які виконують організаційно-розпорядчі функції; 3) особи, які виконують адміністративно-господарські функції. Зміст згаданих функцій та визначення представників влади встановлений ППВСУ «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5. Так, «до представників влади належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості» [172]. Однак варто зауважити, що згадана Постанова застосовується лише у частині, що не суперечить чинному законодавству. Сьогодні у чинній редакції ст. 18 КК України поряд із здійсненням «функцій представників влади» зазначається «представників влади чи місцевого самоврядування».

Вчені-криміналісти, зокрема В. І. Тютюгін, зауважують, що представниками влади та місцевого самоврядування є працівники державних органів, органів місцевого самоврядування та їх апарату (наприклад, народні депутати України, депутати місцевих рад, керівники державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад органів МВС і СБУ, державні інспектори та контролери тощо), які діють від імені цих органів (за їх дорученням) і в межах своєї компетенції здійснюють їх функції. Закон пов'язує визнання особи представником влади чи місцевого самоврядування не з посадою, яку вона обіймає, а з наявністю у неї владних повноважень, тому до цієї категорії службових осіб можуть бути віднесені й рядові працівники державного апарату чи органів місцевого самоврядування (наприклад, працівник органів МВС, що перебуває на посаді рядового поліцейського) або навіть представники громадських формувань (наприклад, громадський інспектор рибоохорони) [173, с. 14].

Як зазначалося вище, суть організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків (функцій) також знаходить своє відображення у ППВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5. Але необхідно наголосити на тому, що наразі у чинному законодавстві замість поняття «обов'язки» використовується поняття «функції». У науці кримінального права відсутня однастийна думка вчених щодо співвідношення цих понять. За В. Б. Авер'яновим, одним із недоліків кримінального законодавства є їх взаємне ототожнення. Однак, на думку ученого, поняття «функції» та «обов'язки» можна розглядати як загальне і часткове відповідно. Якщо перше вказує на певні напрями діяльності службової особи, то друге їх деталізує, визначаючи форми, способи та засоби реалізації функцій, і впливають на вибір стилю управління [174, с. 288].

Р. Л. Максимович погоджується із таким поглядом, оскільки він найбільш точно відображає зміст діяльності відповідних службових осіб, а також узгоджується із тлумаченням цих понять в українській мові. Новий тлумачний словник української мови подає таке визначення терміна «функція»: робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; обов'язок, повинність, місія. Обов'язком у цьому словнику визначається те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління; повинність, обов'язь; певний обсяг роботи, сукупність справ, межі відповідальності і т. ін., що визначаються відповідним званням, посадою, родинним станом, тощо [167, с. 109]. Водночас, В. М. Киричко наголошує, що заміна цих понять є спробою законодавця здійснити термінологічну уніфікацію. На думку вченого, розкриття поняття «функції» передбачає крім аналізу прав та обов'язків службових осіб, також і правових положень, що встановлюють напрями діяльності та завдання такого суб'єкта, у зв'язку з чим охарактеризоване поняття уявляється більш точним, виправданим та доцільним [175, с. 38].

Отже, відповідно до ППВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 до організаційно-розпорядчих обов'язків можна віднести «обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи,

виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділів, лабораторій, кафедр), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо)». У свою чергу, «адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (встановлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачів складів, магазинів, майстерень, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо» [172].

Наступним кроком нашого дослідження стане більш детальний розгляд суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, зокрема службової особи, який здійснюватиметься на основі наявної судової практики та нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Так, аналіз судової практики у справах про незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій свідчить, що до кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення майже завжди притягувалися саме службові особи, які наділені функціями представників влади чи місцевого самоврядування.

Ми вже окремо зупинялися на питанні співвідношення понять «посадова» та «службова» особа, осмислення якого дозволяє краще зрозуміти суть цих термінів. Але, досліджуючи нашу проблему, виникає слушне питання, яке місце і яку роль серед зазначених термінів має поняття «представник влади чи місцевого самоврядування». Можна констатувати численність напрацьованих у юридичній

науці підходів до визначення цих понять, що зумовлено багатогранністю наукових позицій сучасних авторів, плюралізмом обраних методологічних підходів. Одні автори вважають, що представники влади є посадовими особами й ці терміни повинні співвідноситись як частина та ціле. Інші, навпаки, беруть до уваги те, що кожного представника влади можна вважати посадовою особою. Найбільш поширеною є позиція, відповідно до якої особливим різновидом посадових осіб є представники влади, до яких належать, зокрема, працівники державних органів і установ [168, с. 144].

Цікаво, що Г. М. Зеленов та О. О. Дудоров ототожнюють поняття «представник влади» та «представник місцевого самоврядування», розглядаючи їх як осіб, що здійснюють надані їм владні повноваження на всіх рівнях державної влади або органів місцевого самоврядування. Така діяльність має юридичні наслідки для широкого кола осіб, що не підпорядковані їм по службі [83, с. 569]. Інші вчені навпаки розмежовують представників влади та представників місцевого самоврядування як можливі категорії службових осіб. Певним підтвердженням цього є ст. 140 Конституції України, у якій визначено, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України». А у ст. 5 і ст. 6 Основного Закону зазначено, що «джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади й органи місцевого самоврядування»; «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» [87].

Слушною видається позиція О. М. Грудзура, яка полягає в тому, що представник влади та представник місцевого самоврядування володіють такими спільними ознаками: 1) реалізують свою діяльність у межах органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів; 2) мають певну сукупність владних повноважень у сфері управління [176, с. 117].

Отже, представником влади насамперед можна вважати особу, що працює в органі державної влади чи обіймає самостійну державну посаду та в обсязі

встановленої компетенції віддає обов'язкові до виконання вказівки та розпорядження для не підлеглих по службі осіб. Втім неправильним є обмеження кола цих осіб поділом державної влади. А особа, що безпосередньо здійснює завдання органу місцевого самоврядування та, відповідно до характеру окреслених функцій, має повноваження встановлювати вимоги та приймати рішення, що є обов'язковими для виконання на відповідній території, є представником місцевого самоврядування [177, с. 315].

Рухаючись далі, важливо підкреслити, що перед проведенням мирного зібрання громадяни повинні завчасно повідомити про це орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування. Так, ми неодноразово зазначали, що КСУ 19 квітня 2001 р. розглянув справу щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 39 КУ про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Зокрема, Суд відзнавив про можливість проведення зборів, мітингів, походів і демонстрації лише після здійснення завчасного сповіщення про це громадянами через організаторів масових зібрань. Суб'єктом сповіщення є органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування. Строк від дня, коли відбулося повідомлення відповідних органів про проведення масового зібрання, до безпосередньо дати проведення цього заходу, визначається як завчасне сповіщення. Таки строк повинен бути достатнім, щоб органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування могли оцінити відповідність проведення таких зібрань вимогам закону. У разі необхідності вони можуть, відповідно до ч. 2 ст. 39 КУ, звернутися до суду з позовом про обмеження або заборону мирних зібрань [91].

У підрозділі 2.1 ми звертали увагу на те, що суспільні відносини, які забезпечують реалізацію конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації мають багатосуб'єктний характер та склад. Було встановлено, що однією зі сторін суб'єктного складу таких відносин є суб'єкти, які забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань та гарантують безпеку і порядок. У свою чергу, до суб'єктів незаконного

перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, як службових осіб, можна віднести працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції щодо гарантування та створення умов для реалізації права на свободу мирних зібрань [178, с. 69].

Як вже наголошувалося вище, характерною рисою цих службових осіб є наділення їх владними повноваженнями. Відповідно до п. 7 ст. 4 КАС України суб'єктом владних повноважень визначається «орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг» [120]. В юридичній літературі наявна дещо інша точка зору щодо розуміння суб'єкта владних повноважень в межах дослідження проваджень у справах щодо реалізації права на мирні зібрання, висловлена О. С. Шкарнегою, яка полягає у тому, що до них відносяться тільки органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, оскільки вони є єдиними, хто на сьогодні отримує повідомлення про проведення мирного зібрання [135, с. 89].

На продовження цього варто навести сформовану А. В. Долинним досить широку класифікацію суб'єктів забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів у рамках комплексного дисертаційного дослідження, присвяченого здійсненню такої діяльності Національною поліцією України. По-перше, учений виділяє Президента України, який відповідно до КУ є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, і відповідно, на думку науковця, здійснює загальне керівництво у сфері публічної безпеки і порядку. Наступним суб'єктом є єдиний орган законодавчої влади в Україні – Верховна Рада України, до повноважень якої належить визначення основ публічної безпеки, та формування законодавчої бази в цій сфері. До розглядуваної класифікації А. В. Долинний відносить також Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі

органів виконавчої влади, що згідно зі ст. 116 КУ вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю. Як доцільно зауважує учений, Міністр внутрішніх справ України є саме тим суб'єктом, який забезпечує формування державної політики у сфері охорони прав і свобод людини, захисту інтересів суспільства і держави, забезпечення публічної безпеки і порядку, а також, без сумніву, здійснює надання поліцейських послуг та контролює їх реалізацію органами поліції. Звичайно, до суб'єктів забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів слід віднести і Національну поліцію України, яка є центральним органом виконавчої влади, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Варто погодитися із дослідником, який визнає черговим суб'єктом аналізованої класифікації Національну гвардію України, що виконує завдання із захисту прав та свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних та інших посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування здійснюють вирішення питань у сфері публічної безпеки на місцях, а судові органи – судочинство у справах про кримінальні правопорушення, що завдають шкоди публічній безпеці і порядку під час проведення масових заходів. Наступними суб'єктами є громадські формування з охорони громадського порядку. І нарешті, до досліджуваної класифікації науковець відносить громадян, громадські об'єднання та інших організаторів або учасників масових заходів. Вони зазвичай привертають увагу суспільних та державних інститутів до певних небезпечних явищ і процесів у сфері публічної безпеки і порядку, а також у законний спосіб захищають власні та суспільні інтереси [179, с. 48].

Невід'ємною частиною цього підрозділу має стати детальніший аналіз системи органів, які забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань, службові особи яких можуть нести кримінальну відповідальність за незаконне

перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій.

1. Органи державної влади:

а) правоохоронні органи, що є одними із найнеобхідніших та найважливіших суб'єктів у сфері реалізації права на мирні зібрання, на які покладені в межах їх повноважень функції по забезпеченню правопорядку при проведенні зборів, мітингів, походів і демонстрацій, охорони прав та свобод людини і громадянина. Насамперед це органи Національної поліції України та СБУ. Сюди також слід віднести Національну гвардію України, яка відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України» від 13 березня 2014 р. № 876-VII є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи МВС України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. До однієї з основних функцій цього формування, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 2 згаданого Закону, належить участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян [180].

Досліджувані суб'єкти залучаються для проведення профілактичних заходів та нерідко саме від них залежать організація, проведення, хід та результати проведення масових заходів. Національна поліція України відповідно до ст. 30 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII «для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу», а також «для виконання покладених на неї

завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені КУпАП та Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених законом», а також «інші заходи, визначені окремими законами» [102]. Нині в Україні у складі поліції функціонують підрозділи поліції особливого призначення, одним із основних завдань яких є забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів [181].

Як справедливо зазначає український вчений С. М. Онищенко, в національному законодавстві України бракують норми, які б встановлювали позитивні зобов'язання таких суб'єктів владних повноважень щодо забезпечення права на свободу мирних зібрань, та сприяли б врегулюванню питання належної роботи цих органів в окресленій сфері. В межах проекту закону України від 11.12.2015 № 3587-1 «Про гарантії свободи мирних зібрань в Україні» була спроба визначення таких позитивних зобов'язань Національної поліції, Національної гвардії України та інших правоохоронних органів, наприклад, організація своєї роботи у такий спосіб, щоб здійснювати цілодобову невідкладну реєстрацію повідомлень про проведення зібрань із видачею письмових підтверджень про їх отримання; організація своєї роботи для самостійного пошуку інформації про проведення зібрань; у разі відсутності повідомлення про проведення зібрання – сприяння його проведенню та забезпечення безпеки учасників мирного зібрання тощо [182, с. 97];

б) органи державної влади локального рівня загальної компетенції, зокрема, місцеві органи виконавчої влади. Пункт 11 ст. 16 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV визначає функції місцевих державних адміністрацій в межах, визначених Конституцією і законами України зі здійснення на відповідних територіях державного контролю за додержанням громадської безпеки і порядку, правил технічної експлуатації транспорту та дорожнього руху. Стаття 25 Закону виокремлює повноваження місцевих державних адміністрацій в галузі забезпечення законності, правопорядку, прав і свобод громадян, зокрема забезпечення виконання Конституції та законів України,

рішень КСУ, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади; забезпечення здійснення заходів щодо охорони громадської безпеки, громадської безпеки і порядку, боротьби зі злочинністю [100].

Сучасні реалії України в умовах воєнного стану сприяли створенню на всій території України 25 обласних військових адміністрацій, що було затверджено Указом Президента України № 68/2022 від 24 лютого 2022 р. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII військові адміністрації – це тимчасові державні органи, які діють на період воєнного стану, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [183]. Пункт 8 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» надає «військовому командуванню разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) право самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такий захід правового режиму воєнного стану, як заборона проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів» [183].

Так, наприклад, рішенням Ради оборони Тернопільської області від 6 травня 2022 р. № 50 було встановлено, що з 7 травня 2022 р. забороняється проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а також інших масових заходів протягом усього періоду дії воєнного стану без завчасного узгодження цього питання із обласною військовою адміністрацією. Необхідною умовою для здійснення громадянами цього права є дотримання заходів правового режиму воєнного стану. Так само проблема проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів вирішується на території Черкаської області

[184]. Отже, військові адміністрації нині також є важливим суб'єктом реалізації конституційного права на свободу мирних зібрань.

Не варто оминати увагою і такого суб'єкта, як військово-цивільні адміністрації, які в сучасних умовах утворюються як тимчасовий вимушений захід із застосуванням військово-організаційної системи управління з метою гарантування безпеки та відновлення нормального функціонування життєдіяльності населення. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII ними визнаються «тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення антитерористичної операції) або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях) і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії РФ, зокрема проведення антитерористичної операції» [101].

Згідно з пп. 31, 33, 35 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 3 лютого 2015 р. № 141-VIII військово-цивільні адміністрації сприяють діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, СБУ, Національної поліції, адвокатури, НАБУ і Державної кримінально-виконавчої служби України; скасовують акти виконавчих органів відповідної ради, які не відповідають Конституції, законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень; встановлюють згідно з вимогами законодавства правила з питань додержання тиші в громадських місцях, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність [101].

2. Органи місцевого самоврядування, до яких належать сільські, селищні, міські, районні та обласні ради.

У підп. 3 п. «б» ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР встановлюється, що «до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів, здійснення контролю за забезпеченням при їх проведенні громадської безпеки і порядку» [96].

Таким чином, місцеві державні адміністрації та виконавчі комітети місцевих рад народних депутатів відповідають за організацію та контроль по забезпеченню охорони громадської порядку та безпеки під час здійснення громадянами права на свободу мирних зібрань [182, с. 94].

Узагальнюючи повноваження суб'єктів, які забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань та гарантують безпеку і правопорядок, погоджуємось із Є. А. Кобрусєвою, яка виокремлює такі із них:

- реагування на завчасне сповіщення про проведення мирного зібрання;
- організація та проведення інструктивних зустрічей задля пояснення норм чинного законодавства, пов'язаних із досліджуваним конституційним правом;
- з моменту отримання інформації про заплановане мирне зібрання здійснюють заходи щодо забезпечення безпеки його учасників;
- активно сприяють та забезпечують вільний перебіг зібрання, навіть якщо відсутня попередня інформація про його проведення;
- вживають заходи щодо врегулювання та припинення заворушень під час мирних зібрань;
- сприяють діяльності ЗМІ, журналістів, та незалежних спостерігачів під час їх проведення [95, с. 138] тощо.

3.2. Суб'єктивна сторона незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій

Важливим у межах дисертаційного дослідження є встановлення змісту суб'єктивної сторони незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Почнемо з того, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – достатньо значуща для кримінального права психічна діяльність суб'єкта кримінального правопорушення, яка нерозривно пов'язана з його об'єктивною стороною. Науковці обґрунтовано вважають: хоча суб'єктивна сторона й відбиває психічну, нематеріальну діяльність винної особи, вона завжди повинна встановлюватися як факт об'єктивної дійсності, оскільки психічна діяльність людини в злочині (кримінальному правопорушенні), як і в будь-якій її свідомій поведінці, об'єктивується в діянні [185, с. 128]. Об'єктивна та суб'єктивна сторони складу кримінального правопорушення взаємопов'язані та взаємообумовлюють одна одну. З одного боку, суб'єктивна сторона віддзеркалює об'єктивну сторону і в той самий час породжує, спрямовує та регулює останню [105, с. 12], а з іншого – предметний зміст суб'єктивної сторони кримінального правопорушення визначається його об'єктивними ознаками. Важливо, що особа несе відповідальність лише за свої конкретні наміри та бажання, які фактично втілились у злочинній поведінці або для здійснення яких були вчинені конкретні суспільно небезпечні дії (наприклад, готування, замах) [186, с. 91].

Отже, під суб'єктивною стороною кримінального правопорушення традиційно розуміється його «внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків» [106, с. 177]. Суб'єктивна сторона не має матеріального або фізичного виразу. Вона може мати свій вияв лише на підсвідомому та психічному рівнях людини, що в свою чергу, виявляється у ставленні злочинця до суспільно небезпечного діяння та суспільно важливих інтересів, що ним порушуються, а також до наслідків такого діяння. Тобто суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення показує

вольовий/невольовий, свідомий/несвідомий прояв психічного стану злочинця [187, с. 43]. Характеризуючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, як психічну діяльність, виникає дискусійне питання щодо її системоутворюючих компонентів (інтелектуальні, вольові та емоційні), які пов'язані між собою та визначають один одного. Більшість криміналістів, ґрунтуючись на даних психологічної науки, виокремлюють у структурі суб'єктивної сторони злочину (кримінального правопорушення) такі компоненти, як вина, мотив, мета і емоції. Водночас у юридичній літературі наявною є думка, згідно з якою зміст суб'єктивної сторони утворює вина, тобто вина ототожнюється з суб'єктивною стороною, а мотив, мета й емоції є елементами вини [188, с. 54].

Так, П. С. Дагель стверджував, що ідея, відповідно до якої суб'єктивна сторона не обмежується лише виною, а також включає мотив, мету та емоційний стан, ґрунтується на сплутуванні суб'єктивної сторони (вини) з ознаками складу конкретного кримінального правопорушення, які визначають цю суб'єктивну сторону (умисел чи необережність, мотив і мета, афект тощо), а також на змішуванні понять змісту та форми вини. [189, с. 123]. У свою чергу, ученими-криміналістами зазначається, що позиція П. С. Дагеля не досить переконлива в теоретичному сенсі, а також несприятлива – у практичному, оскільки ототожнення вини та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення не відповідає встановленій законодавчій характеристиці вини, натомість закон розглядає вину саме як родове поняття умислу й необережності, водночас будь-які інші психологічні моменти в поняття «вина» не включає. Тобто законодавець відносить до змісту вини (умислу та необережності) тільки свідомість та волю, проте не залишає місця для мотиву, цілі та інших ознак, які характеризують психічну активність суб'єкта у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення. Тобто концепція П. С. Дагеля є непослідовною та алогічною, тому що він, перераховуючи ознаки, які характеризують вину, ставить мету та мотив на один рівень з умислом та необережністю, проте, досліджуючи останні поняття, ставить мету і мотив в один ряд вже зі свідомістю та волею, які є елементами самого умислу, замість умислу та необережності [190, с. 125].

У науці кримінального права існує позиція, відповідно до якої поняття вини розглядається як більш широке порівняно із суб'єктивною стороною кримінального правопорушення. Зокрема, Ю. А. Демидов переконаний, що вина не може стосуватися лише окремого елемента кримінального правопорушення, будь то умисел чи необережність, або конкретна дія, яка може бути визначена з об'єктивної сторони. Вона проявляється однаково в об'єктивній та суб'єктивній стороні будь-якого кримінального правопорушення, а її суть полягає в єдності об'єктивних і суб'єктивних ознак [191, с. 114].

На нашу думку, найбільш обґрунтованою є точка зору, згідно з якою зміст суб'єктивної сторони розкривається через такі ознаки, як вина (обов'язкова ознака), мотив та мета вчинення кримінального правопорушення (факультативні ознаки). Але важливо зауважити, що це не може суперечити тому, що в структурі психічної діяльності суб'єкта кримінального правопорушення присутня крім того й емоційна складова. Відповідно до Великої української юридичної енциклопедії, емоції, походять від фр. слова «emotion» та лат. «emoveo» (збудження, хвилювання), є психічним процесом, суб'єктивною реакцією особи (суб'єкта кримінального правопорушення) на відповідні стимули, яка може виявлятися у вигляді страху, радощів, задоволення, гніву, незадоволення та інших проявів. Це поняття охоплює три основні компоненти: а) відчуття, яке переживається або усвідомлюється в психіці; б) процеси, які відбуваються в системах організму, таких як дихальній, нервовій, травній, ендокринній та інших; в) виразні комплекси емоцій, які можна спостерігати, наприклад, на обличчі [192, с. 272, 273].

Навколо питання щодо місця емоцій у структурі складу кримінального правопорушення завжди точилися дискусії. Найпоширенішим у кримінально-правовій науці вважається підхід, згідно з яким мотив, мета та емоційний стан є факультативними ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Прихильниками даного підходу відстоюється думка, що емоційний стан враховується у конкретному складі кримінального правопорушення не завжди, а тільки у тому випадку, якщо він має суттєвий вплив на характер чи ступінь суспільної небезпечності вчиненого кримінального

правопорушення чи визначає його сутність. [193, с. 607]. Так, критикуючи позицію науковців, зокрема П. С. Дагеля, щодо включення мотиву, мети та емоцій в зміст вини, І. Г. Філановський зауважує, що вона є неприйнятною та недостатньо обґрунтованою, тому що, по-перше, закон пов'язує питання вини виключно з умислом чи необережністю і не враховує мотив, мету та емоційний стан; по-друге, в Особливій частині КК України існує безліч кримінальних правопорушень, що не передбачають мотив, мету та емоційний стан і, нарешті, психологічний склад особистості включає крім названих ще й характер, темперамент та інші риси. Їх врахування у змісті вини може призвести до втрати її специфіки [194, с. 122].

Цього підходу дотримується й М. Й. Коржанський який зазначає, що емоції відіграють важливу роль у розкритті суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, оскільки вони можуть свідчити про мотиви або вказувати на мету його вчинення. Проте науковець підкреслює, що загалом вони знаходяться за межами складу кримінального правопорушення і мають вплив лише на призначення покарання. Емоції є обов'язковими ознаками кримінальних правопорушень, передбачених лише статтями 116 та 123 КК України [78, с. 225, 226].

Загалом, слід погодитися з Р. В. Верешою, який наголошує на тому, що емоційний момент є необхідним елементом кожної людської дії, в тому числі й кримінального правопорушення. Законодавець не враховує його у визначенні форм вини. Проте емоції входять до складу психічного ставлення, яке складає вину. Емоції (почуття, афекти) мають свій вияв: 1) як емоційні реакції, спричинені неочікуваними обставинами; 2) як виражена схильність до вибіркового емоційного відносин (позитивних або негативних) до певного об'єкта; 3) як емоційні стани з варіаціями у нервово-психічному стані. Відповідно до цього емоції по-різному впливають на вчинення кримінального правопорушення. По-перше, вони можуть виступати у якості мотиву вчинення кримінального правопорушення (почуття страху, жорстокості, ревності тощо). По-друге, вони можуть слугувати певним фоном, де відбуваються інтелектуальні і вольові процеси, впливаючи на них та, відповідно, на можливість вчинення кримінального правопорушення. Захоплення

одним об'єктом, наприклад, може, з одного боку, збільшити до нього тяжіння суб'єкта, а з іншого – породжувати неухвалене ставлення до інших об'єктів. По-третє, вони можуть породжувати злочин (кримінальне правопорушення) під впливом афекту [195, с. 42].

Для правильного застосування ст. 340 КК України необхідним є теоретичне висвітлення ознак суб'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення. Так, відомо, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення є вина. Згідно зі ст. 23 КК України вона визначається як «психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності» [45]. Традиційно, зміст вини становлять інтелектуальний, до якого належать усвідомлення та передбачення, та вольовий елементи. Різні комбінації інтелектуального та вольових елементів утворюють різні модифікації вини.

Оскільки суб'єктивна сторона незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій характеризується виною у формі прямого умислу, вважаємо, що необхідно зупинитися на аналізі поняття умисної форми вини з урахуванням теоретичних положень щодо її інтелектуальних та вольових ознак.

Зміст умисної форми вини (умислу), як впливає зі ст. 24 КК України, встановлюється законодавцем через визначення його видів: прямим умислом визнається таке психічне ставлення до діяння і його наслідків, за якого «особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання»; непрямим же є такий умисел, за якого «особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання». Інтелектуальний момент як при прямому, так і непрямому умислі зумовлюється усвідомленням суспільної небезпечності діяння та передбаченням настання суспільно небезпечних наслідків. Враховуючи це, доходимо висновку,

що названі ознаки інтелектуального моменту умислу виникають і формуються у свідомості особи. Таким чином, однією з основних характеристик умислу (прямого та непрямого) є усвідомлена діяльність особи під час вчинення кримінального правопорушення. Особа у будь-якому разі бажає або свідомо припускає досягти певного результату, незалежно від того, чи вона хотіла просто вчинити діяння, яке підпадає під ознаки об'єктивної сторони конкретного кримінального правопорушення, чи прагнула настання певних суспільно небезпечних наслідків. Інакше кажучи, при умислі особа завжди діє цілеспрямовано. В цьому контексті цілеспрямованість вказує не лише на отримання конкретного результату, але й на втілення бажання особи у вчиненні злочинних діянь. Відтак, «умисна форма вини – це психічне ставлення суб'єкта до вчинюваного ним кримінального правопорушення, за якого інтелектуальний момент виражається у свідомому ставленні до суспільно небезпечного діяння, а вольовий – у цілеспрямованості злочинної діяльності» [196, с. 212].

Аналізоване у цьому дослідженні незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється службовою особою, є кримінальним правопорушенням з формальним складом. Відомо, що у таких складах кримінальних правопорушень об'єктивна сторона не містить суспільно небезпечних наслідків. Виходячи з цього, переважна більшість учених вважають, що кримінальні правопорушення з формальним складом можуть бути вчинені виключно з прямим умислом. При цьому поширеною є позиція, відповідно до якої психічне ставлення до суспільно небезпечних наслідків не включається до змісту вини, тому момент передбачення випадає з інтелектуального елемента умислу [197, с. 147]. Непрямий умисел у таких випадках виключається, це обґрунтовується тим, що свідоме припущення стосується винятково суспільно небезпечних наслідків, які лежать за межами об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Вольова ж ознака умислу обмежується бажанням вчинити конкретну дію чи бездіяльність [106, с. 184]. Проте, наприклад, на думку Р. В. Вереші, неточним є твердження про те, що під час вчинення умисного кримінального правопорушення з формальним складом

ознака передбачення повністю відсутня. Учений зауважує, що при вчиненні таких кримінальних правопорушень суб'єкт передбачає можливість настання певних негативних змін, насамперед в об'єкті злочинного посягання, враховуючи той факт, що вчинюване ним діяння є суспільно небезпечним. Тобто ознака передбачення характеризується двома компонентами, по-перше, усвідомленням суспільно небезпечного характеру вчинюваних дій та, по-друге, передбаченням виникнення негативних змін в об'єктах, що охороняються кримінальним законом [196, с. 214].

У теорії кримінального права існує і зовсім інший підхід, відповідно до якого усвідомлення суспільної небезпечності діяння неможливе без усвідомлення небезпечності його наслідків навіть тоді, коли останні винесено за межі законодавчого визначення складу кримінального правопорушення. Приміром, на думку Б. С. Нікіфорова, потрібно виходити з того, що суспільно небезпечний результат завжди є органічно втіленим у діяння. Вчинення діяння є не чим іншим, як спричиненням певних наслідків. Умисел – форма психічного ставлення не до власне діяння, а до його соціальної сутності, тобто до його наслідків [198, с. 27]. Зазначену позицію підтримували також такі фахівці, як Г. А. Кригер та М. Й. Коржанський, які вважали, що встановлення вольової ознаки є обов'язковим незалежно від того, йдеться про матеріальний чи формальний склад кримінального правопорушення [199, с. 29].

Цікавою та достатньо категоричною є позиція, сформульована М. Г. Армановим, який стверджує, що залежно від психічного ставлення до шкоди, що заподіюється об'єкту злочину (кримінального правопорушення), й має визначатися вид умислу незалежно від конструкції складу злочину (кримінального правопорушення). Адже саме шкода, заподіювана об'єкту злочину (кримінального правопорушення), і є тими суспільно небезпечними наслідками, ставлення до яких є вирішальним. Однак варто враховувати, що при вчиненні діянь із формальними складами суспільно небезпечні наслідки мають нематеріальний не обчислювальний характер, що утруднює визначення психічного ставлення до них винної особи, але не унеможлиблює цього. Зазначене дає змогу дійти висновку,

що заперечення наявності непрямого умислу в злочинах із формальним складом є необґрунтованим та детермінованим невизначеністю наслідків у таких діяннях. Саме з'ясування природи та сутності суспільно-небезпечних наслідків незалежно від конструкції складу злочину (кримінального правопорушення) і є базисом для визначення істинного виду вини [200, с. 153].

Питання щодо можливості існування необережної форми вини в кримінальних правопорушеннях з формальним складом також не набуло одностайного характеру серед науковців, та не набуло свого розвитку ні на законодавчому рівні, ні в теорії кримінального права. Але варто зауважити, що на думку деяких учених, вчинення кримінальних правопорушень з формальним складом зі злочинною недбалістю все ж таки є можливим. При існуванні певного обов'язку та реальної можливості усвідомлення суспільно небезпечного характеру дії або бездіяльності, злочинна недбалість повинна обмежуватися неусвідомленням здійснення такого діяння [196, с. 256]. У цілому, слід погодитися з В. І. Павликівським, який слушно зазначає, що визнання наявності необережної форми вини у злочинах (кримінальних правопорушеннях) з формальним складом суперечить її законодавчому визначенню та веде до розмивання чітких меж між умислом й необережністю. І злочинна (кримінально протиправна) самовпевненість, і злочинна (кримінально протиправна) недбалість поставлені законодавцем у залежність від можливості винної особи передбачати суспільно небезпечні наслідки свого діяння (дії або бездіяльності). В іншому випадку необґрунтовано ставиться знак рівності між однією з ознак інтелектуального моменту (усвідомлення або неусвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння) та необережністю [201, с. 97].

Р. В. Вереша, обґрунтовуючи тезу про те, що кількість необережних кримінальних правопорушень є достатньо невеликою у порівнянні з умисними, пояснює це сформованою недосконалістю законодавчих конструкцій складів необережних кримінальних правопорушень, а не кількістю вчинення таких у реальному житті. Вони, як правило, сконструйовані як кримінальні правопорушення з матеріальним складом, саме тому особа, вчиняючи необережне

кримінальне правопорушення з формальним складом зазвичай не притягується до кримінальної відповідальності. Водночас, у КК України міститься низка недосконалих специфічних конструкцій, орієнтованих на наслідки, які законодавець застосовує для їх визначення. Такі недоліки норм кримінального законодавства мусить вирішувати теорія кримінального права [202, с. 35].

На підставі наведеного, відповідно до наявного законодавчого визначення форми та змісту вини, вважаємо, що притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень з формальним складом, зокрема незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (у разі його скоєння спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення), можливе лише з прямим умислом. Підтримаємо позицію вже зазначених вище учених П. С. Дагеля, І. Г. Філановського, А. І. Рарога та В. А. Ломако, які обґрунтовано вважають, що воля суб'єкта спрямована на саме діяння, тобто вольовий момент при вчиненні злочинів з формальним складом переміщується з наслідків на діяння. При вчиненні кримінального правопорушення, що має формальний склад, зміст умислу завжди виражається в усвідомленні суспільно небезпечного характеру вчинюваної дії й у бажанні її вчинити. Кримінальні правопорушення з формальним складом характеризуються винятково прямим умислом. Такі кримінальні правопорушення виключають можливість їх вчинення із непрямим умислом, де вольова ознака у вигляді свідомого припущення пов'язана виключно із суспільно небезпечними наслідками, які охоплюються об'єктивною стороною лише матеріальних складів [203, с. 39].

Наступним кроком цього дослідження є встановлення інтелектуальних і вольових ознак прямого умислу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Розглядаючи інтелектуальну ознаку прямого умислу, варто зазначити, що предметом усвідомлення, є передусім фактичні обставини скоєного діяння. Водночас «умисел» – це поняття з соціальним змістом, у зв'язку з чим усвідомлення тільки фактичних ознак не може обґрунтувати відповідальності особи за вчинення умисного злочину

(кримінального правопорушення) [198, с. 30]. Оскільки головною соціальною ознакою кримінального правопорушення, що визначає його матеріальну складову, є суспільна небезпечність, то зміст умислу насамперед передбачає усвідомлення винуватою особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії чи бездіяльності). Отже, із наведеного вище випливає, що предметом усвідомлення при прямому умислі є, по-перше, фактична основа (обставини) вчинюваного діяння та, по-друге – його соціальний зміст. Це вказує на те, що особа розуміє, як її дії оцінюються з точки зору держави і суспільства, що свідчить про її самоусвідомлення [163, с. 277].

Уявляється, що тільки діяння, яке за своїми фактичними та об'єктивними характеристиками спроможне заподіяти шкоду певним суспільним відносинам, охоронюваних законом про кримінальну відповідальність, може бути визнане суспільно небезпечним. Свідомість особи, що вчиняє умисне кримінальне правопорушення, повинна обов'язково охоплювати один із критеріїв суспільної небезпечності діяння, яким вважається така об'єктивна спрямованість діяння на певний об'єкт кримінального правопорушення. При цьому потрібно звернути увагу на те, що суб'єкт кримінального правопорушення може точно не усвідомлювати, на який безпосередній об'єкт він посягає, але він повинен розуміти, що спричиняє шкоду певним охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам.

Поряд із цим, розуміння особою соціальної значущості факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення впливає на рівень усвідомлення нею суспільної небезпечності вчинюваного діяння [196, с. 218]. Час, місце, знаряддя, спосіб, обстановка вчинення кримінального правопорушення надають діянню нових соціальних якостей та істотно впливають на ступінь суспільної небезпечності конкретного кримінального правопорушення.

Переходячи до аналізу вольової ознаки прямого умислу під час вчинення кримінального правопорушення з формальним складом, ще раз зауважимо, що вольовий елемент у цьому випадку полягає в бажанні (цілеспрямованому прагненні) вчинити діяння, що утворює об'єктивну сторону кримінального

правопорушення. Взагалі, бажання – це цілеспрямоване прагнення, яке скероване на конкретний предмет [204, с. 192]. Учені розробили певний механізм формування бажання, який складається з наступних стадій: виникнення потреби; перетворення її у стимул до вчинення дії; визначення мети, яка передбачає задоволення потреби або служить засобом для її задоволення; і, нарешті, бажання досягти поставленої мети [205, с. 251]. Тож, не дивно, що у доктрині кримінального права бажання розглядається у контексті поетапного процесу, який розвивається від усвідомлення конкретної потреби до формування волі, спрямованої на досягнення мети, та визначається як «прагнення заподіяти наслідок» [206, с. 99]. Утім свідомістю й волею як компонентами психічного ставлення особи до умисного кримінального правопорушення повинні охоплюватися не тільки наслідки, а й узагалі всі юридично значущі обставини суспільно небезпечного діяння. З цього погляду необов'язково, щоб суб'єкт кримінального правопорушення мав чітко виражене бажання стосовно кожного конкретного елемента діяння, тому що переважно вольове ставлення до них є неоднорідним. Проте цілком природно, що у суб'єкта буде формуватися бажання щодо всіх юридично значущих властивостей, так як вони у своїй сукупності утворюють бажане кримінальне правопорушення. Тож, ключове значення під час визначення форми та виду вини в контексті вольового ставлення має саме основний елемент діяння, де найбільше виявляється соціальна шкідливість кримінального правопорушення, а не кожний з цих елементів окремо [207, с. 27].

Отже, під час вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій службовою особою прямий умисел характеризують:

– інтелектуальна ознака – службова особа усвідомлювала фактичну сторону своїх дій – створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (при цьому службова особа мала також усвідомлювати відсутність рішення суду про заборону проведення мирних зібрань чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо

місця чи часу їх проведення тощо); та суспільно небезпечний характер своїх дій – те, що вчинювані дії завдають шкоду суспільним відносинам, які поставлені під охорону кримінально-правової норми, унаслідок неналежного ставлення службової особи до виконання покладених на неї обов'язків щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань;

– вольова ознака – службова особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовано скеровувала свою волю на їх вчинення.

У разі вчинення зазначеного кримінального правопорушення загальним суб'єктом характеристика умислу має свої особливості. Окремо потрібно відзначити важливість усвідомлення особою способу (застосування фізичного насильства) його вчинення, який характеризується об'єктивними (зовнішніми) та суб'єктивними (внутрішніми) ознаками. Перші розкривають особливості фізичного операційного процесу вчинення діяння, зокрема, як, в яких умовах та з використанням яких засобів було здійснено злочинне посягання. Суб'єктивні ознаки, у свою чергу, відображають усвідомлений, вольовий акт, пов'язаний із застосуванням конкретних прийомів чи їх сукупності [208, с. 37]. Винна особа усвідомлює, що завдає суспільно небезпечного, протиправного, фізичного впливу на тілесну сферу людини, що спричиняє їй фізичний біль, шкоду здоров'ю або навіть смерть, це порушує тілесну недоторканність особи, яка забезпечує нормальні умови її біологічного (фізичного) та соціального існування.

Багато учених схиляються до думки, що для насильства як діяння чи способу вчинення кримінального правопорушення характерна саме умисна форма вини. Якщо ж дії вчинено з необережності, то слід говорити не про насильство, а про випадки заподіяння шкоди здоров'ю чи життю шляхом дії при вчиненні суспільно небезпечних діянь, де конструктивно передбаченим серед інших є і посягання на особистість. Такої думки дотримуються, зокрема І. Я. Козаченко та Р. Д. Сабіров, зазначаючи, що енергетичний вплив на людину утворює фізичне насильство лише у випадку вчинення умисних дій. Якими б не були наслідки необережних діянь, їх не можна віднести до фізичного насильства [209, с. 24]. Насильницькі кримінальні правопорушення можуть бути вчинені лише умисно.

Таке твердження обумовлюється усвідомленою спрямованістю насильства проти іншої особи та його винятковою функціональністю, яка виражається через заподіяння смерті, фізичної або психічної травми з метою реалізації певної мети; обмеження свободи волевиявлення; досягнення задоволення шляхом спричинення фізичних або психічних страждань потерпілого. Отже, критерієм відмежування насильницьких кримінальних правопорушень від необережного заподіяння шкоди життю або здоров'ю особи є наявність умислу на настання таких суспільно небезпечних наслідків [210, с. 149]. Вибір особою саме насильницького способу вчинення кримінального правопорушення свідчить про своєрідну спрямованість її волі, що враховується при притягненні до кримінальної відповідальності та призначенні покарання. Тому ми не можемо підтримати думку Н. В. Довгань-Бочкової, яка вважає, що форма вини не має вагомого значення для розуміння сутності поняття «насильство» як способу вчинення кримінального правопорушення, тому що це безпідставно звужувало б його зміст [211, с. 130].

Так, без сумніву, незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється із застосуванням фізичного насильства, характеризується умисною формою вини, а саме прямим умислом. При цьому, аналізуючи прямий умисел такого кримінального правопорушення, варто зауважити, що інтелектуальна ознака, окрім усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій, полягає також у передбаченні суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення. Воно означає, що у свідомості особи склалося певне уявлення про неминучі наслідки вчиненого діяння, а саме завдання потерпілому фізичного болю або тілесних ушкоджень, які шкодять здоров'ю. Передбачення має конкретний характер: особа має чітке уявлення про розвиток причинного зв'язку, про те, що саме від її діяння настануть конкретні суспільно небезпечні наслідки. Вольова ж ознака прямого умислу при вчиненні кримінального правопорушення із матеріальним складом визначається бажанням настання передбачуваних наслідків [212, с. 215].

На нашу думку, неможливо здійснювати перешкоджання організації або проведенню мирного зібрання, завдаючи фізичної шкоди його учасникам, з

непрямим умислом. Реалізуючи умисел на заподіяння фізичної шкоди, суб'єкт кримінального правопорушення одночасно реалізовує умисел на створення перешкод під час організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, при цьому особа не відчуває потреби в досягненні суспільно небезпечних наслідків у вигляді, наприклад, тілесних ушкоджень, і не спрямовує свою волю на це, але все ж таки вона свідомо допускає їх настання, тобто цілі перешкодити реалізації учасниками мирного зібрання свого конституційного права можна досягти і не бажаючи настання наслідків у вигляді тілесних ушкоджень. Описана ситуація видається нереальною.

Водночас важливо звернути увагу на те, що у випадку вчинення цього кримінального правопорушення, внаслідок якого завдається шкода у вигляді умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, можемо констатувати наявність змішаної форми вини, оскільки ставлення особи до таких наслідків є необережним.

Висновки до розділу 3

1. Суб'єктом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є службова особа (спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення), а у випадку його вчинення із застосуванням фізичного насильства суб'єктом може бути будь-яка особа (загальний суб'єкт кримінального правопорушення).

2. До суб'єктів незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, як службових осіб, можна віднести працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, що здійснюють владні управлінські функції щодо гарантування та створення умов для реалізації права на свободу мирних зібрань.

3. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій у випадку його скоєння спеціальним суб'єктом кримінального

правопорушення (службовою особою) можливе за умови, що ця особа діяла з прямим умислом.

4. Інтелектуальна ознака полягає у тому, що службова особа усвідомлювала фактичну сторону своїх дій – створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації за відсутності рішення суду про заборону проведення мирних зібрань чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо) та суспільно небезпечний характер своїх дій – те, що вчинювані дії завдають шкоди суспільним відносинам, які поставлені під охорону кримінально-правової норми, унаслідок неналежного ставлення службової особи до виконання покладених на неї обов'язків щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань. Вольова ознака характеризується бажанням вчинення своїх дій, тобто службова особа цілеспрямовано скеровує свою волю на їх вчинення.

5. Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, яке вчиняється із застосуванням фізичного насильства, також характеризується прямим умислом. У такому разі інтелектуальна ознака, окрім усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій, полягає також і в передбаченні суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення.

РОЗДІЛ 4

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ

Кваліфікація (від лат. *qualificatio* – який, якої якості) кримінальних правопорушень є базовим поняттям у кримінально-правовій літературі і одним із найважливіших етапів (стадій) застосування норм кримінального права. Точна кваліфікація забезпечує охорону прав і свобод людини та громадянина, гарантує дотримання конституційного принципу верховенства права і законності (ст. 8 Конституції України), є необхідною умовою вирішення питань щодо наявності підстави кримінальної відповідальності особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, призначення справедливого покарання або звільнення від кримінальної відповідальності чи від покарання [160, с. 10]. Згідно із тлумачним словником української мови термін «кваліфікувати» охоплює дві основні сфери використання: 1) оцінювати та визначати якість чого-небудь, описувати предмет та відносити його до конкретної групи, класу або розряду і так далі; 2) визначати ступінь придатності або підготовленості до певного виду праці. Таким чином, він включає в себе як оціночний аспект, так і аспект визначення придатності чи підготовленості [213, с. 128].

Чинне законодавство не містить визначення поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень», хоча цей термін досить широко вживається в низці норм КК України (ч. 3 ст. 29, ч. 2 ст. 33, ст. 35, ч. 3 ст. 66 та ін). При цьому існує думка, яка полягає в тому, що відносно кваліфікації у КК України регулярно вживається термін «відповідальність». Приміром, у ч. 2 ст. 29 КК України зазначено, що «організатор, підбурювач та пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною ст. 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем». Використання терміна «відповідальність» у цьому контексті є не

зовсім послідовним. В першу чергу, особа притягується до кримінальної відповідальності після кваліфікації. Також необхідно наголосити, що проілюстрована норма не вирішує питань щодо кримінальної відповідальності, а замість цього встановлює конкретні правила кваліфікації. В кінцевому рахунку, суспільно небезпечне діяння повинно бути оцінене з точки зору кваліфікації, але особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності [214, с. 171].

У теорії та практиці кримінального права поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень» традиційно розглядається у двох основних взаємопов'язаних значеннях: 1) як процес встановлення у вчиненому суспільно небезпечному діянні ознак того чи іншого складу кримінального правопорушення, тобто встановлення відповідності між юридичними та фактичними ознаками посягання і 2) як результат такої діяльності правоохоронних органів, суду та його закріплення в правозастосовних актах, у яких констатується вчинення суспільно небезпечного діяння, яке відповідає певному складу кримінального правопорушення, передбаченого конкретною статтею (частиною статті) КК України.

Так, наприклад, М. Й. Коржанський зазначав, що кваліфікація злочинів (кримінальних правопорушень) представляє собою кримінально-правову оцінку вчиненого діяння, включаючи вибір та застосування кримінально-правової норми, що найкраще характеризує його ознаки [215, с. 9–11]. У деяких наукових роботах кваліфікація кримінальних правопорушень трактується як встановлення з одночасним юридичним закріпленням точної відповідності (тотожності) ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння та ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого певною кримінально-правовою нормою, або безпосередньо ознак кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за це діяння [216, с. 119]. Відображення ознак цього поняття знаходимо й у визначенні, сформульованому В. О. Навроцьким. Науковець доходить висновку, що кваліфікація кримінального правопорушення є результатом кримінально-правової оцінки, проведеної органами досудового розслідування, яка: констатує, що вчинене суспільно небезпечне діяння – це кримінальне

правопорушення, передбачене певною кримінально-правовою нормою; встановлює відповідність між ознаками такого діяння та ознаками складу кримінального правопорушення, що відображається у процесуальних документах [217, с. 33]. Окремі науковці розглядають кваліфікацію як розумово-логічний процес, що здійснюється за законами формальної логіки.

М. І. Панов слушно зауважує, що кваліфікація кримінальних правопорушень як кримінально-правова оцінка вчиненого суспільно небезпечного діяння та підстава кримінальної відповідальності має надзвичайно важливу роль у структурі цього інституту, функціонуючи як специфічний інструмент для визначення та встановлення у вчиненому особою діянні певного складу кримінального правопорушення. Означена функція кваліфікації, що окреслює підставу кримінальної відповідальності, одночасно розкриває зміст та структуру поняття кваліфікації кримінальних правопорушень. Основними її структурними елементами є: 1) об'єкт кваліфікації – суспільно небезпечне діяння, яке є центральним елементом кримінального правопорушення; 2) суб'єкт кваліфікації – особа, яка застосовує закон про кримінальну відповідальність (суддя, прокурор, слідчий тощо); 3) підстави кваліфікації – розподіляються на фактичну підставу, тобто подія кримінального правопорушення, та юридичну підставу, якою вважається склад кримінального правопорушення, передбачений конкретною нормою; 4) зміст кваліфікації – інтелектуальна діяльність суб'єкта кваліфікації зі встановлення відповідності ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння та певного складу кримінального правопорушення, передбаченого КК України [216, с. 120].

Важливо звернути увагу на те, що останніми десятиліттями в літературі поширюється думка щодо використання у правозастосовній діяльності та науковому обізі поняття «кримінально-правової кваліфікації». Прихильники такої позиції зазначають, що «кримінально-правова кваліфікація» – це родове поняття, яке включає в себе ряд видових, а саме: кваліфікацію діянь, що не є злочинними (малозначних діянь); діянь осіб, які не є суб'єктами кримінального правопорушення (неосудні особи або ті, що не досягли віку кримінальної

відповідальності); кваліфікацію посткримінальної поведінки особи та кваліфікацію діянь, які не є кримінальними правопорушеннями [218, с. 13]. В. І. Антипова та В. В. Антипова, розвиваючи ці ідеї, визначають, що кримінально-правова кваліфікація є більш широким поняттям, оскільки в кожному конкретному випадку вона може мати результатом як кваліфікацію кримінального правопорушення, так і висновок про відсутність у діях чи бездіяльності особи ознак складу кримінального правопорушення [219, с. 8]. Вважаємо цю позицію неоднозначною та дискусійною. По-перше, на законодавчому рівні терміни «кваліфікувати», «кваліфікація» не вживаються щодо діянь, які не визнаються кримінально протиправними, а тим більше – щодо посткримінальної поведінки. Термін «кримінально-правова кваліфікація» не відповідає та суперечить змісту й значенню терміна «кваліфікація злочинів (кримінальних правопорушень)», що надаються йому у відповідних нормах кримінального і кримінального процесуального законодавства, передбачених статтями 9; 29; 33; 35 та ін. КК та п. 5 ч. 4 ст. 214; п. 5 ч. 2 ст. 291 та ін. КПК України, у яких ідеться про кваліфікацію тільки злочинів (кримінальних правопорушень), а не про кваліфікацію інших, в тому числі правомірних, діянь [160, с. 13]. По-друге, влучною є думка К. М. Оробця, який зазначає, що підстава, одні й ті самі принципи та правила кваліфікації не можуть поширюватися одночасно на протиправні й правомірні, з точки зору кримінального права, діяння. Тому й об'єднання протилежних за своєю соціально-правовою сутністю явищ в одне поняття кримінально-правової кваліфікації є сумнівним як в аспекті наукової обґрунтованості, так і практичної доцільності [220, с. 126].

Так, виокремлюючи ознаки кваліфікації кримінальних правопорушень, слід погодитися з О. В. Ус, яка наводить їх вичерпний перелік:

1. Кваліфікація – це інтелектуальний, розумовий процес або операція, яку виконують за правилами логіки, що відбувається в свідомості особи і пов'язана з розв'язанням конкретного завдання.

2. Кваліфікація представляє собою етап застосування кримінально-правової норми.

3. Кваліфікація не залишається незмінною. Вона дістає статичної природи лише після набуття вироком суду законної сили.

4. Представники органів державної влади, які здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд кримінального провадження є тими суб'єктами, що кваліфікують кримінальні правопорушення.

5. Кваліфікації підлягає лише вчинене особою суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України.

6. Оцінка проводиться на підставі положень, викладених у статтях Загальної та Особливої частин КК України.

7. Етап застосування санкції кримінально-правової норми визначає кримінально-правові наслідки кваліфікації, тому вона повинна бути ефективною та результативною.

8. Як результат мисленнєвої діяльності, кваліфікація повинна мати юридичне відображення у певних процесуальних документах [214, с. 173–174].

Звісно, у науці кримінального права та практиці застосування кримінального закону існують певні невирішені питання, які стосуються кваліфікації незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Зокрема, ст. 340 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, якщо це діяння було вчинене службовою особою [45]. Зазначена норма є спеціальною щодо норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб (ч. 1 ст. 365 КК України). Цей вид конкуренції виникає, коли одне і те ж суспільно небезпечне діяння підпадає під дію двох чи більше норм кримінального закону. У такому разі одна з них, а саме загальна норма, є узагальненим поняттям, що охоплює різноманітні варіації вчиненого діяння і дозволяє його класифікувати,

тоді як спеціальна норма є одним із конкретних варіантів, що включає всі основні ознаки загальної норми, але деталізує (уточнює) деякі з них. З цього випливає, що за такої конкуренції спеціальна норма обмежує коло суспільно небезпечних діянь, які потрапляють під дію загальної норми, однак одночасно розширює кількість своїх обов'язкових ознак. У судовій практиці та доктрині кримінального права сформулювалося правило, згідно з яким у разі конкуренції загальної та спеціальної норм застосуванню підлягає остання [221, с. 191]. Тобто, якщо службова особа незаконно перешкоджає організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, то такі дії слід кваліфікувати саме за ст. 340 КК України. У випадку декриміналізації цього діяння службові особи несли б відповідальність за перевищення влади або службових повноважень. Адже право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації є правом, яке гарантується та охороняється на рівні Конституції України. Звичайно, незаконно перешкоджати реалізації цього конституційного права службова особа не має права. Водночас, такі дії службової особи заподіюють істотну шкоду, під якою згідно з приміткою до ст. 364 КК України розуміється така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Проте у випадку, коли шкода виникає внаслідок заподіяння суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, вирішення питання про її істотність залежить від конкретних обставин справи. Так, істотною шкодою можуть вважатися порушення прав і свобод людини і громадянина, які охороняються Конституцією України чи іншими законами, зокрема, право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові права тощо [222, с. 175].

Проте, як зауважує В. В. Гальцова, якщо, наприклад, працівник правоохоронного органу під час незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій перевищує свої службові повноваження, крім того, застосовує ще й насильство, то залежно від ступеня тяжкості тілесних ушкоджень його дії потребують додаткової кваліфікації, крім ст. 340 КК України, ще й за ч. 2 або ч. 3 ст. 365 КК України як перевищення

влади або службових повноважень, оскільки особа вчиняє дії, які виходять за межі наданих їй владних чи службових повноважень, усвідомлює їх суспільно небезпечний характер, бажає їх вчинити та передбачає настання наслідків застосування насильства [223, с. 351].

Наступною є проблема співвідношення досліджуваного кримінального правопорушення з адміністративними, які за об'єктивними або суб'єктивними ознаками є схожими з кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 340 КК України. До них, зокрема, можна віднести «Порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій» (ст. 185¹ КУпАП) і «Створення умов для організації і проведення з порушенням встановленого порядку зборів, мітингів, вуличних походів або демонстрацій» (ст. 185² КУпАП) [224]. Для подальшого вирішення цього питання необхідно розкрити деякі елементи складу цих адміністративних правопорушень та зіставити їх з елементами складу досліджуваного кримінального правопорушення. Адміністративна відповідальність за ч. 1 ст. 185¹ КУпАП настає саме за порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Частина 2 ст. 185¹ КУпАП передбачає посилену адміністративну відповідальність за вчинення тих самих дій «повторно протягом року після застосування заходів адміністративного стягнення або організатором зборів, мітингу, вуличного походу, демонстрації». Отже, вважаємо, що об'єктом цих правопорушень є суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням публічного порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій. Натомість, об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, має зовсім іншу природу, ним визнаються суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційного права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Об'єктивною стороною зазначеного адміністративного правопорушення є порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів. Як неодноразово зазначалося, нині відкритим залишається питання регламентації порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і

демонстрацій, адже державою не створено спеціального закону, який би встановлював єдиний правовий механізм, що регулює проведення громадянами, громадськими або релігійними організаціями, іншими суб'єктами права публічних мирних зібрань релігійного та нерелігійного характеру. Особа ж, учиняючи незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, не порушує існуючий порядок організації або проведення мирних зібрань, вона здійснює перешкоджання реалізації конституційного права на мирні зібрання. Також із тексту ст. 185¹ КУпАП бачимо, що адміністративна відповідальність існує лише щодо учасників та організаторів указаних заходів.

У контексті розглядуваної проблеми необхідно виокремити певні особливості адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185² КУпАП, відповідно до якої адміністративна відповідальність настає за надання посадовими особами для проведення з порушенням установленого порядку зборів, мітингів, вуличних походів або демонстрацій приміщень, транспорту, технічних засобів або створення інших умов для організації і проведення зазначених заходів. Знову ж таки, особа своїми діями не перешкоджає реалізації конституційного права на мирні зібрання, а створює умови для проведення мирних зібрань з порушенням установленого порядку. Суб'єктом правопорушення тут є посадова особа, до компетенції якої відноситься забезпечення приміщень, транспорту, технічних ресурсів або створення інших необхідних умов для організації і проведення зборів, мітингів, походів або демонстрацій. Варто зауважити, що особа здійснює ці дії щодо мирних зібрань, порядок організації або проведення яких був до цього недотриманий. У свою чергу, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, вчиняє перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, які мають законний характер.

Тож, слід констатувати, що в Україні взагалі відсутня відповідальність фізичних осіб за перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, тому що згідно зі ст. 340 КК України тільки службова особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за таке діяння, або

будь-яка інша особа у разі застосування нею фізичного насильства.

Вважаємо, що окремо потрібно звернути увагу на необхідність розмежування незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій із перешкодженням законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК України). Ця проблема має актуальний характер, тому що часто мирні зібрання організовуються або проводяться за участю саме політичних партій, професійних спілок або громадських організацій. Тому виникає питання щодо кваліфікації діянь особи, яка перешкоджає організації або проведенню вказаних заходів. У рамках описаної проблеми формується логічне запитання: вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю чи на підставі правил вирішення конкуренції кримінально-правових норм?

Як засвідчує проаналізована судова практика, кримінально-правові норми, передбачені ст. 170 та ст. 340 КК України, співвідносяться як загальна та спеціальна відповідно. Навіть коли мирні зібрання організовуються політичними партіями та громадськими організаціями, застосовується виключно ст. 340 КК України [225].

Дослідженням цієї проблематики займалася М. В. Фоменко, яка зазначає, що незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій може вчинятися й без перешкодження законній діяльності професійної спілки, політичної партії, громадської організації. Водночас дослідниця наголошує, що навіть у випадку організації або участі у масових заходах профспілок, політичних партій чи громадських організацій, зовсім не вимагається усвідомлення цієї обставини як загальним, так і спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, для наявності його складу. Ба більше, не вся діяльність людей на зборах, мітингах, походах і демонстраціях тощо є діяльністю професійних спілок, політичних партій та громадських організацій, тому що часто під час їх проведення дії значної кількості людей можуть розвиватися за власними закономірностями, які здатні виходити за межі статутної діяльності певних об'єднань. Саме тому винний,

перешкоджаючи таким діям, не перешкоджає діяльності останніх. Отже, на основі викладеного не існує достатніх підстав вважати, що діяння у складі перешкоджання законній діяльності професійної спілки, політичної партії, громадської організації є конститутивною, тобто, іманентною ознакою складу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій [226, с. 105]. На думку дослідниці, у низці випадків незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій розглядається як особливий спосіб перешкоджання законній діяльності профспілок, політичних партій, громадських організації, що передбачений ознаками окремого складу кримінального правопорушення [226, с. 105]. Діяння особи, вчинюване за таких умов, потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 170 та ст. 340 КК України. Тут має місце ідеальна сукупність.

У цілому погоджуємося із вищенаведеним положенням. Адже вважаємо, що у такому випадку застосування правил конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм є недоречним. Загальнопризнаним є те, що спеціальна норма має володіти всіма ознаками загальної норми, при цьому в ній більш конкретизовано одну чи кілька її ознак, тобто спеціальна норма встановлює кримінальну відповідальність за те саме діяння, що і загальна норма, але містить додаткові ознаки складу кримінального правопорушення, яких не містить загальна норма [139, с. 131]. Зіставляючи та розмежовуючи перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК України) із незаконним перешкоджанням організації або проведенню зборів, мітингів, походів, і демонстрацій (ст. 340 КК України), приходимо до висновку, що ці кримінальні правопорушення не знаходяться у логічному підпорядкуванні та співвідношенні «рід – вид». Незважаючи на те, що в зазначених кримінальних правопорушеннях спільний видовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують політичні права та свободи громадян, їх основні безпосередні об'єкти мають суттєво різний зміст. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 170 КК України, є

суспільні відносини, що «виражаються в актуальному взаємозв'язку між соціальними суб'єктами на підставі права професійних спілок, політичних партій, громадських організацій на вільну діяльність». «Додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – суспільні відносини, що виникають, існують, змінюються: 1) у зв'язку з реалізацією громадянином прав на працю, на страхові вимоги – при перешкодженні законній діяльності професійних спілок; 2) у зв'язку з реалізацією громадянином права на представницьке управління державними і муніципальними справами – при перешкодженні законній діяльності політичних партій» [227, с. 7].

Слушним є зауваження щодо необхідності встановлення певних умов при обов'язковій наявності конкуренції загальної та спеціальної норм. По-перше, основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого загальною нормою, має збігатися з додатковим або факультативним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого спеціальною нормою. По-друге, основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, встановленого спеціальною нормою, має бути окремим випадком додаткового (факультативного) безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, зазначеного загальною нормою [228, с. 139].

Отже, бачимо, що основний безпосередній об'єкт кожного з досліджуваних кримінальних правопорушень не збігається з додатковим (факультативним) об'єктом, який, відповідно для кожного з них в інверсії становить основний безпосередній. Більше того, як свідчить буквальний зміст диспозицій ст. 170 КК України та ст. 340 КК України, діяння у формі «перешкодження» має різне направлення, відповідно до ст. 170 КК України перешкодження здійснюється щодо законної діяльності професійної спілки, політичної партії, громадської організації, а за ст. 340 КК України – щодо організації або проведення мирних зібрань.

Також варто зазначити, що особа, вчиняючи перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, навіть якщо вони організовані професійною спілкою, політичною партією, громадською організацією (або за їх участі), спрямовує свій умисел саме на створення перешкод (обмежень,

заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Натомість умисел у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 170 КК України, полягає в усвідомленні перешкоджаючого характеру діянь щодо порушення прав вказаних у диспозиції ст. 170 КК України об'єднань чи їх органів. Тобто такому умислу властиві більш широкі межі обставин, що повинні ним охоплюватись [226, с. 106].

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що у випадку організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій професійними спілками, політичними партіями, громадськими організаціями або за їх участю, дії особи, яка незаконно перешкоджала організації або проведенню цих мирних зібрань, дійсно, слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 170 та ст. 340 КК України. Тут матиме місце саме ідеальна сукупність кримінальних правопорушень, адже незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є способом вчинення такого кримінального правопорушення, як перешкодження законній діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій.

У додатках наведена таблиця, яка відображає основний зміст складу незаконного перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій у порівнянні з вищезгаданими кримінальними та адміністративними правопорушеннями.

Як відомо, статтею 340 КК України передбачається кримінальна відповідальність фізичної особи за незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, у випадках вчинення цього діяння із застосуванням фізичного насильства. Як вже було наголошено, з урахуванням ознак, які характеризують зовнішній вияв фізичного насильства, його способів і форм, останній може проявлятися у різних видах впливу на потерпілого. Одним із них є вплив на тіло людини, тобто тілесну недоторканність, здоров'я чи життя особи. Таке насильство може виявлятися у прямому використанні мускульної сили винного проти тіла потерпілого, наприклад заподіяння ударів руками чи ногами. Також воно може охоплювати

застосування фізичної сили з використанням різних предметів, таких як зброя, тверді, рідкі, сипучі, отруйні чи сильнодіючі речовини. Крім того, такий вид насильства часто виражається через використання сили інших осіб, які можуть бути неосудними або не досягли віку кримінальної відповідальності, або тварин, які є «знаряддям» у руках винного. Фізичне насильство завжди супроводжується порушенням тілесної недоторканності особи, негативним та руйнівним впливом на зовнішні тканини людини, що викликає фізичний біль [229, с. 140]. Отже, ознака «фізичне насильство» охоплює будь-які прояви фізичного насильства, починаючи від тих, що не знайшли окремого відображення в Особливій частині КК України, і закінчуючи заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, а вищеперераховані насильницькі дії можуть мати наслідки, навіть у заподіянні смерті потерпілому.

Спосіб у вигляді застосування фізичного насильства є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, за умови його вчинення загальним суб'єктом, та факультативною – у разі вчинення цього діяння службовою особою. Тому актуальним є питання про кваліфікацію незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, поєднаного з посяганням на життя та здоров'я потерпілого.

Так, у кримінально-правовій літературі сформувалося правило загального порядку, згідно з яким у разі вчинення кримінального правопорушення способом, передбаченим КК як самостійне кримінальне правопорушення, і з урахуванням ступеня заподіяної ним шкоди додатковому (обов'язковому або факультативному) об'єкту тягне за собою більш сувору або рівну відповідальність порівняно з основним кримінальним правопорушенням, вчинене повинно кваліфікуватися за сукупністю злочинів, адже врахування ступеня тяжкості шкоди, заподіяної кожному із об'єктів кримінальних правопорушень, одне з яких виступає способом учинення іншого і завжди спрямоване на заподіяння шкоди додатковому об'єкту (життю, здоров'ю людини), вимагає порівняння розміру покарань, встановлених за ці кримінальні правопорушення [229, с. 140].

Порівнюючи санкції ст. 340 та статей 115, 121, 122, 125, 126, 127 КК України, приходимо до висновку, що менш тяжкими порівняно із незаконним перешкоджанням організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є такі кримінальні правопорушення, як побої та мордування, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження та умисне легке тілесне ушкодження. Отже, вчинення вказаних дій додаткової кваліфікації за статтями 122, 125 та 126 КК України не потребує, адже воно охоплюється ст. 340 КК України.

Стосовно катування, а також заподіяння потерпілому умисних тяжких тілесних ушкоджень при здійсненні незаконного перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань слід зазначити, що вчинене повинно кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені ст. 340 КК України та статтями (частинами статті) 127 або 121 КК України.

У межах досліджуваної проблеми виникає питання щодо кваліфікації дій суб'єкта злочину у випадку заподіяння ним необережної шкоди життю чи здоров'ю потерпілому в ході вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. І. І. Давидович та К. П. Задоя на основі узагальнення наукових поглядів та підходів, які склалися у правозастосовчій практиці, встановили загальні правила кваліфікації насильницьких кримінальних правопорушень, тобто правила, які стосуються кваліфікації будь-якого кримінального правопорушення, пов'язаного із застосуванням фізичного або психічного насильства, одне з яких сформульоване так: «необережна шкода життю чи здоров'ю потерпілого, спричинена насильницьким злочином, за загальним правилом підлягає додатковій кваліфікації за відповідною статтею Особливої частини КК України (ст. 119 або ст. 128)» [230, с. 15].

Обґрунтування цього правила кваліфікації полягає в тому, що насильницькі посягання можуть відбуватися лише з умисною формою вини. Водночас необережна шкода здоров'ю або життю потерпілого, викликана насильницьким кримінальним правопорушенням, не вимагає додаткової кваліфікації за умови, якщо юридичний склад останнього передбачає ознаку, що може охопити відповідний прояв необережної фізичної шкоди. Саме тому вважаємо, що

кваліфікація дій особи за ст. 128 КК України не потрібна, оскільки незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій із застосуванням фізичного насильства охоплює відповідні дії. Окремо слід звернути увагу на те, що із наведеного вище правила є винятки. Приміром, специфічна конструкція кваліфікованого різновиду умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК України) охоплює наслідок у вигляді смерті особи. Психічне ставлення до цього наслідку може мати лише форму необережності, в іншому випадку передбачення в ч. 2 ст. 121 КК України відповідної кваліфікуючої ознаки було б відвертою непослідовністю законодавця, оскільки при умисному ставленні до смерті особи прояв поведінки, передбачений ч. 2 ст. 121 КК України, слід було б вважати спеціальним різновидом умисного вбивства, який карається менш суворо, ніж умисне вбивство без обтяжуючих та пом'якшуючих обставин (ч. 1 ст. 115 КК України). Так, юридичний склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 2 ст. 121 КК України, охоплює спричинення необережної шкоди життю потерпілого, а отже, можна говорити про конкуренцію «цілого» (ч. 2 ст. 121 КК України) та «частини» (ч. 1 або ч. 2 ст. 119 КК України), яка має вирішуватися на користь ч. 2 ст. 121 КК України [230, с. 15].

Охарактеризувавши зазначене правило, приходимо до висновку, що заподіяння необережної шкоди життю потерпілого під час вчинення досліджуваного кримінального правопорушення повинно кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 340 КК України та статтею (частиною статті) 119 КК України або ч. 2 ст. 121 КК України, залежно від обставин справи, характеру завданої шкоди здоров'ю потерпілому, що спричинило його смерть, та психічного ставлення винного до вчинюваних дій. Змоделюємо ситуацію, коли особа, незаконно перешкоджаючи проведенню мирного зібрання, завдає потерпілому удар рукою в обличчя, від чого останній падає на бетонну поверхню, що призводить до черепно-мозкової травми і, як наслідок, до його смерті. У такому випадку вчинене діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 340 КК України та ч. 1 ст. 119 КК України, оскільки у винного не було наміру на заподіяння тяжкого тілесного

ушкодження.

Іноді застосовуючи до потерпілого при вчиненні незаконного перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань фізичне насильство, винний умисно позбавляє його життя. Застосування такого насильства виходить за рамки фізичного насильства як способу вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. У цій ситуації дії особи мають кваліфікуватися також за сукупністю кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені відповідною частиною ст. 115 КК та ст. 340 КК України.

Невід'ємною частиною кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є покарання за вчинення цього кримінального правопорушення. Функція караності означає, що за вчинення кожного кримінального правопорушення має застосовуватися покарання. Така функція фактично повторює латинський вислів – *nullum crimen, nulla poena*. Відсутність заслуженої кари (відплати) за вчинене кримінальне правопорушення, особливо коли така відсутність має системний характер, породжує заохочення членів суспільства до вчинення кримінального правопорушення й фактичне переведення кримінально-правових заборон у напрям дозволених форм діяльності особи [231, с. 102]. Згідно зі ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [45].

Звідси впливають такі ознаки, що характеризують будь-яке покарання: 1) покарання є заходом державного примусу, передбаченим законом; 2) покарання може бути застосовано лише на підставі обвинувального вироку суду; 3) воно застосовується лише до особи, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення; 4) змістом покарання є встановлення обмежень (а в окремих

ситуаціях навіть позбавлення) прав та свобод засудженої особи; 5) обмеження мають бути передбачені в законі про кримінальну відповідальність. Попри це, виділяють такі ознаки покарання, які, хоча прямо не вказані в законі, але випливають з його змісту. Зокрема: 1) покарання має на меті досягнення соціально-корисних цілей; 2) воно відображає негативну оцінку з боку держави щодо самої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та скоєного діяння; 3) покарання тягне за собою судимість [58, с. 298]. Відповідно до п. 7 ППВСУ «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина» від 30 травня 1997 р. № 7: «виходячи з того, що кримінальне покарання найбільш істотно обмежує конституційні права та свободи людини й громадянина, його слід призначати в суворій відповідності з вимогами КК з урахуванням обставин конкретної справи і даних щодо особи підсудного». При призначенні покарання неприпустимо зважати на обставини, які не передбачено законом» [232]. У п. 3 ППВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 зазначено, що, визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину (кримінального правопорушення), суди повинні виходити з класифікації злочинів (кримінальних правопорушень) (ст. 12 КК), а також із особливостей конкретного злочину (кримінального правопорушення) й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного зі співучасників, якщо злочин (кримінальне правопорушення) вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо) [233].

Варто погодитися з позицією про те, що покарання визначають, по-перше, з огляду на санкцію статті (санкцію частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК України; по-друге – положення Загальної частини КК України; по-третє – ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [234, с. 22].

Отже, дієвість та ефективність покарання залежать передусім від якості

побудови кримінально-правової санкції, встановлення меж якої має суттєве теоретичне та практичне значення. Зауважимо, що, як правило, законодавець, формуючи нову кримінально-правову норму, не обґрунтовує межі санкцій, а визначає їх шляхом порівняння з санкціями інших статей КК України, що передбачають відповідальність за схожі кримінальні правопорушення.

За вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій службовою особою або із застосуванням фізичного насильства, передбачено покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк. З огляду на положення ст. 12 КК України це суспільно небезпечне діяння є нетяжким злочином.

Важливо підкреслити, що в Україні майже відсутня судова практика застосування норми, передбаченої ст. 340 КК України. Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора України стосовно зареєстрованих кримінальних правопорушень та подальшого їх розгляду, за 2021 р. було обліковано лише 14 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 340 КК України. Кримінальне провадження стосовно кожного з них було закрито [235]. Тож, це свідчить про формування тенденції до незасудження осіб за вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. В Єдиному державному реєстрі судових рішень нами було знайдено лише декілька вироків суду, два з яких є обвинувальними. Так, вироком Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 16 травня 2016 р. службовій особі призначено покарання у вигляді двох років обмеження волі за вчинення незаконного перешкоджання організації та проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. Дії винного виражалися у виготовленні документів із неправдивими відомостями щодо існування загрози громадському порядку, а також життю і здоров'ю людей та учасників мирних зібрань. У зв'язку з цим він забезпечив підготовку, організував подачу та особисто підписав позовну заяву від імені міської ради до Київського

окружного адміністративного суду про обмеження права на мирні зібрання [225].

Обвинувальний вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська встановлює винність особи в умисному перешкодженні законній професійній діяльності журналістів (ч.1 ст.171 КК України) та у незаконному перешкодженні проведенню вуличного походу, вчиненого із застосуванням фізичного насильства (ст. 340 КК України). За здійснені кримінальні правопорушення особу засуджено за ч. 1 ст. 171 КК України до обмеження волі строком на один рік та за ст. 340 КК України – до трьох років позбавлення волі [236].

Як бачимо, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, суди не обирають максимальну межу певного виду покарання, що застосовується, а призначають його в межах санкції. При цьому, на нашу думку, законодавець цілком обґрунтовано, дотримуючись законодавчої техніки, сформулював санкцію аналізованої норми. Тому що незаконне перешкодження організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій криміналізоване у разі вчинення такого діяння саме службовою особою або із застосуванням фізичного насильства.

Варто погодитися з висловленою позицією Є. В. Пилипенка стосовно доцільності зіставлення встановлених видів покарань за санкцією ст. 340 КК України з покараннями за інші посягання, передбачені розд. V Особливої частини КК України, для з'ясування співмірності цих санкцій [50, с. 173]. Адже з огляду на те, що безпосередній об'єкт досліджуваного кримінального правопорушення не є однорідним із об'єктами інших кримінальних правопорушень, передбачених розд. XV Особливої частини КК України, вбачається за потрібне перенесення цього складу кримінального правопорушення у розд. V Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». Отже, порівняємо певні види покарань за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 340 та ст. 170 КК України, видовим об'єктом яких є суспільні відносини, що забезпечують політичні права та свободи громадян.

Санкція ст. 170 КК України передбачає покарання у виді виправних робіт

строком до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Цілком закономірно законодавець за вчинення цього кримінального правопорушення встановлює менший термін позбавлення волі, тому що воно, по-перше, здійснюється загальним суб'єктом кримінального правопорушення, та, по-друге, за відсутності насильства.

Водночас М. В. Фоменко обстоюється думка про певну необґрунтованість санкції ст. 170 КК України. Передбачення законодавцем позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю обов'язковим додатковим покаранням фактично створює додаткові вимоги до суб'єкта кримінального правопорушення у правозастосовному аспекті. Зокрема, уявляється, що він повинен бути працевлаштованим або займатися певною діяльністю, а також скористатися цим з метою вчинення кримінального правопорушення. З огляду на викладене, дослідниця пропонує внести зміни до санкції ст. 170 КК України щодо усунення обов'язковості додаткового покарання. Водночас М. В. Фоменко висуває пропозицію щодо доповнення частини 2 ст. 170 КК України такою додатковою кваліфікуючою ознакою, як вчинення кримінального правопорушення службовою особою з використанням службового становища, а санкція статті, у свою чергу, повинна передбачити додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю [227, с. 10].

Загалом, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як один із видів покарань за своєю сутністю є карою, яка в цьому покаранні перш за все виражається у самому факті засудження (осуді) особи – у негативній оцінці його поведінки, що міститься у вирокі суду. Однак основні правообмеження, які становлять зміст цього покарання, полягають у тому, що у разі його призначення засуджений: 1) позбавляється конкретного суб'єктивного права – права обіймати саме ту посаду або займатися саме тією діяльністю, яку він на законних підставах обіймав або якою займався під час вчинення кримінального правопорушення, а також пов'язаних із цим прав і можливостей; 2) тимчасово обмежується в його правоздатності – можливості вільного обрання (вибору)

певної посади або певної діяльності протягом строку, визначеного у вирокі суду [238, с. 185]. Відповідно до ч. 1 ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначено як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове – на строк від одного до трьох років [45]. Аналіз ст. 55 КК України дає змогу встановити умови призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кожна з яких є обов'язковою для призначення цього покарання судом:

1) під час вчинення кримінального правопорушення особа на законних підставах обіймала посаду або займалася певною діяльністю. У разі відсутності у особи такого права або самовільного його присвоєння, то можливість накладення цього покарання виключається;

2) вчинення кримінального правопорушення було пов'язане з посадою винного або з зайняттям певною діяльністю. На цю умову звертає увагу і Верховний Суд у п. 17 ППВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 23 жовтня 2003 р. № 7, відповідно до якого «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину (кримінального правопорушення) було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю» [233];

3) інформація про особу винного та характер вчиненого кримінального правопорушення свідчать про втрату можливості обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Як слушно зауважує В. І. Тютюгін, ця умова є підсумковою і вирішальною під час призначення позбавлення права, яка щоразу встановлюється судом на основі ретельного аналізу і всебічної оцінки всіх обставин конкретної справи і даних про особу винного, і яка остаточно переконує суд у необхідності та доцільності призначити цей вид покарання. Вона є конкретизацією вимоги загальних засад призначення покарання, згідно з якою особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень (ч. 2 ст. 65 КК) [237, с. 193].

Службова особа, вчиняючи незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, безперечно, використовує надані їй за посадою владні повноваження. Аналіз судової практики свідчить, що до кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення майже завжди притягувалися службові особи, які наділені функціями представників влади чи місцевого самоврядування, зокрема, працівники органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції щодо гарантування та створення умов для реалізації права на мирні зібрання, а також органи, на яких покладені в межах їх повноважень функції по забезпеченню правопорядку при проведенні зборів, мітингів, походів і демонстрацій, охорони прав та свобод людини і громадянина.

Погоджуємося з позицією Д. С. Шияна щодо непослідовності законодавця у випадках непередбачення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як виду покарання у санкціях статей, що передбачають кримінальну відповідальність за ті кримінальні правопорушення, які вчиняються з використанням певної посади або пов'язані з певною діяльністю [238, с. 10].

У зв'язку з цим вважаємо, що у санкції норми, описаної ст. 340 КК України, необхідно передбачити додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Висновки до розділу 4

1. Норма, передбачена ст. 340 КК України, є спеціальною щодо норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб (ч. 1 ст. 365 КК України).

2. Зіставляючи незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій з адміністративними правопорушеннями, передбаченими ст. 185¹ та ст. 185² КУпАП, приходимо до висновку, що вони суттєво відрізняються за об'єктивними та суб'єктивними ознаками з досліджуваним кримінальним правопорушенням.

3. У разі організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій професійними спілками, політичними партіями, громадськими організаціями або за їх участю, дії особи, яка незаконно перешкоджала організації або проведенню цих мирних зібрань, слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 170 та ст. 340 КК України.

4. Дії особи, яка застосовує насильство під час незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, повинні кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені ст. 340 та статтями (частинами статей) 115, 119, 121, 127 КК України. Вчинення побоїв та мордування, заподіяння умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження та умисного легкого тілесного ушкодження додаткової кваліфікації за статтями 122, 125 та 126 КК України не потребують, адже ці дії охоплюються ст. 340 КК України.

5. Санкцію аналізованої норми пропонуємо викласти в такій редакції:

«карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

ВИСНОВКИ

У дисертації досягнуто поставленої мети, яка полягала у здійсненні комплексної науково-правової характеристики кримінальної відповідальності за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій через встановлення її загальних засад, ознак складу кримінального правопорушення, вирішення проблем кваліфікації та покарання за вчинення цього суспільно небезпечного діяння, а також розробці пропозицій щодо удосконалення чинного кримінального законодавства України та практики його застосування. Основні теоретичні та практичні результати дослідження є такими:

1. В історичному аспекті проблема криміналізації незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій уперше набула актуального значення під час розробки КК України 2001 р., що призвело до встановлення кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення у ст. 340. До існування України як незалежної держави встановлювалася адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення порядку організації і проведення мирного зібрання з боку його організатора, що свідчить про дещо репресивний характер законодавства того часу, підтверджує самодержавність та централізовану діяльність державних органів, адже вони повністю контролювали процес реалізації зазначеного права, забороняючи або узгоджуючи проведення зібрань на власний розсуд.

2. Сьогодні ситуація із створенням дієвого механізму забезпечення права на свободу мирних зібрань, а також проблема регламентації порядку їх організації та проведення досі залишаються невирішеними. Тому питання імплементації міжнародних стандартів у межах досліджуваної проблематики є вкрай актуальним з огляду на надання Україні статусу кандидата у члени Європейського Союзу.

3. Порівняльно-правова характеристика кримінальної відповідальності за діяння, яке полягає в незаконному перешкоджанні організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, демонструє, що кримінальні кодекси деяких держав по-різному визначають диспозиції аналогічних за змістом статей.

Це залежить від сформованих політичних, соціально-економічних, історичних та інших факторів, які вплинули на формування кримінального законодавства кожної з них. Вивчення зарубіжного досвіду відповідної правотворчості потребує подальшого врахування з метою вдосконалення норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за згадане кримінальне правопорушення.

4. З огляду на те, що предметом суспільних відносин, які становлять основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, є конституційне право громадян збиратися мирно, без зброї і здійснювати проведення вказаних заходів, вважаємо, що ці суспільні відносини взаємопов'язані з тими, які охороняються нормами розд. V КК України «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина». Родовим об'єктом цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини, які забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина. Видовим же об'єктом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій є суспільні відносини, що забезпечують політичні права та свободи громадян. У зв'язку з цим необхідно перенести цей склад кримінального правопорушення у розд. V Особливої частини КК України.

5. Основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, становлять суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, а додатковий факультативний об'єкт – суспільні відносини, що існують у зв'язку з охороною здоров'я та тілесної недоторканності особи. У випадку вчинення незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів та демонстрацій службовою особою, шкода заподіюється учасником суспільних відносин шляхом виключення себе з охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин. Суб'єкт не виконує або неналежно виконує обов'язок щодо забезпечення реалізації конституційного права громадян на свободу мирних зібрань, чим і розриває соціальний зв'язок. Отже, кримінальне правопорушення

вчиняється «зсередини» самих суспільних відносин одним (або багатьма) із його учасників, а соціальний зв'язок є предметом злочинного впливу. Під час вчинення зазначеного кримінального правопорушення із застосуванням фізичного насильства механізм заподіяння шкоди об'єкту є, по-перше, полінаправленим, а по-друге, посягання здійснюється особою, яка не є учасником охоронюваних суспільних відносин. Тож, за таких обставин кримінальне правопорушення вчиняється «ззовні», а суб'єкт (учасник) суспільних відносин є предметом злочинного впливу.

6. Під незаконним перешкоджанням організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій розуміється створення перешкод (обмежень, заборон) щодо реалізації конституційного права громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації службовими особами або іншими особами (вчинення зазначених дій із застосуванням фізичного насильства), якщо вони здійснювалися за відсутності рішення суду про заборону проведення мирних зібрань чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо).

7. Поняття «перешкоджання» організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, які не заборонені законом, може розглядатися в двох аспектах: у широкому («законне» й «незаконне») та вузькому («незаконне» перешкоджання). Тому ознаку «незаконності» потрібно залишити в тексті диспозиції, адже виключаючи цей термін, ми надаємо аналізованому поняттю більш широкого значення, що може призвести до зростання кількості можливих варіантів вчинення кримінального правопорушення. Тобто «перешкоджання» у кримінально-правовому розумінні включатиме «законне» створення перешкод певній, не забороненій законом діяльності.

8. Стаття 39 Конституції України встановлює необхідність щодо завчасного сповіщення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій, тобто ці органи не мають повноважень надавати свого дозволу щодо цього або іншого питання. З огляду на це службова особа не може бути притягнута до кримінальної

відповідальності за ст. 340 КК України, якщо вона свідомо ігнорує завчасне сповіщення організатора мирного зібрання про намір щодо його проведення, таке діяння не підпадає під ознаки здійснення перешкоджання. На цій підставі констатовано, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 340 КК України, не може бути вчинене у формі бездіяльності.

9. Термінологічний зворот «перешкоджання організації» не може бути виключений з тексту диспозиції ст. 340 КК України, тому що вчинення перешкоджання у період між завчасним сповіщенням про проведення певного мирного зібрання та безпосереднім його проведенням розцінюється саме як перешкоджання організації зборів, мітингів, походів і демонстрацій, оскільки проведення заходу ще не починалося.

10. Форми мирних зібрань мають тенденцію до розширення. Тому перелік мирних зібрань, який встановлений у чинній редакції ст. 340 КК України, рекомендується замінити на узагальнююче поняття «мирні зібрання», адже незаконне перешкоджання організації або проведенню заходів, що безпосередньо не названі в диспозиції ст. 340 КК України, не утворює складу цього кримінального правопорушення.

11. Запропоновано способом незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій визнавати не тільки фізичне насильство, а й погрозу застосування фізичного насильства.

12. Суб'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є службова особа (спеціальний суб'єкт), а у випадку його вчинення із застосуванням фізичного насильства ним може бути будь-яка особа (загальний суб'єкт кримінального правопорушення). Формулюючи ст. 340 КК України, законодавець розширив коло суб'єктів, установивши кримінальну відповідальність будь-якої особи за його насильницьке здійснення. Тож, у межах цього складу кримінального правопорушення відбувається диференціація суб'єкта за ознакою способу вчинення кримінально караного діяння.

13. До суб'єктів незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, як службових осіб, належать працівники

органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції щодо гарантування та створення умов для реалізації права на свободу мирних зібрань, характерною ознакою яких є наділення їх владними повноваженнями.

14. До системи органів, які забезпечують реалізацію права на свободу мирних зібрань, службові особи яких можуть нести кримінальну відповідальність за незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій, належать:

- органи державної влади:
 - а) правоохоронні органи (Національна поліція України, СБУ тощо);
 - б) місцеві органи виконавчої влади (місцеві державні адміністрації, військові адміністрації, військово-цивільні адміністрації);
- органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські, районні та обласні ради).

15. Із суб'єктивної сторони досліджуване кримінальне правопорушення характеризується лише прямим умислом. У разі його вчинення із застосуванням фізичного насильства інтелектуальна ознака, окрім усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій, характеризується також передбаченням суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення.

16. Обґрунтовано необхідність передбачення у санкції статті позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додатковий вид покарання.

17. Визначено основні проблеми кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, при сукупності кримінальних правопорушень, а також при конкуренції кримінально-правових норм:

- норма, передбачена ст. 340 КК України, є спеціальною щодо норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень;
- у випадку вчинення особою насильства такі дії кваліфікуються за сукупністю кримінальних правопорушень, юридичні склади яких передбачені ст.

340 та статтями (частинами статей) 115, 119, 121, 127 КК України. При вчиненні побоїв та мордування, заподіянні умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження та умисного легкого тілесного ушкодження додаткова кваліфікація за статтями 126, 122 та 125 КК України не потрібна;

- аргументовано, що адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185¹ та ст. 185² КУпАП суттєво відрізняються за об'єктивними та суб'єктивними ознаками від аналізованого складу кримінального правопорушення;

- за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 170 та ст. 340 КК України, кваліфікуються дії особи, яка незаконно перешкоджала організації або проведенню мирних зібрань за участю професійних спілок, політичних партій, громадських організацій.

18. У результаті проведеного дослідження особливостей незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій розроблено пропозиції для вдосконалення досліджуваної норми та запропоновано викласти ст. 340 КК України в такій редакції:

«Стаття 340. Незаконне перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань.

Незаконне перешкоджання організації або проведенню мирних зібрань, якщо це діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства чи погрозою його застосування, –

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bezpalova O. Human rights guaranteeing as the priority in the activities of police agencies in Ukraine. *Polski interdyscyplinarny przegląd naukowy*. Polish interdisciplinary scientific review. 2021. № 1(01). P. 70–76.
2. Загороднюк А. Г. Конституційне право громадян на збори, мітинги, походи і демонстрації: питання теорії та практики : дис. ... д-ра філософії. Вінниця, 2021. 268 с.
3. Манифест об усовершенствовании государственного порядка от 17.10.1905 г. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/oct1905.htm> (дата звернення: 12.10.2023).
4. Про відповідальність за порушення встановленого порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 03.08.1988 р. № 6347-XI. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1988. № 33. Ст. 808. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6347-11?find=1&text=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
5. Про затвердження указів Президії Верховної Ради Української РСР про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Української РСР : Закон УРСР від 12.11.1988 р. № 6831-XI. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1988. № 47. Ст. 1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6831-11#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
6. Кримінальний кодекс УРСР : Закон УРСР від 28 груд. 1960 р. № 2000-V. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 187-4.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів,

церемоній та процесій) від 8 вересня 2016 р., справа № 6-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

8. Демидова Л. М. Концептуальні засади дослідження проблем формування сучасної доктрини кримінального права України. *Актуальні проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України* / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, Л. М. Демидової. Харків : Право, 2021. Р. 1. С. 22–80.

9. Демидова Л. М. Синхронізація українського кримінального законодавства з Хартією основних прав Європейського Союзу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 118–133.

10. Кофман Б. Я. Роль міжнародних правових стандартів прав людини у формуванні правового статусу людини і громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2020. С. 109–114.

11. Васьковська О. В. Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 20 с.

12. Серeda М. Л. Право на мирні зібрання: теоретичні, практичні та порівняльно-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2019. 203 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/266f3878-a1ba-4780-b575-526d7be2fbc7/content> (дата звернення: 12.10.2023).

13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 12.10.2023).

14. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 12.10.2023).

15. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст.142.

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 12.10.2023).

17. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. Київ, 2015. 168 с.
18. Американська конвенція про права людини від 22.11.1969 р. URL:<https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm> (дата звернення: 12.10.2023).
19. Серода М. Співвідношення права на свободу мирних зібрань із суміжними правами. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 4 (83). С. 97–107. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-97-107.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
20. Shaw M. *International Law*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 1288 p.
21. Мицик В. В. Концепція м'якого права» (soft law). *Міжнародне право. Основи теорії* / за ред. В. Г. Буткевича. Київ : Либідь, 2002. С. 178–182.
22. Самбор М. А. М'яке право як джерело регулювання права на мирні зібрання. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 23 листоп. 2017 р.). Полтава : Россав, 2017. С. 114–118. URL: <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.-%D0%A2%D0%BE%D0%BC-%E2%84%96-1.pdf#page=114> (дата звернення: 12.10.2023).
23. Федорова А. Л. Право на свободу мирних зібрань у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Наукові записки*. Т. 155. Юридичні науки. С. 36–40. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/149240827.pdf>
24. Case of Kudrevičius and Others v. Lithuania (Application no. 37553/05) : Judgment of the ECtHR, 15 October 2015 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-158200> (Last accessed: 12.10.2023).
25. Case of Djavit An v. Turkey (Application no. 20652/92) : Judgment of the ECtHR, 20 February 2003 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60953> (Last accessed: 12.10.2023).

26. Case of Navalnyy v. Russia (Application no. 29580/12) : Judgment of the ECtHR, 15 November 2018 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-187605> (Last accessed: 12.10.2023).

27. Case of Informationsverein Lentia and Others v. Austria (Application nos. 13914/88; 15041/89; 15717/89; 15779/89; 17207/90) : Judgment of the ECtHR, 24 November 1993 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57854> (Last accessed: 12.10.2023).

28. Case of Giuliani and Gaggio v. Italy (Application no. 23458/02) : Judgment of the ECtHR, 24 March 2011 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104098> (Last accessed: 12.10.2023).

29. Case of Plattform "Ärzte für das Leben" (Application no. 10126/82) : Judgment of the ECtHR, 21 June 1988 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57558> (Last accessed: 12.10.2023).

30. Case of Bączkowski and Others v. Poland (Application no. 1543/06) : Judgment of the ECtHR, 03 May 2007 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-80464> (Last accessed: 12.10.2023).

31. Case of Ezelin v. France (Application no. 11800/85) : Judgment of the ECtHR, 26 April 1991 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57675> (Last accessed: 12.10.2023).

32. Case of Vyerentsov v. Ukraine (Application no. 20372/11) : Judgment of the ECtHR, 11 April 2013 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118393> (Last accessed: 12.10.2023).

33. Case of Huseynli and Others v. Azerbaijan (Application nos. 67360/11, 67964/11 and 69379/11) : Judgment of the ECtHR, 11 February 2016 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160429> (Last accessed: 12.10.2023).

34. Case of Makhmudov v. Russia (Application no. 35082/04) : Judgment of the ECtHR, 26 July 2007 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81966> (Last accessed: 12.10.2023).

35. Case of *Éva Molnár v. Hungary* (Application no. 10346/05) : Judgment of the ECtHR, 07 October 2008 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88775> (Last accessed: 12.10.2023).

36. Посібник за статтею 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Свобода зібрань та об'єднання / пер. з англ.: О. М. Дроздов, О. В. Дроздова. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2019. 52 с.

37. Case of *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria* (Application nos. 29221/95 and 29225/95) : Judgment of the ECtHR, 02 October 2001 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59689> (Last accessed: 12.10.2023).

38. Case of *Christian Democratic People's Party v. Moldova* (Application no. 28793/02) : Judgment of the ECtHR, 14 February 2006 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72346> (Last accessed: 12.10.2023).

39. Case of *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova* (Application no. 45701/99) : Judgment of the ECtHR, 13 December 2001 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59985> (Last accessed: 12.10.2023).

40. Уголовный кодекс Австрии / Ассоц. юрид. Центр ; науч. ред. и вст ст. С. Ф. Милюков ; авт. предисл. Э. О. Фабрици ; пер. с нем. Л. С. Вихровой. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2004. 352 с.

41. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С. С. Беляев ; авт. предисл. С. С. Беляев ; пер. с датск. и англ.: С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. 230 с.

42. Уголовный кодекс Латвийской Республики : Закон Латвийской Республики от 08.07.1998 г. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424> (дата звернення: 12.10.2023).

43. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин ; пер. с англ. И. В. Мироновой. 2-е изд. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. 510 с.

44. Уголовный кодекс Эстонской Республики / науч ред и пер. с эстон. В. В. Запевалова ; вступ. ст. Н. И. Мацнева. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. 262 с.

45. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1893> (дата звернення: 12.10.2023).

46. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / за ред. В. Л. Менчинського ; пер. на укр. мову О. В. Лішевської. Київ : ОВК, 2016. 284 с.

47. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой ; пер. с фр. Н. Е. Крыловой. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. 650 с.

48. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино : Закон Республики Сан-Марино от 25.02.1974 г. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1253084&subID=> (дата звернення: 12.10.2023).

49. Пилипенко Є. В. Перешкоджання діяльності у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Луганський держ. ун-т внутр. справ імені Е. О. Дідоренка, Львівський держ. ун-т внутр. справ. Сєверодонецьк, 2018. 228 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3529/1/pilipenko_d.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

50. Уголовный кодекс Республики Польша : Закон Республики Польша от 06.06.1997 г. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110058,100110088,100110280#text> (дата звернення: 12.10.2023).

51. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой ; пер. с фр. Н. Е. Крыловой. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2002. 650 с.

52. Панов М. І. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. *Юридична Україна*. 2010. № 5. С. 13–20.

53. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части уголовного права Украины. Харьков : Юрид. Харьков, 2002. 568 с.

54. Гавриш С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступлений. *Право и политика*. 2000. № 11. С. 4–15.

55. Мазур М. В. Інтегрований підхід до визначення об'єкта злочину та об'єкта правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. № 5. С. 50–64. URL: <http://mv-mazur.at.ua/publ/1-1-0-52> (дата звернення: 12.10.2023).

56. Ємельянов В. П. Визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці: дискусійні питання. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 125–135.

57. Спасович В. Д. Учебник уголовного права. Санкт-Петербург : Тип. Иосафата Огризко, 1863. Т. 1, вып. 1–2. 442 с.

58. Харитонов С. О. Військові злочини: поняття, система та проблеми кваліфікації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 437 с.

59. Чугуников И. И. Объект преступления в современной уголовно-правовой науке: традиции и новации. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 17 / голов. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юрид. л-ра, 2015. С. 314–347. URL: <http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom17/13.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).

60. Філософський енциклопедичний словник. / голова редкол. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 751 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slo_vnyuk.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

61. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка Вид. 3-тє, переробл. та доповн. Київ, 2004. 352 с.

62. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 126–143.

63. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства : науч. изд. Харьков : Основа, 1994. 639 с.
64. Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления. *Право и политика*. 2002. № 10. С. 61–72.
65. Глистин В. К. Проблемы уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. 127 с.
66. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1960. 229 с.
67. Ємельянов В. П. Щодо визначення предмету злочину та класифікації об'єктів злочинів: дискусійні питання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 225–232.
68. Бажанов М. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти. Київ – Харків : Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.
69. Фролов Е. А. Понятие непосредственного (основного), дополнительных и факультативных объектов уголовно-правовой охраны и их значение для классификации посягательств на социалистическую собственность. *Ученые записки Свердловского юридического института*. Свердловск, 1968. С. 94–97.
70. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
71. Чугуніков І. І. Додатковий об'єкт злочину: проблема визначення та класифікації. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 151–155.
72. Панов М. І. Вибрані праці з проблем правознавства / упоряд.: В. І. Борисов, С. О. Харитонов, О. О. Володіна ; відп. за вип. С. О. Харитонов ; авт.

вступ. ст.: В. І. Борисов, С. О. Харитонов, О. О. Володіна. Харків : Право, 2020. 1160 с.

73. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.

74. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Атіка, 2004. 488 с.

75. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 768 с.

76. Гальцова В. В. Про місце незаконного перешкоджання організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК) у системі Особливої частини Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2023. С. 441–444.

77. Бортник В. А., Бондарчук А. С. Місце погрози або насильства щодо журналіста в системі Особливої частини Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2020. № 7(109). С. 310–320.

78. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина : курс лекцій. Київ : Атіка, 2001. 432 с.

79. Лихова С. Я. Злочини проти громадських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 529 с.

80. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : монографія. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2006. 573 с.

81. Гальцова В. В. Об'єкт та система злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (Розділ V Особливої частини Кримінального кодексу України). *Право і безпека*. 2011. № 2 (39). С. 223–227.

82. Фоменко М. В. Щодо питання про визначення родового об'єкта злочинів, передбачених Розділом V Особливої частини КК України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 68–78.

83. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ : Елтон-2, 2012. 704 с.

84. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

85. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Атіка, 2005. 1064 с.

86. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко, М. І. Мельник та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2009. 744 с.

87. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

88. Shepitko M. Criminal and Legal Investigation of Violation of the Right to Assembly and Association Freedom. *Archive of Criminology and Forensic Sciences*. Vol. 6, No 2 (2022). P. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.6.2022.06>.

89. Кузнєцова З. В. Особливості закріплення права на свободу зібрань. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі* : 3-ті юрид. читання : матеріали ювілейної всеукр. дистанційн. наук. конф. (Одеса, 10 квіт. 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 85–88. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/29222> (дата звернення: 12.10.2023).

90. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 464 с.

91. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення

зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) від 19 квітня 2001 р, справа № 4-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

92. Керопян А. А. Безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2021. № 2. С. 64–73.

93. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков : Вища шк., 1988. 198 с.

94. Самбор М. А. Право на свободу мирних зібрань у конституційно-правовому вимірі адміністративної реформи. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті д-ра юрид. наук, профес., акад.-засновн. НАПрНУ, першого Голови Конституц. Суду України Леоніда Петровича Юзькова (Хмельницький, 2–6 березня 2021 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Л. Юзькова, 2021. 580 с. URL: http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Zbirnik_Publiczna_vlada_2-6.03.2021.pdf#page=463 (дата звернення: 12.10.2023).

95. Кобрусєва Є. А. Суб'єкти адміністративного права як учасники суспільних відносин у сфері забезпечення права на мирні зібрання. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 4, т. 2. С. 132–140. DOI: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-4.2-19>.

96. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

97. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12> (дата звернення: 12.10.2023).

98. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. Т. 2 . Москва : Юрид. лит., 1982. 360 с.

99. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. 128 с.

100. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1999. № 20–21. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

101. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.07.2015 р. № 141-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

102. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

103. Гуторова Н. О. Механізм заподіяння шкоди об'єкту злочину: поняття, види, кримінально-правове значення. *Право України*. 2015. № 9. С. 128–135. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12094/1/Gutorova_128-134.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

104. Храмцов О. М. Безпосередні об'єкти незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України). *Аналітично-порівняльне правознавство (електронне наукове видання)*. 2023. № 4. С. 435–440.

105. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. 244 с.

106. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.

107. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 47, т. 3. С. 101–106. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/33843> (дата звернення: 12.10.2023).

108. Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз. *Судова апеляція*. 2015. № 1(38). С. 25–30.
109. Строган А. Ю. Суспільно небезпечне діяння як визначальна і провідна ознака злочину та його складу. *Держава і право*. 2007. Вип. 37. С. 563–568.
110. Карпушева І. Ю. Суспільно небезпечна дія в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.
111. Панов М. І., Тихий В. П. Поняття злочину. *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 1. С. 88–95.
112. Панов М. І., Харитонов С. О. Суспільна небезпечність діяння — фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suspilna-nebezpechnist-diyannya-fundamentalna-oznaka-ponyattya-kryminalne-pravoporushennya/> (дата звернення: 12.10.2023).
113. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk> (дата звернення: 12.10.2023).
114. Вереша Р. В. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (коментар до ст. 171 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. Чис. 2 (15). С. 86–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2009_2_15 (дата звернення: 12.10.2023).
115. Матюшенко О., Балашова І. Об'єктивна сторона перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали VII міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 18 листоп. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 125–127.
116. Блажівський Є. М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 234 с.
117. Пилипенко Є. В. Об'єктивна сторона перешкоджання законній діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. №5/2016. С. 129–132. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2016/30.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

118. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України : монографія / за ред. В. О. Навроцького. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 432 с.

119. Храмцов О. М. Щодо ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 72–81. DOI: 10.32782/LAW.UA.2023.3.11.

120. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

121. Кобрусєва Є. А. Судовий розгляд справ у провадженнях щодо мирних зібрань. *Адміністративне та митне право*. 2020. № 4 (29). С. 37–40. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-4.8>.

122. Власенко О. Л. Юридична відповідальність за порушення встановленого порядку організації і проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*. 2010. № 2 (49). С. 244–247. URL: <https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/2010-2.pdf#page=244> (дата звернення: 12.10.2023).

123. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / кол. авт. ; ред. Т. П. Мінка. Харків : Право, 2016. 178 с.

124. Логачев М. Г. Правові та психологічні аспекти застосування поліцією вогнепальної зброї : навч. посіб. Харків : Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 232 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b502c37-cdc8-4c3e-a812-6bd06977545c/content> (дата звернення: 12.10.2023).

125. Права людини і забезпечення правопорядку під час публічних зібрань. Керівництво. Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/8/375751.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).

126. Беспалова О. І. Забезпечення прав громадян як пріоритетний напрям діяльності органів поліції в Україні (на прикладі функціонування інформаційної підсистеми «CUSTODY RECORDS»). *Право і безпека*. 2021. № 3(82). С. 29–37.

127. Гальцова В. В., Володіна О. О. Окремі проблеми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 346–349.

128. Керопян А. А. Щодо деяких ознак суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 128–131.

129. Про затвердження Тимчасового положення про порядок розгляду питань щодо організації та проведення зборів, мітингів, походів та демонстрацій у місті Харкові : проєкт рішення Харківської міської ради від 03.06.2014 р. // Виконавчий комітет Харківської міської ради. URL: <http://kharkiv.rocks/reestr/633378> (дата звернення: 12.10.2023).

130. Oleksandr M. Muzychuk, Olha I. Bezpalova, Kateryna M. Rudoi, Lidija I. Kalenichenko International experience of ensuring public safety and order by police forces during mass events and the possibility of its application in Ukraine. *Amazonia investiga*. Vol. 9, Núm. 25 / Enero 2020. P. 493–499.

131. Демидова Л. М. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: європейські стандарти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7/2023. С. 354–357.

132. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

133. Case of Sergey Kuznetsov v. Russia (Application no. 10877/04) : Judgment of the ECtHR, 23 October 2008 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89066> (Last accessed: 12.10.2023).

134. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. 2-ге вид., перероб. та доопр. Київ : Алерта, 2010. 432 с.

135. Шкарнега О. С. Провадження у справах щодо реалізації права на мирні зібрання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 239 с.

136. Шляхтун П. П. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Ін-т енциклопед. дослідж. НАН України, 2019. URL: <https://esu.com.ua/article-67976> (дата звернення: 12.10.2023).

137. Погорілко В. Ф. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. 3-тє вид., перероб. і доопр. ; передм. В. В. Коваленка. Київ : Ліра-К, 2011. 532 с.

138. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-ї річниці незалежності України. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.

139. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.

140. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / упоряд. В. В. Павлик, В. С. Тесленко. Київ : Факт, 2001. 152 с.

141. Конституція Литовської Республіки : Закон Литовської Республіки від 25.10.1992 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (дата звернення: 12.10.2023).

142. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2003. Т. 2. 926 с.

143. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Вид-во "Юрид. думка"», 2007. 992 с.

144. Сийплові М. В. Насильство як ознака злочинів у сфері правоохоронної та державної охоронної діяльності. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Вип. № 4/2018. С. 218–228.

145. Навроцький В. О. Поняття насильства та його врахування при кримінально-правовій кваліфікації. *Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17–18 квіт. 2000 р.). Львів : Львів. ін-т внутр. справ при НАВС України, 2000. С. 10–15.

146. Кушпіт В. П. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. 2014. С. 137–140. URL:

<http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2233/025-137-140.pdf>
(дата звернення: 12.10.2023).

147. Храмцов О. М. Насильство як категорія загальної частини вчення про обставини, що виключають злочинність діяння. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія«Право»*. 2019. Вип. 27. С. 87–94. DOI: 10.26565/2075-1834-2019-27-11.

148. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 628 с.

149. Гуня І. І. Види насильства в кримінальному праві. *Форум права*. 2014. № 2. С. 99–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_18 (дата звернення: 12.10.2023).

150. Коржанський М. Й. Проблеми кримінального права : монографія. Донецьк : Юрид. Акад. М-ва внутр. Справ, 2003. 200 с.

151. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства : монографія. Харків : НікаНова, 2015. 472 с.

152. Самощенко І. В. Щодо визначення загального поняття погрози в КК України. *Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права* : матеріали сателіт. заходу в рамках V Харків. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 21 верес. 2021 р.) / редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська. Харків : Право, 2022. 172 с.

153. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина : навч. посіб. для студентів юрид. ф-тів вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2006. 568 с.

154. Максимович Р. Л. Про поняття «погроза» в Кримінальному кодексі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 157–166.

155. О. М. Храмцов. Фізичне насильство як спосіб незаконного перешкоджання організації та проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 219–225.

156. Лист Ф. Учебник уголовного права. Общая часть. Москва : Т-во Тип. А. И. Мамонтова, 1903. 358 с.

157. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. 219 с.

158. Михлин А. С. Последствия преступления. Москва : Юрид. лит., 1969. 104 с.

159. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України : теоретичні та прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 248 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/15774/5/dys_taran_nh.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

160. Основи кваліфікації злочинів : навч. посіб. / М. І. Панов, І. О. Зінченко, О. О. Володіна та ін. / за заг. ред. М.І. Панова. Харків : Право, 2019. 378 с.

161. Устименко В. В. Специальный субъект преступления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харьковский юридический институт. Харьков, 1984. 16 с.

162. Устименко В. В. Специальный субъект преступления. Харьков: Вища шк., 1989. 104 с.

163. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

164. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України. *Правова держава*. 2002. № 5. С. 81–88.

165. Навроцький В. О., Брич Л. П. Ознаки посадової особи та кваліфікація господарських злочинів, вчинених нею. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 1. С. 58–62.

166. Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері службової діяльності за новим Кримінальним кодексом України. *Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. Харків : Сх.-регіон. центр гуманіт.-освіт. ініціатив, 2003. С. 31–36.

167. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 271 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/846/1/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).

168. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Особливості розуміння понять «посадова особа», «службова особа», «представник влади» та їх значення в правовому регулюванні пенітенціарних правовідносин. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 136–146. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/546/1/11.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).

169. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

170. Мельник М. І. Нові аспекти кримінальної відповідальності за посадові (службові) злочини. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 жовтня 2001 р.). Київ; Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 199–202.

171. Громко В. Я. Загальні ознаки службової особи як спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015.

№ 11. С. 181–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2015_11_29 (дата звернення: 12.10.2023).

172. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

173. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : навч.-практ. посіб. / В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Харків : Право, 2014. 232 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tiutiuhin_Volodymyr/Zlochynu_u_sferi_sluzhbovoi_diialnosti_ta_profesiinoi_diialnosti.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

174. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики : навч. посіб. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.

175. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.

176. Грудзур О. М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 229 с.

177. Пономаренко О. В. Представник влади та представник місцевого самоврядування як потерпілі від злочину, передбаченого ст. 350 КК України. *Кримінологічна теорія і практика : досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу (Київ, 22 бер. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 313–317. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13937> (дата звернення: 12.10.2023).

178. Керопян А. А. Службова особа як спеціальний суб'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 52. С. 67–72.

179. Долинний А. В. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 198 с.

180. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 17. Ст. 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

181. Положення про підрозділи поліції особливого призначення : затв. наказом М-ва внутр. справ України від 04.12.2017 р. № 987. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1565-17#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

182. Онищенко С. М. Адміністративно-правове забезпечення права на мирні зібрання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 209 с.

183. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

184. Іщенко Ю., Титова Р. Проведення мирних зібрань під час війни. URL: <https://law-in-war.org/provedennya-myrnyh-zibran-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 12.10.2023).

185. Пинаев А. А. Уголовно-правовая борьба с хищениями. Харьков : Вища шк., 1975. 191 с.

186. Гармаш Д. О. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом : підстави криміналізації та склад злочину: монографія. Харків : ФІНН, 2011. 184 с.

187. Вереша Р. В. Основні феноменологічні аспекти мети злочину. *Альманах права. Правовий моніторинг та правова експертиза : питання теорії та практики*. Випуск 10. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 41–45.

188. Дорохіна Ю. А. Суб'єктивна стороною злочинів проти власності. *Юридична наука*. 2014. № 4. С. 52–58.

189. Дагель П. С. Понятие вины в советском уголовном праве. *Материалы XIII конференции Дальневосточного государственного университета*. Владивосток, 1968. Ч. 4. С. 121–129.

190. Ольховенко О. І. Суб'єктивна стороною злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених

на них обов'язків. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 123–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_8_17 (дата звернення: 12.10.2023).

191. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. Москва : Юрид. лит., 1975. 184 с.

192. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. Т. 17: Кримінальне право / Редкол. В. Я. Тацій (голова) [та ін.] 1064 с.

193. Короленко О. М. Емоційний стан як ознака суб'єктивної сторони складу злочину. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 605–609. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34901/95-Korolenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.10.2023).

194. Филановский И. Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению. Ленинград : ЛГУ, 1970. 174 с.

195. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. Київ : Атіка, 2005. 224 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2009/VERESHA_2005.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

196. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.

197. Рарог А. И. Вина в советском уголовном праве / науч. ред. Б. В. Здравомыслов Саратов : изд-во Сарат. ун-та, 1987. 186 с.

198. Никифоров Б. С. Об умысле по действующему законодательству. *Советское государство и право*. 1965. № 6. С. 26–36.

199. Кригер Г. А. Рецензия на книгу: Бушуев И. А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство. *Советская юстиция*. 1966. № 6. С. 28–29.

200. Арманов М. Г. Окремі питання визначення вини у злочинах з формальним складом. *Збірник наукових праць Харківського національного*

педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2012. Вип. 19. С. 151–154.

201. Павликівський В. І. Проблеми встановлення форми та змісту вини в злочинах з формальним складом. *Право і безпека*. 2004. 2004/3'4. С. 95–97.

202. Вереша Р. В. Теоретичні та порівняльно-правові аспекти необережної форми вини у кримінальному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2019. Т. 16, № 1 (42). С. 34–40.

203. Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений : учеб. пособие. Москва : ВЮЗИ, 1982. 63 с.

204. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва : Педагогика, 1989. Т. 2. 328 с.

205. Матвеев Г. К. Вина в советском гражданском праве / Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко. Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1955. 308 с.

206. Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. 243 с.

207. Штанько А. О. Теоретико-правові аспекти суспільної небезпеки та соціальної шкідливості правопорушення : критерії розмежування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 44. С. 21–29.

208. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков : Вища шк. : Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. 161 с.

209. Козаченко И. Я., Сабиров Р. Д. Уголовно-правовое понятие насилия. *Уголовный закон и совершенствование мер борьбы с преступностью*: Межвуз. сб. науч. трудов. Свердловск : УрГУ, 1981. С. 18–28.

210. Ігнатів О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*. 2010. № 3. С. 144–151. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10iomptc.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).

211. Довгань-Бочкова Н. В. Спирні питання, що стосуються фізичного насильства як способу вчинення злочину. *Форум права*. 2010. № 2. С. 129–137. URL: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2010-2/10dnvcvz.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).

212. Керопян А. А. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 211–216.

213. Словник української мови : академічний тлумачний словник (1970–1980) в 11 т. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4. 839 с.

214. Ус О. В. Кваліфікація злочинів : сутність та поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна №1106. Серія «Право»*. 2014. Вип. № 17. С. 171–175. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/1217/993> (дата звернення: 12.10.2023).

215. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 416 с.

216. Панов М. Кваліфікація кримінальних правопорушень : поняття і кримінально-правове значення. *Право України*. 2021. № 9. С. 117–143. DOI: 10.33498/loou-2021-09-117.

217. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 771 с.

218. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції / О. В. Ус. Харків : Право, 2018. 368 с.

219. Антипов В. І., Антипов В. В. Кримінально-правова кваліфікація : навч. посіб. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 120 с.

220. Оробець К. М. Кваліфікація кримінальних правопорушень: проблема визначення та методологічні аспекти дослідження. *Правова держава*. 2021. 44'2021. С. 125–131. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/245088/247200> (дата звернення: 12.10.2023).

221. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / за заг. ред. В. І. Шакуна. 5-те вид., переробл. Київ : Алерта, 2013. 320 с.

222. Харченко В. Б. Визначення істотної шкоди та тяжких наслідків за новою редакцією примітки до ст. 364 КК України. *Форум права*. 2015. №2. С. 169–176.

223. Гальцова В. В. Незаконне перешкоджання організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК): проблеми кваліфікації та розмежування із суміжними складами кримінальних правопорушень та адміністративного делікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7/2023. С. 350–353. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/81>

224. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст.1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

225. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 16 травня 2016 року у справі № 373/2427/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57680610> (дата звернення: 12.10.2023).

226. Фоменко М. В. Щодо розмежування перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій із суміжними складами злочинів. *Форум права*. 2018. № 4. С. 102–108. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1477230>.

227. Фоменко М. В. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 19 с.

228. Ус О. Кваліфікація злочину при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 3. С. 136–140. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/136-140_10.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

229. Володіна О. О. Фізичне насильство як спосіб захоплення заручників. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 139–143.

230. Давидович І. І., Задоя К. П. Загальні правила кваліфікації насильницьких злочинів. *Наука і практика*. 2012. № 11(146). С. 14–17.

231. Шепітько М. В. Кримінальна політика як джерело доктрини кримінального права. *Актуальні проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України*: монографія. Харків: Право, 2021. С. 81–129.

232. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина» від 30 травня 1997 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

233. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

234. Кваша О. О., Бабанли Р. Ш. Урахування пом'якшуючих обставин під час призначення покарання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 18–31.

235. Статистична інформація : Офіс Генерального прокурора України: офіційний веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення: 12.10.2023).

236. Вирок Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 1 жовтня 2015 року у справі № 203/1474/15-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/51789830> (дата звернення: 12.10.2023).

237. Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 184–212.

238. Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 21 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна таблиця складу незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій із деякими іншими кримінальними та адміністративними правопорушеннями

	Об'єкт		
Ст. 340 КК України	суспільні відносини, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Додатковим факультативним об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини, що існують у зв'язку з охороною здоров'я та тілесної недоторканності особи		
Ст. 365 КК України	суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках апарату управління органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також в окремих юридичних особах публічного та приватного права		
Ст. 170 КК України	суспільні відносини, що виникають, існують, змінюються: 1) у зв'язку з реалізацією громадянином прав на працю, на страхові вимоги – при перешкодженні законній діяльності професійних спілок; 2) у зв'язку з реалізацією громадянином права на представницьке управління державними і муніципальними справами – при перешкодженні законній діяльності політичних партій. Додатковий обов'язковий об'єкт перешкодження законній діяльності громадських організацій визначається в кожному разі окремо з огляду на широту спектра статутної діяльності цих об'єднань в Україні		
Ст.185¹ КУпАП	суспільні відносини у сфері забезпечення публічного порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій		
Ст. 185² КУпАП	суспільні відносини у сфері організації і проведення зборів, мітингів, походів або демонстрацій		
	Об'єктивна сторона		
	Діяння	Наслідки та причинний зв'язок	Місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення правопорушення
Ст. 340 КК України	незаконне перешкодження організації або проведенню зборів,	не є обов'язковими ознаками цього складу кримінального правопорушення	фізичне насильство (у разі вчинення цього кримінального правопорушення загальним суб'єктом)

	мітингів, походів і демонстрацій (формальний склад)		
Ст. 365 КК України	перевищення влади або службових повноважень – дії, які: 1) зумовлені службовим становищем винного; 2) пов'язані з реалізацією його службових повноважень; 3) явно виходять за межі цих повноважень (матеріальний склад)	істотна шкода охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб; перебувають у причинному зв'язку із зазначеними наслідками	не є обов'язковими ознаками цього складу кримінального правопорушення
Ст. 170 КК України	перешкоджання здійсненню законної діяльності профспілок, політичних партій, громадських організацій або їх органів (формальний склад)	не є обов'язковими ознаками цього складу кримінального правопорушення	не є обов'язковими ознаками цього складу кримінального правопорушення
Ст. 185¹ КУпАП	порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (формальний склад)	не є обов'язковими ознаками цього складу адміністративного правопорушення	не є обов'язковими ознаками цього складу адміністративного правопорушення
Ст. 185² КУпАП	надання посадовими особами для проведення з порушенням встановленого порядку зборів, мітингів, вуличних походів або	не є обов'язковими ознаками цього складу адміністративного правопорушення	не є обов'язковими ознаками цього складу адміністративного правопорушення

	демонстрацій приміщень, транспорту, технічних засобів або створення інших умов для організації і проведення зазначених заходів (формальний склад)		
	Суб'єкт		
Ст. 340 КК України	службова особа, а у випадку вчинення кримінального правопорушення із застосуванням фізичного насильства суб'єктом може бути будь-яка особа (загальний суб'єкт кримінального правопорушення)		
Ст. 365 КК України	службова особа публічного права (примітки 1 та 2 до ст. 364 КК України)		
Ст. 170 КК України	загальний суб'єкт кримінального правопорушення		
Ст. 185¹ КУпАП	загальний суб'єкт адміністративного правопорушення		
Ст. 185² КУпАП	загальний суб'єкт адміністративного правопорушення		
	Суб'єктивна сторона		
Ст. 340 КК України	умисна форма вини (прямий умисел)		
Ст. 365 КК України	умисна чи змішана форма вини		
Ст. 170 КК України	умисна форма вини		
Ст. 185¹ КУпАП	умисна форма вини (прямий умисел)		
Ст. 185² КУпАП	умисна форма вини		
	Кваліфікуючі ознаки		

Ст. 340 КК України	відсутні
Ст. 365 КК України	<p>ч. 2 ст. 365 КК України:</p> <ul style="list-style-type: none"> – насильство або погроза застосування насильства; – застосування зброї чи спеціальних засобів; – супроводження болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями; <p>ч. 3 ст. 365 КК України:</p> <ul style="list-style-type: none"> – тяжкі наслідки
Ст. 170 КК України	відсутні
Ст. 185¹ КУпАП	<ul style="list-style-type: none"> – повторність; – вчинення діяння організатором зборів, мітингу, вуличного походу, демонстрації
Ст. 185² КУпАП	відсутні

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Керопян А. А. Службова особа як спеціальний суб'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 52. С. 67–72. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.52.15>.

2. Керопян А. А. Безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2021. № 2. С. 64–73. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2021-2-7>.

3. Керопян А. А. Щодо деяких ознак суспільно небезпечного діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 128–131. DOI: <https://doi.org/10.32782/ryuv.v6.2022.26>.

4. Керопян А. А. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 211–216. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221412>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Keropian Anna. The issue of criminal liability for unlawful obstruction of organisation or conduct of peaceful assemblies. *Сучасне суспільство і наука: актуальні дослідження молодих науковців* : всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 29 трав. 2020 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2020. С. 47–49.

2. Керопян А. А. Безпосередній об'єкт незаконного перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України). *Юридична осінь 2020* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасників міжнар. наук.- практик. конф. молодих учених (Харків, 23 листоп. 2020 р.). Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 121–123.

3. Керопян А. А. Кримінально-правова охорона права на свободу мирних зібрань. *Конституційні засади кримінального права України* : щорічна наук.-практик. конф. (м. Київ, 23 груд. 2021 р.). Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2022. С. 78–82.